శ్రీరస్తు.

చాటుపద్యమణిమంజరి.

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారిచే సంపాదితము.

చెన్నపురి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్‌వారిచేఁ

ప్రకటితము.

1924.

మొదటికూర్పు.

తొలిపలుకు.

తీరుతీయములు గల భాషావాహినియందు సుకవులకవితామృతము ప్రబంధరూపమునన కాక చాటురూపమునను జాలువాఱును. వీనులకు విందులై డెందమును దనుపార్చుచుఁ జాటురచనము లొక్కొకయెడఁ బ్రబంధరచనముల నయితము మీఱియుండుననిచెప్పుట భాషావేదుల కనుభవపునరుక్తమగును. గ్రంథములుగా నేర్పడమిఁ జేఁదొల్లింటియాంధ్రకవీశ్వరులు రచించిన చాటుపద్యము లెన్నేని యునికితప్పినవి పరంపరాగతములగుచుఁ గొన్ని పల్లెటూళ్లలో ముదుసళ్లనోళ్లయందును మఱికొన్ని పురుషులకు భుక్తులువెట్టు ప్రాచీనతాళపత్ర సంపుటములందును జీర్ణించుచున్నవి. ఇంపారు నిట్టిపద్యముల సంపాదించి గ్రంథరూపమున వెల్వరింపఁ దలంపుగొని యెఱిఁగినవారినెల్ల నడిగియుదొరకినతాళపత్రసంపుటమెల్లఁ బరిశీలించియు నానాఁటఁ గొన్నిచాటువులఁ గూర్చితిని. హైందవసారస్వతమునకు గని యనఁదగు చెన్నపురపు లిఖితపుస్తకభాండాగారము పెక్కుపద్యరత్నముల నొసఁగినది. మఱికొన్నిముద్రిత గ్రంథములనుండియు సేకరించితిని. రాజులనుగూర్చి రాజమంత్రులనుగూర్చి కవీశ్వరులనుగూర్చి, నీతి శృంగార హాస్యాది విషయములం దింక ననేకవిషయములందుఁ బలుదెఱఁగుల

సమకూఱినపద్యములలోఁ బెక్కింటి నేఁటికాలపుమర్యాద నతిక్రమింపకుండ సవరించియు వీడనాడియు రత్నములనఁ దగిన వాని కథాసందర్భములఁ జేర్చి గ్రంథరూపమునసమకూర్చితిని. శృంగారవిషయముమిక్కిలిమెలఁకువతో నిర్దుష్టపఱిచితిని. కొన్ని పద్యములు సందిగ్ధార్థములయినను జరిత్రకారులకుఁ జిక్కుకల్గు నని మార్పునేయకయ ముద్రించితిని. నేఁటికవులచాటువులఁ జేకొనలేదు. ప్రాచీనకృతులందలిపద్యము లేవేని యిందుఁ జేరినచో గుర్తింపలేని నాయపరిజ్ఞానమును క్షమింప వేఁడెదను. కొన్ని శతకములందలిపద్యము లిందుఁ జేర్చితిని. ప్రాచీనములగు నాశతకము లిప్పుడు కొన్ని దుర్లభములు. సహృదయులకియ్యది యింపు నింపు ననియే నాతలంపు.

రెండవకూర్పు.

ఈకూర్పున నెన్నో క్రొత్తపద్యములఁ జేర్చితిని, మార్చితిని. గ్రంథముద్రణాధికారమును చెన్నపురి : వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారి కిచ్చితిని.

చెన్నపురి :
31-7-1917.

వేటూరి. ప్రభాకరశాస్త్రి.

విషయసూచిక.

International Telugu Institute
5597
LIBRARY
Hyderabad 500 027.

విషయము.		పుట.

విషయసూచిక.

విషయము.

శ్రీ ర స్తు.

చాటుపద్యమణిమంజరి.

శ్రీనారాయణస్తుతి.

మ. ధర సింహాసనమై నభంబు గొడుగై తద్దేవతల్ భృత్యులై
పరమామ్నాయము లెల్ల వందిగణమై బ్రహ్మాండ మాగారమై
సిరి భార్యామణియై విరించి కొడుకై శ్రీగంగ సత్పుత్రియై
వరుస న్నీఘనరాజసంబు నిజమై వర్ధిల్లు నారాయణా!

శ్రీకృష్ణస్తుతి.

గీ. చేత వెన్నముద్ద చెంగల్వపూదండ
బంగారు మొలత్రాడు పట్టుదట్టి
సందెతాయెతులును సరిమువ్వగజ్జెలు
చిన్నికృష్ణ! నిన్నుఁ జేరి కొలుతు.

త్రిమూర్తిస్తుతి.

చ. కమలజకృష్ణశంకరులు కాంచననీలపటీరవర్ణు లా
గమనగచంద్రధారు లఘకంసపురారులు హంసతార్క్ష్యగో
గమనులు జన్మపుష్టిలయకారులు వాక్కమలాంబికేశ్వరుల్
శమకరుణావిభూతిగుణశక్తులఁ బ్రోతురు మిమ్ము నెప్పుడున్.

శ్రీరంగనాథస్తుతి.

ఉ. సింగపుమోమువాఁడు తులసీదళదామమువాఁడు కామినీ
రంగదురంబువాఁడు వలరాయనిఁ గాంచినవాఁడు భక్తకు
ప్పాంగెడువాఁడు దానవులపొంక మడంచెడువాఁడు నేఁడు శ్రీ
రంగరరంగశాయి మనపాలఁ గలండు విచార మేటికిన్.

వినాయకస్తుతి.

క. ఉండ్రాళ్లుపప్పునెయ్యిని, బండ్రించినచెఱకుఁబాలుఁ బడియపుటట్లున్
జుండ్రేచుపచ్చి తేనియ, తండ్రీ వెనకయ్య! నీకుఁ దడయక తెత్తున్.

దిక్పాలస్తుతి.

చ. హరిశిఖిధర్మదైత్యవరుణానిలయక్షశివుల్ గజాజకా
సరనరనక్రకైణహయశాక్వరయానులుఁ వజ్రశక్తిము
ద్గరశరపాశకుంతస్సృణికార్ముకహస్తులు భోగశుద్ధిసం
గరజయశౌర్యసత్వజవకావ్యవిభూతులు మాకు నీవుతన్.

శివస్తుతి.

చ. భసితము కన్నులం బడినఁ బాములు బుస్సనఁ గంట మంట పె
ల్లెసఁగి విధుండు గంద నొకయింత గజాసురచర్మ మూఁగినన్
గసరుచు నల్లపెద్దపులి గాండ్రన గిత్తయుఁ దత్తరిల్లఁ జేఁ
బొఁగినలేడి కుంచవడ భూతభయంబున గౌరి లేవ న
వ్వెసఁగఁగ సంతరించుకొను నీశ్వరుఁ డిచ్చుత మీ కభీష్టముల్.

సీ. సర్వసర్వంసహాసముదయాంబు రథంబు
రథమధ్యమున నున్నరాయి విల్లు
విల్లువెంబడిఁ దిర్గువెలుఁగులు చక్రాలు
చక్రాలకును వైరి చారునారి
నారిఁ బట్టుక తిర్గునాగరకుఁడు గరి
గరిమీఁద విహరించుఘనుఁడు శరము
శరము నాభిక నున్నశతవృద్ధు సారథి
సారథిమాటలు సైంధవములు
గీ. గాఁగ నేగుదెంచి కణఁకతోఁ బురములు
గెలిచినట్టిఘనుఁడు గిరిజతోడఁ
గలసి యుండునట్టికరుణాసముద్రుండు
నిష్టసిద్ధులొసఁగు నెలమి మనకు.

మృడునిఁ గనుఁగొంటి.

సీ. అర్ధంబు సత్పురుషాకృతిగాంచిన
వెండిచాయలపెద్దకొండఁ గంటి
ఆకొండపార్శ్వమం దంటి పాయఁగలేక
సగమైన యొకమహాశక్తిఁ గంటి
ఆశక్తికుడివంక నద్రిశృంగముమీఁద
నద్భుతం బైనకాఱడవిఁ గంటి
అక్కానలోఁ గంటి నరుదైనయొకయేఱు
నయ్యేటిదరులయం దమృత మొలుక
గీ. పాటి తడుపారు నొకపాలపాఁపఁ గంటి
యదియు నదియును నదియును నదియు నదియు
హరశిరోజూటగంగాబ్జు లగుట గంటి
మృడునిఁగనుఁగొంటి నంతట మేలుకొంటి.
సీ. శీతాద్రియామ్యదిక్సీమభూములు గంటిఁ
జెలువైనకేదారశిఖరిఁ గంటి
ఉగ్రునినిజకాంత నుమఁ జెంతఁ గనుఁగొంటి
మధుమాధవుని దైత్యమథనుఁ గంటి
కంటి విఘ్నేశ్వర గణనాథుఁ గనుఁగొంటిఁ
జండభైరవుని గోస్వామిఁ గంటి
ఉత్తమసంస్తుత్యు నుత్తరార్కునిఁ గంటి
కాలభైరవు భన్నఘంటఁ గంటి
గీ. కంటి వటవృక్ష మాదిమగంగఁ గంటిఁ
గంటిఁ గేదారకుండోదకములు గ్రోలి
మహితవృషరాజు నెక్కినమహిమవాని
మృడునిఁ గనుఁగొంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. ఆలఘోతుల జేని నాతనిపగవానిఁ
తెంపంగఁ జంపంగఁ దెంపు గలిగి
హాలాహలప్రమంచు హల్లకములవిందుఁ
గుడువంగ ముడువంగఁ గోర్కి గల్గి
ఎడమదిక్కు విభూతి జడలమక్కువబోటిఁ
బూలపింప వలపింపఁ బొందు గలిగి
పచ్చియేనికతోలు ప్రాఁతకంగటికాలు
కట్టంగఁ బట్టంగఁ గణఁకగల్గి
గీ. ఎసఁగి లోకంబు లీరేడు నేలువాని
మిగులఁ బొడవైన తెల్లనిమేనువాని
మహితవృషరాజు నెక్కినమహిమవాని
మృడునిఁ గనుఁగొంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. తారకాసురభుజాదర్పంబు పెగటార్చు
ఘనుఁ గన్నతండ్రి మాయనుఁగు వేల్పు
కుండలిజ్యావల్లి కొండవింటను గూర్చు
విలుకాండ్రమేటి మాకులగురుండు
తలిరాకుబాకు గద్దరివజీరుని క్రొవ్వు
మట్టుపెట్టినదిట్ట మాకుఁ బ్రాపు
హత్తితెల్లనిగిత్తకత్తలాణము నెక్కి
మహి మించునెఱకాఁడు మాధనంబు
గీ. జూటజూటాగ్రవీథిని జహ్నుకన్య
మమత నిడుకొన్న వగకాఁడు మాబలంబు
పార్వతీసాధ్వి సామేనఁ బాదుకొల్పి
వెలయుపటుశీలి మాపాలివేల్పుమొదవు.

సీ. సురలక్ష్మిఁ గల్పప్రసూనముల్ వర్షింప
నప్సరోవనితలు నాట్యమాడ
దుందుభిధ్వానముల్ తుములంబులై మ్రోయఁ
దూర్యఘోషంబులు తొంగలింపఁ
జేరి వసిష్ఠుఁ డాశీర్వాద మొనరింప
నలయరుంధతి శోభనంబు పాడ
వరగుణంబులనెల్ల వాల్మీకి నుతియింప
నారదమౌని గానం బొనర్పఁ
గీ. జెలఁగి సింహాసనంబున సీతతోడ
రమణఁ గూర్చుండి రాజ్యపాలనము సేయు
నట్టియాయోధ్యరాము నే నాత్మలోన
మెలఁగఁ గలగంటి నంతట మేలుకొంటి.
సీ. సౌమిత్రి వేడుక ఛత్రంబు దాల్పంగఁ
బాదుకల్ భరతుండు భక్తి నిడఁగ
శత్రుఘ్నుఁ డంతలోఁ జామరంబును వీవ
సుగ్రీవుఁ డర్థితో సురఁటివీవ
అంగదుం డంతంత నడపంబు పట్టంగ
సరస ఖడ్గము విభీషణుఁడు తాల్ప
సామీరి మతిమీఱి సన్నుతిఁ గావింప
జాంబవంతుండు హెచ్చరిక చెల్ప
గీ. అవనిజనుగూడి భద్రసింహాసనమున
రమణఁ గూర్చుండి రాజ్యపాలనముసేయు
నట్టికోదండరాము నే నాత్మలోన
మెలఁగఁ గలగంటి నంతట మేలుకొంటి.
సీ. సీతావధూమణి మాతల్లి భృగురామ
గర్వాపహారి మాకన్నతండ్రి

దశరథాత్మజుఁడు మాదాత విశ్వామిత్ర
మఖరక్షణాచణుండు మాకుఁ గర్త
మారీచదమనుండు మాయిలువేలుపు
కోదండపాణి మాకులగురుండు
జనకజానేత మానెనరైనచుట్టంబు
రావణహంత మాజీవధనము
గీ. కైకయీప్సితకారుండు మాకు హితుఁడు
హేమమృగచర్మధారి మాస్వామి జలధి
బంధనుఁడు మాకు సంసారభారవహుఁడు
రామచంద్రుండు మాకు సర్వస్వ మరయ.
సీ. వనరాశిఁ దనయంపమొనకుఁ దెప్పించిన
కోదండధరుఁడు మాకులగురుండు
తారకబ్రహ్మవిద్యాస్వరూపం బైన
వేదవేద్యుండు మావిమలవిద్య
దండకాంతరమౌనిమండలిఁ గాచిన
మనువంశతిలకుండు మాకుఁ బ్రాపు
పగవానితమ్మునిఁ బట్టంబు గట్టిన
కరుణాపయోధి మాపరమదాత
గీ. శబరి యొసఁగినఫలములు చవులుగొన్న
భక్తిమాత్రైకదర్శి మాపాలివిందు
కఠినదశకంఠభుజగర్వగౌరవంబు
మట్టుపెట్టినవిలుకాఁడు మాబలంబు.
సీ. నాలుగుమోములవాలునితోఁ దన
బొడ్డున బాలెంతపూవుదనర
అడుగుఁదెందామరఁ బొడమినతేనియ
ముల్లోకములమీఁద వెల్లిగొలుప

ఉరమున నున్న యిందిరచేతికమలంబు
మెలఁగుతుమ్మెదల కామెతలు గొలుపఁ
గరమున నొకమనోహరతరశంఖంబు
పొలివోనినిండువెన్నెలలు గాయఁ
గీ. బాలమున్నీటికరడు లుయ్యాలలూఁప
ముద్దరునాగువుపైఁ గనుమోడ్చియున్న
వాని లోకంబు లేలెడువరుసవాని
మెలఁత! కలగంటి నంతట మేలుకొంటి.

దశావతార స్తవము.

గునుగు సీసములు.

ఈపద్యములు సత్యవోలు భగవత్కవి రచించినవియట.
రక్షణపరాయణుండ! నారాయణుండ!

సీ. వదనభుజోరోంఘ్రివలన విప్రక్షత్త్ర
వైశ్యశూద్రులు మదివలనఁ జంద్ర
ముఁడుఁ జూపువలన సూర్యుఁడు మోమువలన ను
రత్పతి వీతిహోత్రులును బ్రాణ
మువలన వాయువు బొడ్డువలన నాక
సము శిరమువలన స్వర్గము పద
మువలన భువి చెవులవలన దిశలును
నుదరమువలన హేమోదరాండ
తే. చయము జని వృద్ధి లయ మంద సల్పునీవు
నాహృదయపీఠి నుండు మామ్నాయసుప్ర

సిద్ధ ! వైకుంఠనాథ ! లక్ష్మీసనాథ
రక్షణపరాయణుండవె! నారాయణుండవె.

సీ. విరజానదీపరివృతసప్తసాలావృ
తపరమభాగవతసదనపద
వైకుంఠభువనశేషవనసదనానుకౄ
తసవీనపవనాదతల్పమున జ
గత్కల్పనాకల్పకల్పాండవైకుడి
కాలు వంచి యెడమకాలు సాఁచి
కుడిచే యనంతునియొడలిపై నెడమచే
యిని జానువందున నిడి వెనుకటి

గీ. కరయుగంబుల శంఖచక్రములు మెఱయ
సిరియు భువి నీళ గొలువ భాసిల్లు నిను భ
జింతు వైకుంఠనాథ ! లక్ష్మీసనాథ !
రక్షణపరాయణుండ ! నారాయణుండ !

సీ. శ్రీదేవి భూదేవి సేవింపఁ గస్తూరి
తిలకము మాణిక్యములుఁ గిరీట
ము మకరకుండలములుఁ గౌస్తుభమణి తా
ళీలు లక్ష్మీకుచాలేపము వన
మాల శ్రీవత్సము మంచి సాలు భుజకీ
ర్తులు బాజుబందులు గొలుసులు మురు
గులు బటువులు ముద్రికలు శంఖచక్రాది
పంచాయుధములు సుభద్రసూత్ర

గీ. కలితపీతాంబరంబు గజ్జెలు వెలుంగ
నాహ్లాదయపీఠి నుండు మామ్నాయసుప్ర
సిద్ధ వైకుంఠనాథ! లక్ష్మీసనాథ... ... ...

సీ. మహనీయమత్స్యకూర్మవరాహనరసింహ
వామనభృగురామరాఘరామ

బుద్ధకలికిరూపములు నారదకపిల
వ్యాసదత్తాత్రేయు లాదిగా న
నంతరూపము లయ్యు "నత్యతిష్ఠద్దశాం
గుల" మని బ్రహ్మాండకోటి యేక
పాద్విభూతి త్రిపాద్భూతిగను పరమ
పదముగ నీస్వరూపము దెలిసిన

గీ. తత్త్వవేత్తలు పురుషసూక్తమున నిన్నుఁ
బొగడ నెగడితి వో విరాట్పురుష! సుప్ర
సిద్ధ వైకుంఠనాథ! ... ...

సీ. మొగము శంఖము మీసము ల్గదాఖడ్గము
ల్పొలను చక్రము వాలమును సుశార్ఙ్గ
మును బూని మగమీనమూర్తి వై మెఱసి పా
తాళ మొఱసి తటస్థలి దొఱసి య
రసి "స్వయంతీర్ణః పరాం స్తారయతి" యను
నోజ గా నీతి "యత్యుఛ్రియః ప
తన హేతు" వనిసోమకునకుఁ జెల్వ గుభాల్గు
భాల్గుభాల్మ నెగసి పడుచుఁ గడలిఁ

గీ. గ్రుచ్చుకొని వచ్చుమ్రుచ్చుమై వ్రచ్చి శ్రుతులు
దెచ్చి విధి కిచ్చినట్టినీ హెచ్చువినుతి
సేతు వైకుంఠనాథ! ... ...

సీ. అమృతవారాశి ఘటము మందరముఁ గవ్వ
ము ఫణి రజ్జువుఁ జేసి పూర్వదేవ
తలు దేవతలుఁ బట్టి దరువఁగా ఘుమఘుమ
ధ్వనుల బ్రహ్మాండము తల్లడపడ
నపుడు "పరోపకారార్థ మిదం శరీ
ర" మని కూర్మావతారమునఁ గ్రుంగి

నగిరిక్రింద నిలిచి "నాన్నోదకసమం
దాన" మని సురలకమృతమిచ్చి (?)

గీ. నిరుపమానలక్ష్మీరమణీమణీమ
ణులు గొలువ విలసిల్లితో నలఘు దాన
శీల! వైకుంఠనాథ! ... ...

సీ. హిమగిరిఁ గేరుదేహము వజ్రములతీరు
రోమములుఁ బ్రళయార్కులసరి కను
గవయు బ్రహ్మాండముఁ గబళించుముట్టె పా
తాళముఁ బెకలించుదంష్ట్రి యొప్పఁ
గ వరాహమూర్తివై కదిసి హిరణ్యాక్షు
గర్వనిర్ఛేదివై భూర్భువస్సు
వర్షయచ్ఛేదివై వారాశిమగ్నభు
గ్నవసుంధరోద్ధరణప్రమోది

గీ. వై జగతి "యతో ధర్మ స్తతో జయ" యను
వచనము నిజముఁ జేసినవర్ధమాన
కీర్తి వైకుంఠనాథ! ....

సీ. ఎంతఁ జెప్పిన నవంత కులాచార
ధర్మ మెఱుంగడ తనకుమార
కుఁడయినప్రహ్లాదు నొడిసి పట్టి నఱుక
దహి వచ్చినట్టిహిరణ్యకశిపు
కట్టెదుట నినుపకంబము పటపటఁ
బగులఁ బొగ లెగయ భగభగ మను
పెనుమంటఁ జిటజిట మనుమిడుఁగురులు బ్ర
హ్మాండము నిండ బ్రహ్మాదులు గడ

గీ. గడ వడఁక నట్టడ ఉడల వెడలి కెవ్వు
నార్చి రిపు నేర్చి వటు నేలినట్టిశ్రీనృ
సింహా! వైకుంఠనాథ! ....

సీ. అదితికశ్యపునకు "నంగుష్ఠమాత్రః పు
రుష" యనువచనము రూఢి సేయ
వామనమూర్తి నవతరించి వడుగవై
గొడుగు జందెముఁ బచ్చగోఁచి సంచె
పంచశిఖలు మౌంజి పాలాశదండము
కృష్ణాజినము చెంబు నిట్టివేష
మమర "నణోరణీయా న్మహతో మహీ
యా" నన్న వేదవాక్యము ప్రసిద్ధి
గీ. పడ బలికడను బుడమి మూఁ డడుగు లడిగి
త్రిభువనము లాక్రమించు వర్ధిష్ణు వని భ
జింతు వైకుంఠనాథ! ....

సీ. జమదగ్నిగర్భవాసమునఁ బుట్టి వివిధ
విద్యాతపోధనుర్విద్య లధిక
పతివై ప్రబలి "ఇదం బ్రాహ్మ్య మిదం క్షాత్ర"
మని మునిరాజచిహ్నముల శాప
చాపనైపుణిఁ జూపి పాపభూపతుల శ
తారికకోరకుఠారధార
నస్రధారాప్రవాహములు గా శతధా స
హస్రధా ఖండించి యానదులను
గీ. దర్పణము భూమిదేవతాతర్పణముగఁ
జేసినపరశురామవేషి వని నిను భ
జింతు వైకుంఠనాథ! ....

సీ. సూర్యవంశము పరిశుద్ధ మని దశర
థుఁడునతులమనోరథుఁ డని భరత
లక్ష్మణశత్రుఘ్నులకు నన్నవై పుట్టి
సౌందర్యచాతుర్యసౌకుమార్య

శౌర్యధైర్యౌదార్యవీర్యసత్యౌచిత్య
గాంభీర్యకర్తుమకర్తుమన్య
థాకర్తు మతిసమర్థత్వసత్వాఘట
ఘటనాపటీయస్త్వఘన యశస్త్వ
గీ. సౌఖ్యసఖ్యదయాముఖ్యశాలి వైన
రాముని సరాముని దయాభిరాము నిను భ
జింతు వైకుంఠనాథ! ....

సీ. ప్రఖ్యను గన్న పరబ్రహ్మమూర్తివై
యాద్యంతశూన్యుండ వయ్యు "ధర్మ
సంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యు
గే" యటంచును దేవకీతనయుఁడ
వయి బలరామసహాయుఁడవై శిష్ట
రక్షణమును దుష్టశిక్షణమును
సలుపుచు రుక్మిణి సత్యభామ సుదంత
భద్ర కాళింది జాంబవతి మిత్ర
గీ. వింద లక్షణయును బదార్వేలనూర్వు
రంగనలు గొల్వ వెలయుకృష్ణాహ్వయప్ర
సిద్ధ! వైకుంఠనాథ! ....

సీ. త్రిపురదైత్యులను మిత్తికి బుత్తెఁ జేయఁ ద
లఁచి తదీయాంగనల యతిజృంభ
కుచకుంభపరిరంభగుంభనసంభాత
రు స్తంభశుంభదూరుఘనజఘన
బింబడింబాధరపీడనతాడన
దంతక్షతనఖక్షతప్రముఖర
తుల నతులగతులఁ గలసి మెలసివిల
సితతద్వ్రతక్షతిఁ జేసి చేసి

గీ. కంటిగొంటమ్ము వైమింట గంటకత్త్రి
పురచరులఁ గాల్చి కాల్చినబుద్ధ! గుణస
మృద్ధ! వైకుంఠనాథ!.........

సీ. కలియుగాంతమున దుష్కారముష్కరతురుష్క
చండాలపతితపాషండమండ
లీమండితాఖండభూమండలముఁ జూచి
కర్మామపర్ణారతామపర్ణ
తటమున బ్రహ్మవిద్బ్రాహ్మణునకుఁ బట్టి
వై పుట్టి యుత్తమాశ్వాధి రూఢుఁ
డవయి జోడుఁ దొడిగి డాలు కత్తికమానుఁ
బూని పూనిక మీఱఁ బుడమిఁ బట్టి

గీ. వట్టిదుష్టులఁ బుడమిఁ జెండాడ నున్న
కలికిమూర్తి! గుణస్ఫూర్తి! కలితశౌర్య
కీర్తి! వైకుంఠనాథ! లక్ష్మీసనాథ!
రక్షణపరాయణుండ! నారాయణుండ.

ఈ క్రిందిపద్యము లెలకూచి బాలసరస్వతీమహోపాధ్యాయుఁడు రచియించెను.

౧. మత్స్యావతారము.

శా. సాధీయోముఖపూరితోద్వమితతాసత్యోర్ధ్వగోదన్వద
ర్ణోధారాంతరటత్తిమింగిలగిలప్రోద్ధానవిధ్యానల
బాధీశప్రభుతాస్వభాగహరణార్థాయాయినాథానుజ
ప్రాధాన్యాంకవిలోలవాగ్దృగబటబ్రహ్మాంస్తుమ స్తాంవ మనుః.

౨. కూర్మావతారము.

శా. న్యూత్తంభద్గిరికల్పితావతరణద్యోవాహినీసంగమో
పాత్తేందూదయనిష్పితృాణజలధిప్రారబ్ధపుత్రోత్సవో

దా త్తత్వాత్తగజాశ్వవస్త్రశనకన్యాగోమణీదానసం
ఘత్త్రిక్రీణిక్షేత్రక్షుల్యధిపతి బ్రహ్మాం స్తుమ స్తావ మనుః.

3. వరాహావతారము.

శా. ఆద్యాలోకనష్టక్షిసంభ్రమదశేషాఃపూరుషత్యక్తస
త్వాద్యాంభస్తటసీమప్రదఘురప్రత్యాశనామాత్రజా
గ్రద్యోగాంబుధిదంష్ట్రికాగ్రరిప్రహ్వాత్తాలామిషప్రాయశుం
భద్భ్యాదోనిధిస్తక్తిక్షలికిటి బ్రహ్మాం స్తుమ స్తావమనుః.

౪. నరసింహావతారము.

శా. డింభద్రోహిహరణోత్కటోత్కటమణిరుష్టిక్లిష్టతారోమకూ
పాంభోజప్రభవాండభాండదళనోద్యద్ధ్వానదిక్కృత్స్నభా
స్తంభాంతస్త్రుటనాస్ఫురత్స్ఫుటపటధ్వన్యాస్తనిశ్చేష్టని
ర్దంభోద్యోగదైత్యాపదాపన్నృహరి బ్రహ్మాం స్తుమ స్తావ మనుః.

౫. వామనావతారము.

మ. స్వతలస్వచ్ఛతిరాయణత్వరచితస్వస్త్రీపరేడ్భ్రాంతివా
క్ప్రతికూలత్వదశానుకారిగళగాద్గద్యత్క్షమాంభోజభూ
నుతివాసన్నఖరోర్ధ్వసారితపదాగ్రోరుద్గగంగాసవ
ప్రతిమాళీశకపర్ద మండలపటు బ్రహ్మాం స్తుమ స్తావ మనున్.

౬. పరశురామావతారము.

శా. ఆజిప్రౌఢిమదుర్జయార్జునగళోద్యద్గ్రాసృగాస్వాదన
వ్యాజాపోశనభాక్తదస్వపహృతి ప్రాణాహుతిప్రస్ఫుర
ద్రాజాళీదివసాహసానవిఘసప్రాయేందువేలాయితా
భ్రాజాఖ్యక్షకపోతధారిభృగురాడ్బ్రహ్మాం స్తుమ స్తావ మనుః.

౭. శ్రీరామావతారము.

శా. చాపచ్ఛాత్రనిషంగభంగకుపితక్ష్మాభృద్ధనుఃపంచప
క్రీపంచాళికదృఙ్నియుక్తహుతభుగ్గ్రీవాద్వయీపంచక

వ్యాపారభ్రమకారిపంక్తిగళగళ్యాఖండనాఖండదో
ర్వైపుణ్యప్రదరౌఘురాఘువపరం బ్రహ్మం స్తుమ స్త్వామనుః.

౮. బలరామావతారము.

మ. కరిపూరుద్ధరణోద్ధలాంగలవిభగ్నస్త్వాభరాదక్షిది
క్కరిపాదప్రహతిస్ఫుటస్ఫుటితభాగవ్యాపృతగ్రీవనూ
కరపీఠీకృతపృష్ఠతాహితమహాగాఢాధికూర్మాధిరా
ట్పరిక్లప్తప్రశియాంబు గాహనహలిబ్రహ్మంస్తుమ స్త్వా మనుః.

౯. శ్రీకృష్ణావతారము.

మ. అతిదోఃపీడనకర్కరీఫలితకంఠాభత్వదుత్తర్తుధూ
ర్తతృణావర్తదృఢాంగపాతహతగోత్రాభర్తృకోత్పాదిత
క్రతుభుగ్రాడ్గ్రిహణాగ్రహోన్ముఖశతారధ్వస్తమైనాకని
ష్పతనభ్రాంతికనందగోపకనుతబ్రహ్మంస్తుమ స్త్వా మనుః.

౧౦. బౌద్ధావతారము.

మ. గిరియుష్మద్దనురస్త్రతాప్రభృతిమోఘీకృద్వ్యభూశీలవి
స్ఫురణావర్మభిదాఢ్యదార్ఢ్యసఫలీభూతత్రిపూతత్రిపూ
ర్వరదైతేయజిఘాంసుశాసనపరోగ్రప్రాప్యసారూప్యని
ర్భరదైతేయతథాగతాంగకపరబ్రహ్మం స్తుమ స్త్వా మనుః.

౧౧. కల్క్యవతారము.

మ. స్వమహాబాహుకృపాణకృత్తగళశతుచ్ఛన్నమ్లేచ్ఛవీరచ్ఛటో
త్క్రమదాపాదితపద్మినీరమణమధ్యచ్ఛిద్రఖస్వామికా
గమనానాప్రపయఃపరాగమథితక్ష్మాసారగంగానదీ
భ్రమకృత్కీర్తిక కల్కిమూర్తిక పరబ్రహ్మం స్తుమ స్త్వా మనుః.

సంకీర్ణపద్యములు.

గీ. అక్షరంబు వలయుఁ గుక్షిజీవనులకు
నక్షరంబు జిహ్వా కిక్షురసము
అక్షరంబు తన్ను రక్షించుఁ గావున
నక్షరంబు లోకరక్షితంబు.

క. సరి నక్షరములె మంత్రం
బరయఁగఁ దరుమూల మెల్ల నౌషధచయమే
ధర యెల్ల ఫలనిధానమె
నరు లాస్థితి యెఱిఁగి క్రియల నడపిరయేనిన్.

శా. ఆలస్యంబును గామినీజనరతాత్యాసక్తియుఁ జన్మభూ
లోలత్వంబును రోగపుంభయము దుర్లోభంబు సంతోషముం
బోలంగా నివి యాఱు నెప్పుడు జగత్పూజ్యప్రతాపోదయ
శ్రీలం జెందఁగ విఘ్నకారణములై చెల్లుం ధరామండలిన్.

ఆ. కేవునావ మున్ను దేశాన కొకరుండ
నిక్క మూరనూర నింటనింట
నేవు రార్వు రేడ్వు రెనమండ్రు తొమ్మండ్రు
పదువురైరి కవులు పద్మనాభ!.

చ. అవనిపుఁ డాదరించినభటాళిభటత్వము వైద్యువైద్యముం
గవికవితామహత్త్వమును గాయకుగానము కోటిసేయు న
య్యవనిపుఁ డాదరింపనిభటాళిభటత్వము వైద్యువైద్యముం
గవికవితామహత్త్వమును గాయకుగానము గవ్వసేయునే?.

మ. నయనానందకరం బనిందితము నానాసద్ద్విజశ్రేణి కా
శ్రయ మశ్వత్థమహీజ మంచు నళు లాసం జెంది యాస్వాదన
క్రియకుం బుష్పచయంబు గోరి చనుమాడ్కిం సుందరాకారు
ద్దయు నాపింతురుగా కెఱుంగుదురె యంతస్సారనిస్సారతల్?.

చ. సరసులు గానివారియెడఁ జాలఁ గవిత్వరసప్రసంగముల్
కలుపుట కంఠశోషణమె కాక రసజ్ఞత గూర్ప నేర్చునే ?

స్మరశరజాలవేదనకుఁ జాలక భ్రాంతిని రాతిబొమ్మతో
మఱఁగి రమింపఁగాఁ దివురుమానవుఁ డేమి సుఖింపఁ గల్గెడిన్?

సీ. నిపుణత రాజ్యవినీతుఁడు గాఁ డేని
నేల యేలెడువాఁడు వేలకాఁడె
సంగీతసాహిత్యసరసుఁడు గాఁడేని
కృతి సెప్పువాఁడు దుష్కృతుఁడు కాఁడె
కుశలత సతిమతివిశదుఁడు గాఁడేని
విటుఁడగువాఁడు దుర్విటుఁడు గాఁడె
మాధవశ్రీపాదమగ్నుండు కాఁడేని
మోక్షార్థి ననువాఁడు మొప్పెగాఁడె

గీ. అతులరాజ్యనీతి యమలకావ్యసుశక్తి
యంగనానురక్తి యచలభక్తి
రతుఁడు గానివాఁడు పతిగాఁడు కృతిగాఁడు
కామిగాఁడు మోక్షకామి గాఁడు.

గీ. ఆఢ్యుఁ డున్నయప్పు డందఱుఁ బూజ్యులె
లెక్కమీఁద సున్న లెక్కి నట్లు
అతఁడు పోవువెనుక నంద అపూజ్యులే
లెక్కలేక సున్న లేఁగినట్లు.

క. సామర్థ్య మున్నవేళల
నేమనుజునకేని నింద యొ ట్లొదవుఁ? గుసుం
భామేల్మిచీర దాల్చిన
భామ చెఱఁగుమాయుఁగాక బయలంబడునే?

క. చేతనగువాఁడు కార్యము
కై తగ్గును వంగుఁగాక యల్పుం డగునా?
యేతముచడి దా వంగును
బాతాళమునీరు దెచ్చి బయలంజల్లున్.

చ. పరఁగఁగ నాల్గుపాదములు బాగగుతుండము ఘీంకృతంబు మా
కిరువురకున్ సమంబె మఱి యొక్కఁడయొక్కటి పక్షయుగ్మ మే
చరుఁడను నాకు సామ్య మొకసామజమా? యని దోమ పల్కున
ట్లరయ మహానుభావులను నల్పుఁడు నోరికొలంది లాడెడిన్.

మ. సకలస్థాణుశిరః ప్రవర్తి నుడుపక్షద్వంద్వశౌక్యాభిరం
జనుఁడన్ సర్వదిగంతగామి నసకృత్సంసేవ్యమానుండ నై
ష్ఠికుఁడన్ గావున మత్సమానుఁడగునే శీతాంశుఁ? డం చెప్పుడున్
బక మిందుం బ్రహసించురీతి సుజనుం బల్కుం దురాత్ముం డిలన్.

క. కవితాలక్షణ మెఱుఁగని
యవివేకికిఁ బద్య మిచ్చి యడుగుటకంటెన్
చవిలేఁగొని దండెఁగొనుకొని
భువిలో హరిదాసుఁ డైనఁ బుణ్యమె దక్కున్.

క. పదపద్యంబులు చదివిన
విదళించుకలేచిపోక వేడుకతోడన్
బుదరమ్మని యిప్పించినఁ
బదివే లొకపోకవక్క భట్టరుచిక్కా!

ఈభట్టరుచిక్కాచార్యులు, తెనాలిరామకృష్ణప్రభృతులకు గురువనంబడు.

క. వక్కలు పోక్కలు వెతకును
నక్కఱతో నూరఁబంది యగడిత వెదకున్
గుక్కలు చెప్పులు వెదకును
పక్కిడి నాలంజెకొడుకు తప్పే వెదకున్.

సీ. తప్పు గుఱుతించి వ్రాయు టుత్తమము; లేక
ప్రతిసమానముగా వ్రాయు టతిముదంబు

రెండు విడనాడి వ్రాసెడిలేఖకుండు
కలుగు టరయంగఁ గవి యభాగ్యంబ కాదె?

చ. వెనుకకుఁ బోక హుష్టనక వేసట పొందక బంతిబంతిలోఁ
బెనుపక లోపలం బ్రమసి బెగ్గిల కంతయు మున్నె నూచుచుఁ
గనుఁగొను నక్షరక్రమము కందువ దప్పక యేకచిత్తుఁడై
యనుపమశక్తితోఁ జదువునాతని వాచకుఁ డండ్రు సద్బుధుల్.

షట్చక్రవర్తులు.

శ్లో. హరిశ్చంద్రో నలో రాజా పురుకుత్సః పురూరవాః,
సగరః కార్తవీర్యశ్చ షడేతే చక్రవర్తినః.

జిగిబిగియును, రుచియును గల యీక్రిందిపద్యరాజములు యత్కర్తృకములో తెలిసినదికాదు.

సీ. హరిహరబ్రహ్మాదు లద్భుతం బందంగ
  నెగడె సత్యవ్రతనిష్ఠ కలిమి
నాలుగుయుగముల నోలిని బదునాల్గు
  వరుసల వర్తిల్లి వసుధ యేలె
సప్తపాథోధిసంగుప్తసప్తద్వీప
  సంధుల జయశిలాస్తంభవితతి
నిలిపె నాఖండలాదులు పంపు సేయంగ
  రాజసూయమహాధ్వరం బొనర్చె

గీ. వితలవితలరసాతలాద్యఖిలదనుజ
లోకగంధర్వలోకాహిలోకనాక
లోకగోలోకకమలజలోకభరిత
సాంద్రయశుఁ జెప్పఁ దగు హరిశ్చంద్రవిభుని.

సీ. చంద్రకందర్పాతిసౌందర్యవంతులు
తనుఁజూచి సిగ్గునఁ దనరఁ దనరె
త్రైలోక్యసుందరి దమయంతి తనయందు
బద్ధానురాగగాఁ బరఁగఁ బరఁగె
అర్థికిఁ బ్రాణంబు నర్థంబు నిచ్చుట
నెట్టన బిరుదుగా నెగడ నెగడె
అమరులు దనమనోవిమలత కిచ్చమై
మెచ్చి సెచ్చెలులుగా మెఱయ మెఱసె
గీ. మహితకర్కోటకాహీంద్రమైత్రిపరుఁడు
పుణ్యఋతుపర్ణశిక్షితాగణ్యగుణుఁడు
వితతకలిదోషసంహారవిమలయశుఁడు
నలుని గీర్తింప నఘములు దొలఁగు టరుదె?
సీ. చంద్రవంశమునకు సాధ్వియిలాకన్య
యం దుద్భవించెఁ బుణ్యములతోడ
శ్రీమత్సురాంగనాసీమంతమణియైన
యూర్వశి పత్నిగా నుర్వి యేలె
వితతభాండాగారవిపులగోష్ఠాగార
తతి విప్రహస్తసంగతిగ నిచ్చె
ఆయుర్దృఢాయుస్సుఖాయుష్మఖుల దేవ
పతి చూచి వెఱఁగంద సుతులఁ బడసె
గీ. సుజనముచికుందభూపాలసోదరత్వ
మేరుమందరధృతియశోమేదురత్వ
సకలగుణరత్నభూషణసాగరత్వ
ఘను నఘచ్యుతుఁ బురుకుత్సుఁ జను నుతింప.
సీ. మహి యెల్ల నొయొప్ప నేలుమాంధాతృనకుఁ బుట్టి
యాదిగర్భేశ్వరుం డనఁగఁ బరఁగె

బ్రాహ్మణభక్తిసంపన్నసౌజన్యత
విప్రవశుం డన వినుతి కెక్కె
ఇరువేలవర్షముల్ గుఱుతుగా నొకదినం
బాదిగాఁ గలయధ్వరాళిఁ జేసె
త్రిభువనప్రీతిగా దివ్యకోదండుఁ డై
బహుకోటిదనుజాల బల మడంచె
గీ. ప్రకటశాత్రవభంజనభైరవుండు
పాత్త్రికాయత్తకారణపారవుండు
హర్షితానేకజనవినుతౌరవుండు
గౌరవోన్నతి నొప్పెఁ బురూరవుండు.
సీ. పటుశక్తిశౌర్య లర్వాదివేవు రాత్మజుల్
పనిసేయ నిమ్మహీభరము దాల్చె
ఒక్కొక్క సుతుపేర నొక్కొక్క పట్టణం
బిలయెల్ల గల్పించె నలఘుమహిమ
అన్నిపట్టణముల నఖిలమహారత్న
చయములుఁ గల్గ రాజ్యంబు చేసె
పుత్త్రమోహభ్రాంతి పొందక మర్యాద
తొలఁగినసుతుల నిల్ తొలఁగఁ ద్రోలె
గీ. చెప్ప నొప్పదె నిజపాత్త్రచిత్రఘోర
తమతపోలబ్ధగంగాంబుతరళసలిల
వీచికానూనసోపానవితతయాన
నవనివాసత వైకుంఠనగరు సగరు.
సీ. హైహయవంశధాత్రీశాబ్ధిచంద్రుఁడై
జనియించి విశ్వభూచక్ర మేలె
అచ్యుతమూర్తి దత్తాత్రేయయోగీంద్రు
చేత జగజ్జైత్రసిద్ధి వడసె

ఏతప్పు నెన్నఁడు నెవ్వరు నెవ్వోటఁ
దలఁప రాకుండంగ నిలిపె నాజ్ఞ
ఏడుదీవులయందు నెన్నాళ్లు హయమేధ
యాగంబు లొనరించె నలఘుమహిమ

గీ. అతులతరదీర్ఘసత్త్వసహస్రబాహుఁ
డహిగణాధిపఫణగణాయత్తభూరి
భూభరముఁ దాల్చె నవలీలఁ బొగడఁ దగదె
కార్తవీర్యార్జునాహ్వయక్ష్మాతలేంద్రు?.

సీ. ఒగిఁ జతుర్దశమహాయుగములు భువిఁ దాల్చె
సత్యవ్రతము హరిశ్చంద్రవిభుఁడు
జంభారిపవనాదిసంభావితులలోన
దమయంతి వరియించెఁ దనర నలుఁడు
అదిగర్భేశ్వరుం డై విప్రదాసుఁడై
చరియించెఁ బురుకుత్సజనవిభుండు
బ్రాహ్మణహస్తంబు భండార మవియె కో
శాగారంబుఁ జేసెఁ బురూరవుండు

గీ. సాగరము పేర్మి నిర్మించె సగరనృపతి
కార్తవీర్యుండు మహిఁ జైత్రవర్తనుండు
వీరలార్గురుఁ దలపోయ విష్ణునిభులు
చక్రవర్తులు నిత్యనిర్వక్రయశులు.

రణతిక్కన - నెల్లూరుపురము.

విరాటపర్వముఁ దొట్టి తుదముట్ట నాంధ్రమహాభారత మును రచియించిన తిక్కనసోమయాజి కితఁడు పెద్దతండ్రికుమా

రుఁడు. పదుమూఁడవ శతాబ్దియందు విక్రమసింహపురమున రాజ్యమేలిన మనుమసిద్ధిరాజునొద్ద సేనాని.

సీ. వీరవివాదంబు వేదనివాదంబు
వాయక యేప్రొద్దు మ్రోయుచుండు
భూసురప్రకరంబు సేసలు చల్లంగఁ
బాయ కెన్నియొ కుటుంబములు బ్రదుకు
బ్రాహ్మణావళికి ధారలుపోసినజలంబు
సతతంబు ముంగిట జాలువాఱు
రిపుల కొసఁగిన పత్రికలపుత్త్రికలను
బాయక కరణముల్ వ్రాయుచుండ్రు
గీ. మానఘనుఁ డైనతిక్కనమంత్రియింట
మదనసముఁ డైనతిక్కనమంత్రియింట
మహితయశుఁ డైనతిక్కనమంత్రియింట
మంత్రిమణి యైనతిక్కనమంత్రియింట.

మనుమసిద్ధిరాజునకును నెఱగడ్డపాటియేలికయగు కాటమ రాజునకును జరిగినసంగ్రామమున నీధన్యచరిత్రుఁడు కీర్తిశేషుఁ డయ్యెను. పుల్లరియిచ్చు నొడంబడికపైఁ గాటమరాజుతనపసుల మనుమసిద్ధిరాజు మేఁతబీళ్లలో మేపుకొనియక్కడఁదనకోడెదూ డలలో నేదో నష్టము సంభవించిన దన్న కారణమునఁ బుల్లరి నెగఁగొట్టెను. దానిపై మనుమసిద్ధిరాజుపసులబోఁనీయఁడయ్యె. పరస్పరయుద్ధమున కిది కారణము. ఈయుద్ధచరిత్రము "కాటమ రాజుకథ" యనుపేర గ్రంథరూపమున వెలసినది. మనుమసిద్ధి పక్షమునఁ గొంతసేనతో ఖడ్గతిక్కన కాటమరాజుసేన నెదుర్కొ ని కొంత పోరాడి తన బలము చెల్లాచెదరు కాఁగా నిలువరాక తిరిగి యింటికి వచ్చెను. నాఁడు స్నానము చేయఁబోఁగా స్త్రీలు

జలకమాడు మఱుఁగుపట్టున భార్య నులుకమంచ మద్దు సేసి పస
పుటుండ దాని పైనుంచి నీళ్లబిందెఁ దెచ్చిపెట్టెనఁట! ఇదియే
మని వ్యసనపడి యడుగ—

క. పగఱకు వెన్నిచ్చినపో
నగరే నిను మగతనంపు నాయకు లెందున్?
మగ రాఁడువార మైతిమి
నగ పేటికి జలకమాడ నిచ్చినపోటన్?

అని యవమానకరముగా సైతము పల్కెనట! తర్వాతఁ
దల్లి యన్నములో విఱిగినపాలుపోసెను. తిక్కన తల్లి నిదియే
మని యడిగెను. తల్లి "నాయనా! నీవు పోయినచోటికే పసు
లును మేఁతకుఁబోయెను. అవియును విఱిగివచ్చినవి. పాలును
విఱిగెను" అనెనఁట.

క. అసదృశముగ నరివీరుల
పసిప్రచ్చక విఱిగివచ్చు మగపంద క్రియన్
పసవున్ మేయఁగఁ బోయిన
పసులున్ విఱిగినవి తిక్క! పాలున్ విఱిగెన్.

అంతట నన్నము విడిచి లేచి యుద్ధసన్నద్ధుఁడై పోయి
పగఱ నెదుర్కొని వీరస్వర్గమునందినట్లు నాఁటికవుల వర్ణనము

చ. పదటున వాజిరాహుతులపై దుమికించుచుఁ దిక్కఁ డార్చినన్
బెదిరి పరిభ్రమించి కడుఁ బిమ్మిట వీరులు భీతచిత్తులై
యదె యిదె వాలు వాల్మెఱుఁగు లల్లవె యల్లదె యాతఁడం చనన్
గొమకక యాజిఁ జేసె రిపుకోటుల కందఱ కన్నిరూపులై.

ఉ. చిక్కక మన్మసిద్ధివిభుచే మును గొన్న ఋణంబు దీర్చె మా
తిక్కనమంత్రి సోమశిల దేవరసాక్షిగఁ బెన్నసాక్షిగా

నెక్కినవాజి సాక్షిగ మహి న్నుతి కెక్కినకీర్తిసాక్షిగా
స్రుక్కక మారుకొన్నరణసూరులు సాక్షిగఁ గొండసాక్షిగన్.

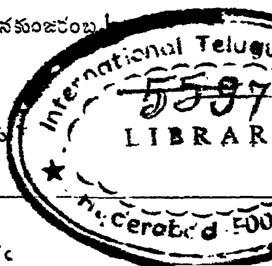
సీ. *రణరంగమున మోహరంబులఁ బొడగని
ప్రాణంబు వ్రాసినపందగజము! వ్రాసి

విజయాధిపుని దాడి వెనుకొని తగులంగ
విశ దెసదప్పి పాఱినదిగ్గజంబ!

చేరఁ జాలక తిర్గి చేమడ మల్లించి
పెనుమల్లె మంచాన కందనిమదగజంబ! కానిన?

బెనుతుల్లి చెఱువులోఁ బిరుదు లన్నియు రొంపిఁ
గ్రుంగంగఁ ద్రొక్కినకుంజరంబ!

గీ. నేఁడు మొదలుగాఁగ నెల్లూరివీథిలోఁ
బొగడుతనము సేయుమగలతలలు
పూరిగఅచి తిక్క! భూతమై పోఁకుమ
యూరివారిపోఁకు గారుసేసి.

*పాఠాంతరము.

సీ. విజయాధిపునిదాడి వెనువెంటఁ దగిలినఁ
బ్రాణముల్ దాచిన పందగజమ!

పెనుజల్లెపల్లెలో బిరుదు లన్నియు వైచి
పరుగెత్తి వచ్చినపారుఁబోత!

దురములోఁ జావక దొరలెల్లహసియింప
మంచానకొరిగిన కొంచెకాఁడ

చతురంగబలముతో సమరంబు సేయక
మానంబు విడచిన మందబుద్ధి

గీ. యనుచు నార్వేలవారు ని న్నపహసింపఁ దెలుఁగ;
ధరణి నెల్లూరిలో నెట్లు తిరుగ గలవు?
వైరులను గెల్చి సత్కీర్తి వరలు మయ్య!
మంత్రికులహేళి? తిక్కనామాత్యమౌళి!

సీ. ధైర్యంబు నీమేనఁ దగిలి యుండుటఁ జేసి
చలియించి మందరాచలము తిరిగె
గాంభీర్య మెల్ల నీకడన యుండుటఁజేసి
కాకుత్స్థుచే వార్ధి కట్టువడియె
జయలక్ష్మి నీయురస్స్థలిన యుండుటఁజేసి
హరి పోయి బలి దాన మడుగుకొనియె
ఆకార మెల్ల నీయంద యుండుటఁజేసి
మరుఁడు చిచ్చునఁ బడి మడిసి చనియె
గీ. దిక్కదంపనాథ! దేవేంద్రపురికి నీ
వరుగు టెఱిఁగి స్వర్గము తిరుగు టుడుగు
వార్ధి కట్టువిడుచు నచ్యుతుకొద మాను
మరుఁడు మరలఁ గలుగు మగలరాజ!
సీ. నందిని బుత్తెంచె నిందుశేఖరుఁడు నీ
వన్న! యేతెమ్ము తారాద్రికడకు
గరుడునిఁ బుత్తెంచె నరహరి రావయ్య
వడి సిద్ధతిక్క! కైవల్యమునకు
హంసను బుత్తెంచె నజుఁడు నీకడకును
భయకులమిత్ర! రా బ్రహ్మసభకు
ఐరావతముఁ బంపె నమరేంద్రుఁ డిప్పుడు
దివమున కేతెమ్ము తిక్కయోధ!
గీ. యనుచు వేలువేల నర్థితోఁ బిలువంగ
వారువీరుఁ గూడ వచ్చివచ్చి
దివ్యయోగి నైనతిక్కనామాత్యుండు
సూర్యమండలంబు సొచ్చి చనియె.
ఉ. వెన్నెలలేనిరాత్రియు రవిప్రభలేనిదివంబు నీరులే
కున్నసరోవరంబు కడునొప్పగుదీపములేనియిల్లు నై

చిన్నఁదనంబు నొందె మనవిక్రమసింహపురంబు చూడఁగాఁ
బున్నమచంద్రుఁ బోలు మనపోలమతిక్కఁడు లేమి నక్కటా!

—సిద్ధయ తిక్కన.—

ఈతిక్కన రణనిహతుఁ డయినపిదప వేములవాడభీమకవి యాతనియింటి కేఁగి యాతనిభార్యను "దీర్ఘసుమంగలీభవ" యని యాశీర్వదించెనట! ఆమె భర్తృవియోగవార్త తెలిపి శోకింపఁగా నాతఁడు—

క. గుణములనిధాన మగుమన
రణతిక్కన తాఁ గళేబరంబును శిరముక్
గణఁకమెయిఁ గలయ బ్రదుకును
బ్రణుతాఖిలవైరిమకుటభాసితపదుఁడై.

అని పద్యముచెప్పి రణతిక్కన నుజీవింపఁ జేసెనట! ఇదికట్టుకథ. రణతిక్కననుగూర్చి చెప్పఁబడినపద్య మిదియొకటి—

ఉ. ఏమితపంబు చేసి పరమేశ్వరు నేమిటఁ బూజచేసిరో
రామునితల్లియుం బరశురామునితల్లియు భీముతల్లియున్
గామునికన్నతల్లియును గంజదళాక్షునసుంగుఁ దల్లియున్
శ్రీమహితప్రతాపుఁ డగుసిద్ధనతిక్కనకన్నతల్లియున్.

ఉ. శ్రీయలరార శత్రువులఁ జెందితి వార్యులు మంత్రివర్యులా
ర్యాలఘునుల్ నుతించి రలవేల్పుదొరల్ ముదమంది మెచ్చిరో
లాలితశౌర్యధైర్య జయలక్ష్మి ప్రియంబున నివ్వరించె నీ
లీలలు హెచ్చెఁ దిక్కనికళేబరమా! యిఁక నిల్చియాడుమా!

ప్రవహించు నేవీట బ్రహ్మాండకర్పరం
బొరసి మిన్నులుముట్టు నున్న పెన్న
చెలు వెందు నేవీటఁ జిరకాలజీవన
స్వర్ణాలచెఱువు సంపూర్ణమగుచు

గీ. ప్రజలకును మన్కి సకలసంపదలకున్కి
భోగములవీడు సురపతిపురికి నీడు
నమ్మికలటెంకి వైరులఁ జిమ్ముకొంకి
భాగ్యనికరంబు నెల్లూరుపట్టణంబు.

సీ. ఏపట్టనంబున నెన్నంగ ముచ్చాట
యిఱువది దేవాలయంబులుండు
ఏపట్టనంబున రూపింపనన్నియు
నీరేడుబావు లింపారుచుండు
ఏపట్టనంబున నెల్లమానవులఁ బ్ర
శస్తిగాంచిరి నెఱజాణలనఁగ
ఏపట్టనంబున నేకాలమును బెన్న
కాల్వలచేత ముక్కాఱుఁ బండు

గీ. శివునికృపఁ బుట్టె వేమాలసెట్టి బావి
పరఁగ జగ మెల్ల నెఱుఁగ నేపట్టనమున
నట్టిపట్టన మిలను సౌఖ్యములకునికి
పట్టనందగు నెల్లూరుపట్టనంబు.

సీ. చరియించితిని గాని జగము మూలస్థాన
పరమేశ్వరునివంటిభక్తవరదు
విహరించితిని గాని వివిధభూముల * పల్లి
కొండనాథునివంటికూర్చువేల్పు

---

* పల్లికొండనాథుఁడు, శయనించినస్వామి, రంగనాథుఁడు.

పరికించితిని గాని బహుదేశము లనంత
పద్మనాభునివంటిసేవ్యమూర్తి
వీక్షించితిని గాని విశ్వ మంతయుఁ బెన్న
నదివంటిదివ్యపుణ్యప్రవంతి

గీ. అరిగితిని గాని దేశదేశాంతరముల
వేదగిరివంటిపావనోర్వీధరంబుఁ
గాన మిన్నివిశేషముల్ గలిగి ధరఁ బ్ర
సిద్ధికెక్కెఁ ద్రివిక్రమసింహపురము.

సీ. ఆపట్టణంబున నమరంగఁ దూర్పున
మాకందచందనమహితవనము
ఆనగరంబున కటు దక్షిణంబునఁ
జెలువారు వేమాలసెట్టిబావి
ఆయూరిపడమట నంభోజరాజిచేఁ
బ్రాకటం బైనతటాక మమరు
ఒప్పారునవ్వీటియుత్తరదిక్కున
మున్నీటి కెదురైన పెన్న దనరు!

గీ. కలిమి నారాజధాని మార్గంబు నెన్న
బహుళగంధర్వసింధురబంధురంబు
రతనపుంబొమ్మ లప్పురిరమణు లనఁగ
వినుతి కెక్కెను నెల్లూరి విభవమహిమ.

శా. మల్లెల్ మొల్లలు సేమమా? శుభములా మాకందముల్ జాజులున్
మొల్లం బోరక యుండునా? సుదతులున్ మోదంబు వాటింతురా?
విల్లుం గోలయు (యేమకూఢమరునా?) వేమాలనూయున్నదా
నెల్లూరఁ? బెదసోమవీథిన కదా నీరాక జైవాతృకా!

రెడ్డిరాజులు.

కాకతీయులయొద్దఁ దొలుత దండనాథులుగానుండి తత్సామ్రాజ్యము నన్నగిల్లినతర్వాతఁ బద్మనాయకులవలెనే వీరును స్వతంత్రరాజులైరి. తొలుత వీరిరాజధాని యద్దంకి. తర్వాతఁ గొండవీడు, రాజమహేంద్రవరము, కందుకూరు. వీరు మహోదాతలు. పదుమూఁడవశతాబ్దినుండి వీరిపాలనము పెంపొందెను. నూఱుసంవత్సరములకంటె వీరిరాజ్యము మహోచ్ఛ్రియమున లేదు. వెల్గోటివెలమరాజులును, ఒడ్డెరాజులును ప్రబలశత్రువులై యీరాజ్య మంతరింపఁ జేసిరి. ఈరెడ్లపరిపాలనక్రమమునుగూర్చి యీక్రిందిసీసపద్యము వాడుకలో గలదు. శాసనములఁబట్టి పరిశీలించిననిది మిక్కిలి యక్రమమగుచున్నది.

సీ. పోలయవేమన్న పొలుపారఁ బండ్రెండు
వత్సరంబులు గాచె వసుధయెల్ల
అటవెన్క ముప్పది యనపోతవేమన్న
వన్నెవానికి నెక్కి వసుధ యేలె
ధర్మాత్ముఁ డనవేమధరణీకళత్రుండు
పదియు నేనిట భూమిపదిలపఱిచె
ప్రజల కుబ్బసముగఁ బదునాలుగేఁడులు
కొమరగిరి యేలెను సమయుదాఁక

గీ. ఏలెఁ గోమటివేమన యిరువదేడు
రాచవేమన్న నాల్గువర్షములనేలె
మించి కట్టిరి గృహరాజుమేడ కొండ
వీట నూరేండ్లు రెడ్లు భూవిదితయశులు.

అనవేమనృపాలుఁడు.

క. కవితాకన్యకు నలుగురు
కవి జనకుఁడు భట్టు దాది గణుతింపంగా
నవరసికుఁడే పెనిమిటి
యవివేకియె తోఁడఁబుట్టు ననవేమనృపా!

క. కొంచెపుజగములలోపల
నంచితముగ నీదుకీర్తి యనవేమనృపా!
మించెను గరి ముకురంబునఁ
బంచాక్షరిలోన శివుఁడు బలసినభంగిన్.

గీ. పందికొమ్మెక్కి పెనుపాముపడగ లెక్కి
మేటితాఁబేటివీఁ పెక్కి మెట్టలెక్కి
విసివి వేసారి యనవేమవిభునిఁ జేరి
రాణివాసంబుగతి మించె రత్నగర్భ.

క. రాకున్నఁ బిలువఁ డేనియు
రాకను మది మంది చేర రమ్మనఁ డేనిన్
ఆఁకొన్న నీయఁ డేనియు
నాకొలు వటు కాల్పనలయు ననవేమనృపా!

శ్లో. అనవేమమహీపాల స్వస్త్యస్తు తవ బాహవే,
ఆహవే రిపుదోర్దండచంద్రమండలరాహవే!

ఈశ్లోకము ననవేమనృపాలునిపై నొకకవిచెప్పఁగా నంతసించి రాజు మూఁడువేలుపారితోషికమొసఁగెనట. కవి నేను నాల్గువేలు (వే అను నక్షరములు) ఒసఁగిన మీరు మూఁడువే లిచ్చెదరా యనెను. రాజు నాల్గువే లొసఁగితి ననెను. కవి

మే మొసఁగినదే తిరిగి మాకొసఁగి పంపెదరా యనెను. రాజయిదు వేలు కొమ్మనెను. కవి (ఆర్వేలనియోగి) కులమును గుంచించెదరా యనెను రాజు ఆఱువేలిచ్చితి ననెను కవి నేనుపుట్టువుతోడనే యార్వేలవాఁడ ననెను. రాజుచాతుర్యమునకు మెచ్చి యేడువేలు కొనుమనెను. కవిసంఖ్య మంచిది కాదనెను. రాజెనిమిదివేలిచ్చి పుచ్చెను.

కాటయ వేమన.

క. వెలయాలు శిశువు నల్లుఁడు
నిలయేలిక యాచకుండు నేగురు ధరలో
గలిమియు లేమియుఁ దలఁపరు
కలియుగమునఁ గీర్తికామ! కాటయవేమా!

కోమటి వేమన.

ఈతని యాస్థానమున శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడు విద్యాధికారి. అమరుశతకవ్యాఖ్యాత. వేమభూపాలచరిత సాహిత్యచింతామణ్యాదికృతులకు నాయకుఁడు.

క. ఈరేడుజగము లనఁ జె
న్నారెడు పదునాల్గుగుర్ల ననిశము టెక్కల్
సారించి పొదుగుచున్నది
కోరిక నీకీర్తిహంసి కోమటివేమా?

సీ. శాస్త్రివరాజన్యశుష్మలఁ బడమొత్తి
దుశ్శత్రుపురముల దుక్కిఁదున్ని

అనవేమనృపాలుఁడు.

క. కవితాకన్యకు నలుగురు
కవిజనకుఁడు భట్టు దాది గణుతింపంగా
నవరసరసికుఁడె పెనిమిటి
యవివేకియె తోఁబుట్టు వనవేమనృపా!

క. కొంచెపుజగములలోపల
నంచితముగ నీదుకీర్తి యానవేమనృపా!
మించెను గరి ముకురంబునఁ
బంచాక్షరిలోన శివుఁడు బలసినభంగిన్.

సీ. పందికొమ్మెక్కె పెనుపాముపడగ నెక్కె
మేటితాబేటివీఁపెక్కె మెట్టలెక్కె
నిటివి వేసారి యనవేమవిభునిఁ జేరి
రాజహంసంబుగతి మించె రత్నగర్భ.

క. రామన్నఁ బిలువఁ డేనియు
రాకసు మద మంది చేర రమ్మనఁ డేనిన్
ఆఁకొన్న నీయఁ డేనియు
నాకొలు వటు కాల్పనయ్యు ననవేమనృపా!

శ్లో. అనవేమమహీపాల స్వస్త్యస్తు తవ బాహవే,
ఆహవే రిపుదోర్దండచంద్రమండలరాహవే!

ఈశ్లోకము ననవేమనృపాలునిపై నొకకవిచెప్పఁగా నంతసించి రాజు మూఁడువేలుపారితోషికమొసఁగెనట. కవి నేను నాల్గువేలు (వే అను నక్షరములు) ఒసఁగిన మీరు మూఁడువే లిచ్చెదరా యనెను. రాజు నాల్గువే లొసఁగితి ననెను. కవి

మే మొనఁగినదే తిరిగి మాకొసఁగి పంపెదరా యనెను. రాజయిదు వేలు కొమ్మనెను. కవి (ఆర్వేలనియోగి) కులమును గుంచించెదరా యనెను రాజు ఆఱువే లిచ్చితి ననెను కవి నేనుపుట్టువుతోడనే మూ ర్వేలవాడ ననెను. రాజుచాతుర్యమునకు మెచ్చి యేడు వేలు కొనుమనెను. కవిసంఖ్య మంచిది కాదనెను. రాజెనిమిది వేలిచ్చి పుచ్చెను.

కాటయ వేమన.

క. వెలయాలు శిశువు నల్లుఁడు
నిలయేలిక యాచకుండు నేగురు ధరలో
గలిమియు లేమియుఁ దలఁపరు
కలియుగమునఁ గీర్తికామ! కాటయవేమా!

కోమటి వేమన.

ఈతని యాస్థానమున శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడు విద్యాధికారి. అమరుశతకవ్యాఖ్యాత. వేమభూపాలచరిత సాహిత్యచింతామణ్యాదికృతులకు నాయకుఁడు.

క. ఈరేడుజగము లనఁ జె
న్నారెడు పదునాల్గువిద్య లనిశము నెక్కల్
సారించి పొదుగుచున్నది
కోరిక నీకీర్తిహంసి కోమటివేమా?

సీ. శాస్త్రవరాజన్యతృష్ణులఁ బడమొత్తి
దుశ్శత్రుపురముల దుక్కిదున్ని

చెనటివిరోధులకో ... ...
... ...
వైరికాంతానేత్రవర్షంబు గురిపించి
పగతులయొమ్ములు పంట చేసి
గీ. పదరుమన్నీలగుంపుల మొదలు గోసి
యొసఁగ నూర్పించి తూర్పెత్తి యేకరాశి
ఖలను గావించె నీకత్తికాఁపుఁగుఱ్ఱఁ
డతులబలభీమ! శ్రీకోమటన్నవేమ!

ఈకోమటి వేమారెడ్డియాస్థానమున మామిడిసింగనాదులు మంత్రులు. తురగారామన యనుమంత్రి దుష్టుఁడట! ఒక కవి వానిఁ బేర్కొనెను.

క. కోమటి వేమనత్యాగము
భూమిఁ బ్రసిద్ధంబు కల్పభూజముచేతఁ
శామున్నపగిదిఁ దురగా
రాముం డున్నాఁడు చేరరా దెవ్వరికిన్.

సాళువగుండ నరసింహారాయలు.

ప్రౌఢదేవరాయలయనంతర మీతఁడు కర్ణాటరాజ్యమాక్రమించుకొని పరిపాలించెను. క్రీ 1450 ప్రాంతములం దీరాజరత్నము కలఁడు. డిండిమభట్టారకుఁ డనుసంస్కృతకవి యీతని దిగ్విజయాదికమును వర్ణించుచు సాళ్వాభ్యుదయమను పదునాల్గు సర్గముల మహాకావ్యమును రచించెను. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్ర

కవి యీతని కంకితముగా జైమినిభారతము రచియించెను. ఈతనిపేర "నవరత్న" పద్యములును "సప్తాంగపద్ధతి" పద్యములును రచింపఁబడినవి. వీనికిఁ గర్త పినవీరభద్రుఁడు కాఁదగును.

నవరత్నములు.

సీ. దినదినంబును నెల్లదివిజులఁ బోషించుఁ
గైరవబంధుఁ డేకార్యకాంక్ష ?
అప్పటప్పటికి లోకాంధకారము మాన్చు
నినుఁ డేమిలాభంబు నిచ్ఛగించి?
సచరాచరం బైనజగతియెల్ల ధరించు
ఫణిపతి యేఫలప్రాప్తిఁ జూచి?
అదనున వర్షించి యఖిలజీవులఁ బ్రోచు
జలధరం బే ప్రయోజనము గోరి?

గీ. పరహితం బాత్మహిత మని పరమపుణ్యు
లన్య లొనరించుమేలు తా రాసపడరు
సకలభాగ్యోదయ! కఠారిసాళువాంక!
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

సీ. ఆకారసంపద ననుకరించినవిద్య
విద్యకుఁ దోడైనవినయగుణము
వినయగర్భిత మైనవిక్రమారంభంబు
విక్రమార్జిత మైనవిభవగుణము
విభవానుగుణ మైనవితరణోన్మేషంబు
వితరణోపేతమై వెలయుప్రియము
ప్రియవచోనిరతమై పెంపొందు సత్కృతి
సత్కృతిఁ జేకొన్నచారుకీర్తి

గీ. చాయకీర్తికి నెలవైనసాహసంబు
పౌరుషంబున వర్తించు భాగ్యభూమి
భూమి పాలించునృపతికి భూషణములు
గుంటభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

సీ. సర్వజ్ఞుఁ డగుమంత్రి సవదరించినరాజు
కార్యఖడ్గమ్ముల క్రమ మెఱుంగు
కార్యఖడ్గమ్ముల క్రమ మెఱింగినరాజు
బహువిధంబుల మూలబలముఁ గూర్చు
బహువిధంబుల మూలబలము గూర్చినరాజు
శత్రుల నవలీల సంహరించు
శత్రుల నవలీల సంహరించినరాజు
ధరణి యేకాతపత్రముగ నేలు

గీ. కావున మహాప్రధానాగ్రగణ్యబుద్ధి
యధిపుసామ్రాజ్యమునకు సర్వాంగరక్ష
రాయమన్నెపగండ! వీరప్రచండ
గుంటభూపాలు నరసింహమండలేంద్ర!

సీ. సంగీతధర్మంబు సాహిత్యధర్మంబు
తెలియనేర్చుట ప్రజ్ఞగలఫలంబు
వితరణప్రౌఢియు వినయసంరూఢియుఁ
గైకొంట సంపద గలఫలంబు
కుజనశిక్షణమును సుజనరక్షణమును
గల్గుట నిజశక్తిగలఫలంబు
బ్రాహ్మణభక్తియుఁ బరహితశక్తియుఁ
గావింపు విభవంబుగలఫలంబు

గీ. పట్టి విప్రుండు విద్యార్థి పరఁగ దాత
కిదియ లక్షణ మెన్నంగ నెలమి నెపుడు

సాళువక్షోణిపతివంశజలధిచంద్ర !
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర !

సీ. బంగారునకు సౌరభము జనించినయట్లు
కులజుఁ డుత్తమగుణకలితుఁడేని
కస్తూరి నికరంపుఁ గాంతిఁ జెందినయట్లు
ఉత్తమోత్తముఁడు శ్రీనొందెనేని
భావింపఁ జెఱకునఁ బండు పండినయట్లు
నెఱదాత ప్రియవచోనిరతుఁడేని
అలరుగందపుమ్రాన నలరు పూచినయట్లు
శ్రీమంతునకుఁ గీర్తి చెందెనేని
గీ. భవ్యగుణసాంద్ర ! సకలవైభవసురేంద్ర !
సహజదానశిబీంద్ర ! భాషాఫణీంద్ర !
సాళువక్షోణిపతివంశజలధిచంద్ర !
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర !

సీ. వాహ్యాళిచో మత్తవారణనూకరా
శ్వములఁ గన్గొనుచోట సాముచోట
ఆరగించెడిచోట నౌషధంబులచోట
నిద్రవోయెడిచోట నెలఁతచోట
వేట వెళ్ళెడిచోట విందుచెప్పినచోట
నాటపాటల వేడ్కఁ నలరుచోట
వైద్యుచే......నిఱకటం బైనట్టి
తెరువున నని మొనల్ దీర్చుచోట
1. దైవతస్థానవైభవతతులచోటఁ
గ్రొత్తవాదలఁ గాన్పించుకొనెడుచోట
నాత్మరక్ష యేమఱకుండునతఁడె రాజు
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర !

సీ. ప్రేమముతో నిజమాతృ పితృభక్తి యొనరించు
ధర్మాత్ములకు వేఱె దైవ మేల?
మమతమై సర్వభూతములందు దయగల్గు
ధన్యులకును వేఱె తపములేల?
సరససత్కవికావ్య సరణివినోదించు
నతిపుణ్యులకు వేఱె యమృతమేల?
సతతంబు సత్యభాషానిష్ఠ విడలని
కృతికృత్యులకు వేఱె క్రతువు లేల?
గీ. ప్రాణపద మైనలలితాంగిఁ బాయకుండు
పురుషులకు వేఱె దేవేంద్రపురమదేల
రాయచౌహత్తమల్ల ధరావరాహ!
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

సీ. ధనికులఁ గావింపఁదగదు సోదర్యుల
బడవాలుఁ జేయఁ జొప్పడదు కుటిలు
తగదు దుర్గాధిపత్యము జ్ఞాతి కొసఁగంగ
ధనముకావలిఁ బెట్టఁదగదు ఖలుని
దేశాధికారిఁగాఁ ద్రిప్ప నొప్పదు క్రూరుఁ
జనవు ప్రమాదంబు సాహసునకు
కాదు భీరుఁ దలారికము ప్రతిష్ఠింపంగఁ
గీడు వంచకుని వాకిటను నిల్ప
గీ. నమ్మ నవమాన మగువాని నమ్మఁదగదు
నమ్మియుంచినచోట ప్రాణంబు గనిన
ప్రాణమానకుఁ దగఁజేయంగ వలెఁ జికిత్సఁ
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

సీ. మంత్రాధిపునితోడ మర్మజ్ఞుతో రాజ
హితునితోడను నిగ్రహింపఁజనదు

అతిమదాంధునితోడ నంగనాశక్తుతోఁ
జెడుగుతోఁ దనయాత్మ జెప్పఁదగదు
నిందితుతోఁ బరనిందాభిలాషితోఁ
గ్రూరకర్మునితోడ గూడఁ జనదు
రాజవిద్వేషితో భూజనద్రోహితో
వంచకుతోఁ బొత్తు వలదు సేయ
గీ. పరఁగ నీరీతిఁ జరియించునరవరునకు
నూర కెవ్వారు మూర్ఖులై వైరులగుచు
నడచిరేని యవశ్యంబు చెడకపోరు
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

సప్తాంగపద్ధతి యను పేరిపద్యము లేడును జేకుఱినవి కావు. చేకుఱినమట్టున కుదాహరింపఁ బడుచున్నవి.

రాజపద్ధతి.

సీ. ఉత్తమకులజుఁడై యుద్యోగశీలుఁడై
భాషలలిపు లెల్లఁ బరికళించి
వాక్పటుత్వము గల్గి వ్యసనము మాని య
ర్థము గూర్ప దక్షుఁడై శ్రమము దెలిసి
ప్రజలకుఁ జల్లనై బలములఁ బోషించి
సుకృతియై శూరుఁడై శుద్ధిమెఱసి
రాజదోషములు భూరమణుఁ బొందఁగనీక
పరమర్మ భేదియై వెర వెఱింగి
గీ. గుప్తమంత్రుఁడై కుశలుఁడై కొలువెఱింగి
చారచక్షుఁడై దేశవిచార మరయు
నట్టిసన్మంత్రి గలిగినయతఁడు రాజు
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

కోశపద్ధతి.

గీ. తనభుజార్జిత మైనయర్థంబు దెచ్చి
యాయ మెఱంగి వ్రయించుచు ననుదినంబు
నరసి భండార మొడఁగూర్చునతఁడు రాజు
గుంపభూపాలు నరసింహామండలేంద్ర!

రాష్ట్రపద్ధతి.

సీ. వర్ణాశ్రమంబుల వరుసదప్పఁగనీక
జారచోరాదులపై రచించి
దేవభూదేవతాస్థితులు పాలించుచు
నల్పవిన్నపమైన నాదరించి
అబలుని బలవంతు లడరి త్రోవఁగనీక
వ్యవహారధర్మముల్ తివిరినడపి
కొలువుమన్నీలలోపలిపోరు లడఁగించు
గళ్ల కూళ్లకు నలుజల్లు మాన్పి
గీ. నిఖిలదేశంబులను జక్క నిజగృహంబు
లరయువిధమున దివ్యాజ్ఞ లనువుపఱచి
యప్రమత్తుఁడై ధరయేలునతఁడు రాజు
గుంపభూపాలునరసింహామండలేంద్ర!

దుర్గపద్ధతి.

సీ. తృణకాష్ఠజలసమృద్ధిని ప్రధానంబుగాఁ
గలకాలమును సమగ్రంబుసేసి
కోట యాళ్వరి కొమ్ము క్రొత్తళంబు లగడ్త
లట్టళ్లు యంత్రంబు లనువుపఱచి

ధాన్యంబు లాదిగాఁ దగుసవరణ లెల్ల
నొకటియుఁ గొదవ లేకుండ నునిచి
నీతిమార్గంబున నెవరైనదొరలను
బలసి పాళెములందుఁ గొలువునిలపి

గీ. నగరికావలి సావధానముగ నునిచి
చోద్య మిది యెట్టివారి కభేద్య మనెడు
నట్లు దుర్గంబులం దుండునతఁడు రాజు
గుండభూపాలు నరసింహమండలేంద్ర!

బల పద్ధతి.

సీ. జీడు పైతరువులు పెట్టక చేజేత
తపణదప్పక యజీతంబు లిచ్చి?
చేరువదొర లిచ్చుజీతంబు నచ్చుట
రాకయుండుట విచారంబు చేసి
యగుపలై తల.........తగ్గినసైనను
గట్టుకుండిన వారకముగ నిచ్చి
రణరంగమునఁ గానరా మెలంగినచోట
నుచితంబు లొసఁగుచు నుపచరించి

గీ. ప్రాంతవారిని గొల్వాస పడనివారి
మూలబలముల మన్నిల మొనలకంటె
నంగళంబుగ నేలినయతఁడు రాజు
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

మల్కిభరామ్.

ఈతురుష్కప్రభువు క్రైస్తవ సం. 1550 తరువాత నాంధ్రదేశము నాక్రమించుకొని పరిపాలన మొనర్చినవాఁడు. ఈతనివిజయముల నీచాటువు చాటుచున్నది.

ఉ. ఘాటిగ నేఁగియుద్దగిరిఁ దార్కొని వేంకటరాజుఁ దోలి ముం
గోటల లగ్గపట్టి వినుకొండయు బెల్లముకొండ తంగెడల్
పాటిమెయిన్ హరించి మఱి బల్మిని గైకొనెఁ గొండవీడుఁ గ
ర్ణాటకరాజధాని యిభరాముఁడు బాహుబలంబు మీఱఁగన్.

ఈతనిపేర "ఇభరాంపట్టణ" మని నేఁటికిని బుర మొకటి కలదు. తురుష్కుఁ డైనను నీతఁ డాంధ్రభాషయం దత్యంతాదరము కలవాఁడై యనేకాంధ్రకవుల నాదరించి ధన మొసఁగి మిక్కిలి విఖ్యాతి నొందెను. పొన్నిగంటి తెలగనార్యుఁ డనుకవి యయాతిచరిత్ర మను నచ్చ తెల్గు ప్రబంధమును, అద్దంకి గంగాధరకవి తపతీసంవరణోపాఖ్యానమును, నీతని ప్రాపున రచించిరి. కవీశ్వరులగోష్ఠియం దీతనికిఁ గుతూహలము మెండు. ఒకప్పుడు మల్కిభరామ్ ప్రభువు తనయాస్థానమునకుఁ బెమ్మసాని తిమ్మానాయని, అనంతపురపు హండెయప్పను, మట్ల అనంతరాజును, బంగారేచమనాయని, పేర మల్లారెడ్డిని, వారి వారి కవీశ్వరులతోఁ బిలిపించి, వారిని బొగడిన పొగడ్తలువిని పింప నాయాకవీశ్వరులఁగోరెనట! ఆకవీశ్వరులు చదివినపొగడ్త పద్యము లివి—

ఉ. చాలు గుఱాలు మాగడినిసంగడిరాజులు గొల్వరం డహో
హోలహలోగ్రశూలదహనాత్మునియంతటిధాటివాఁడు నా
యేలిక వేంకటాద్రిధరణీశునితిమ్మఁడు పెమ్మసానిభూ
పాలుఁడు హెచ్చుధాత్రిఁ గలపార్థివు లెల్లరు లొచ్చువానికిన్.

ఉ. మట్లకరాఁడు బెట్టుఱికి మన్నెకుమారులసీమ ధూళిగాఁ
గొట్టక మానఁడేకద యకుంఠితపిండాడలాటరాయఁ డీ
పెట్టినదండుఁ దీఁడు రణభీష్ముఁడు హండియయప్పశౌరికిన్
బెట్టుఁడు వేగ దండములు బింకము లేటికి శత్రుభూపతుల్!

ఉ. కొద్దినిరాఁడు దిం డుటికి కోటలుకొమ్మలు గొన్నశూరుఁ డా
గద్దతిగప్పిరాచపులి గండరచాలుఁడు మల్లనంతుఁ డే
ప్రొద్దును వైరిభూభుజులపొంక మడంపనె పుట్టినాఁడు మీ
పెద్దతికాలు సాగ విఁకఁ బ్రేలకుఁడీ కుషిమన్నెభూపతుల్ !

ఉ. టెక్కునఁ గొండతోఁ దగరు ఢీకొని తాఁకినజోకగాక యీ
బిక్కపకీరుమన్నెసరిబేసిదొరల్ మొనలందు నిల్వనా!
నిక్కము బంగరేచనృప! నీవు రణస్థలి మోహరించినన్
బక్కున లోకముల్ పగిలి పాఱవె కూలవె దిగ్గజంబులున్?.

చ బలరిపుభోగ కృష్ణనరపాలునిపేరకుమారమల్ల! మీ
కలితయశఃప్రభావములు కన్గొనలే కలకట్టుమన్నెమూఁ
కలు తల లొల్లగో బిరుదు గద్దియముల్ చదివించుకొందు రా
కొలఁది యెఱుంగనేర కలకుక్కలు చుక్కలఁ జూచి కూయవే.

పేరమల్లారెడ్డిపొగడ్తకుఁ దక్కినరాజు లెల్లరు నాగ్రహాభరితులై యుద్ధసన్నద్ధు లయిరట! అంతట మల్కిభరామ్ ప్రభువు "ఈపొగడ్తవలనఁ బొగడినవారికి న్యూనత యేర్పడును గాని మీ కేమియుఁ గొఱతకల్గ"దని చెప్పి వారిని శాంతింపఁ జేసెనట!

ఈతనిపైఁ జెప్పఁబడిన చాటువులు|—

సీ. నవ్వైనా సంగీతనాదభేదవిధిజ్ఞ
ధీరాత్ములకుఁ బదినూఱులిచ్చు
రమ్మనెనా సభాప్రౌఢసత్కవివర
జాలములకుఁ బదివేలు నిచ్చు
కూర్చుండు మనియెనా గురుతరశాస్త్రజ్ఞ
లక్షణవిదులకు లక్షయిచ్చు

సాళాసురా యన్న సకలాశ్రితానేక
కోవిదులకు మెచ్చి కోటియిచ్చు
గీ. బళిర! చతురబ్ధిమేఖలాకలితధాత్రి
చక్రనిర్వక్రపాలనాచారుకీర్తి
రమ్యముక్తాతపత్రరారాజితుండు
చారుతరమూర్తి! యిభరాముచక్రవర్తి?

సీ. కర్ణాటకాధీశుకంఠమాలికమీఁదఁ
గుజరాజుముత్యాలగొడుగుమీఁద
వింధ్యదేశాధీశువెల్లవల్వలమీఁద
గౌళేశువజ్రాలగద్దెమీఁద
పాంచాలభూమీశుపట్టుపల్లముమీఁదఁ
బాండ్యభూపతివెండిబరణిమీఁద
బంగాళజననాథుపాంచజన్యముమీఁదఁ
గుకురేంద్రుధవళగోళకముమీఁద
గీ. ఆడిపాడించు నటియించు నవఘళించు
మెచ్చికుప్పించు గెరలించు మేబళించు
సంతసంబున నీకీర్తి జలజనేత్ర
మానవోపేంద్ర! యిభరాము మండలేంద్ర!

ఉ. రా యిటు భట్ట! యేమికవిరత్నము! పిల్చితి; నీవి పద్యముల్
ఏయవనీశుపై?; నృపకులేశ్వరుఁడౌ నిభరాముశాహిపై;
నాయతపుణ్యమూర్తి యతఁ డర్థులు వేఁడిన నిచ్చు; నిచ్చినా
వేయును రెండువేలు పదివేలును! లక్షలుఁ గోట్లు నిచ్చు; నౌ!

కవిత్వము నేర్చినవారికేఁ గాని మల్కిభరామ్ ప్రభువు సమ్మానము మెందుగాఁ గావించుచుండెడివాఁడు కాఁడట! ఒకప్పుడు కవిత్వము నేరని చతురు లిర్వురు "కరయుగమును"

"యరలవమదనస" యనుకందపద్యములను దలలు మార్చి మల్కిభరాము ప్రభువున కన్వయించునట్లు చదివి పెద్దగా సమ్మానింపఁబడిరట.

క. కరయుగమును జరణంబులు
సరము లలాటస్థలంబు నున్నతభుజముల్
సరి ధరణి మోపి మ్రొక్కిరి
మఱిమఱి నీశత్రులెల్ల మల్కిభరామా!

క. యరలవమదనస యనుచును
బరువడి నీయక్షరములు భయమునయుతతులన్
నిరతమును వ్రాయ నేర్చిరి
మఱిమఱి నీపుత్త్రులెల్ల మల్కిభరామా!

ఉ. ఏడు కులాద్రులెక్కి వెస నేడు పయోధులు దాఁటి లీలమై
నేడవు దీవులం దిరిగి యేడుగడన్ విహరించి కీర్తి యీ
రేడు జగమ్ములన్ వెలయ నేచినమల్కిభరాముచంద్రుఁడే
యేడవచక్రవర్తి పదు నేడవరాజు ధరాతలమ్మునన్.

ఉ. రాజును రాజుగాఁ డతఁడు రాహుముఖంబునఁ జిక్కె, వాహినీ
రాజును రాజుగాఁ డతఁడు రామశరాహతిఁ దూలె, దేవతా
రాజును రాజుగాఁ డతఁడు రావణసూతికినోడె, నాజిలో
రాజనరాజుమల్కి యిభరాముఁడె రాజు ధరాతలంబునన్.

ఉ. రాముఁడు దుక్కిముచ్చు, రఘురాముఁడు క్రోఁతులరాజు, రేణుకా
రాముఁడు పోటుబంటు, పటురాగసమంచితుఁ డైనగోపికా
రాముఁడు వెట్టిగొల్లఁ డిఁక రాష్ట్రములందు సమానులేరయా
రాముల నెంచిచూడ నిభరామ మహీధవ భవ్యవైభవా!

చ. మలికిభరామభూప! మహిమండలరాజకులప్రదీప! నీ
పలుకుశిలాక్షరం బితరపార్థివకోటులపల్కు లన్నియున్

జలశీఘ్ర లెంపమావులు (......) బూడిదపాల్లునీరబు
గ్గలు పవగళ్లు (......) శావద మేఘజాలముల్!

ఉ. రాజ విఘాత! యోరి విసరా! కసరా! తలకొట్టమారి! ని
ప్పాసపులోభిరాజులను జంపక మల్లిభరామభూవరు౯
జూపయశోధను౯ సుగుణోజ్జంపితి వ్యర్థుల కేమి దిక్కురా
చేసిన నింతరాజును సృజింపఁగ నీతరమా వసుంధర౯?

మైసూరి చిక్కదేవరాయలు.

ఈతఁడు పదునేడవశతాబ్దియందు మైసూరుప్రభువై పేరెన్నిక గన్నవాఁడు. ఈతనిపేర సంస్కృతాంధ్రకర్ణాట భాషలలోఁ గొన్ని గ్రంథములు రచింపఁబడినవి.

సీ. స్వస్త్యస్తు విశ్వవిశ్వంభరాభరణైక
దక్షదక్షిణభుజా స్తంభ! నీకు
విజయోస్తు నిర్వక్రవిక్రమక్రమకళా
పరిభూతవిద్విషత్పటల! నీకు
మహనీయతాస్తు సామంతచూడాళత్న
బిరుదాంగదస్ఫారచరణ! నీకు
హర్షోఽస్తు పృథుశాశ్వతైశ్వర్యధూర్ధర్య
సౌందర్యధుర్యతాశ్చర్య! నీకు
గీ. వివిధవిభవోఽస్తు సత్కీర్తివిజితరజత
తాటకాదారతారకాదారహార
హారసీహారదివిషదాహారరుచిర
హార! మైసూరిచిక దేవధీర! నీకు.

సీ. శ్రీమించు జడదారి చికిలి డెందపు టోట
పట్టువాఁ డపరంజి పట్టువాఁడు
తనభక్తులగువారి తప్పు లన్నియును మ
న్నించువాఁ డనుకంప నించువాఁడు
తలఁచినఁ జాలుఁబాతకము లన్నియు రాచు
పేరువాఁ డరదంపుఁబేరువాఁడు
తఱచు లెవ్వియులేక తానయై త్రైలోక్య
మేలువాఁ డిందిర మేలువాఁడు

గీ. రంగరమణుఁ డభంగసామ్రాజ్యలక్ష్మి
నొసఁగుఁ గాత నిజాంఘ్రిసారసముదాళి
పటలదరిపీరమకుటాగ్రఘటితదివిజ
రాజమణికిని జిక దేవరాజమణికి.

సీ. జంగమార్చనము భూషాయమాణమహోభు
జంగమార్చనము నేజాణ సేయు
చారదర్శనము సజ్జనశుద్ధమగు శివా
చార దర్శనము నే సరసుఁ డెఱుఁగు
దేవమాన్యములు సంభావితాభోగ భూ
దేవ మాన్యములు నేధీరుఁ డొసఁగు
రణపరాక్రమము దుర్ధర ధరాధరవిదా
రణపరాక్రమము నేరాజు గాంచు

గీ. అతఁడు పొగడొందు నెందు నుదగ్రనిజభు
జాగ్రజాగ్రన్మహామండలాగ్రఖండి
తాగ్రహగ్రహదుర్నిగ్రహారిహారి
పాలనవిహారి చిక్కభూపాలశౌరి.

సీ. సిరి మించు.........
పఱపువాఁ డొకఁడు నీ యొఱపువాఁడు

కళుకు బంగరుపట్టు గరుల సింగిణి కోపుఁ
బఱపువాఁ డొకఁడు నీయొఱపువాఁడు
కడలిరాయంచతరంగముల చిందులు పొందు
పఱపువాఁ డొకఁడు నీయొఱపువాఁడు
మనుఁబూల రెండు నొండుగ నేయు విలువిద్య
పఱపు వాఁ డొకఁడు నీ యొఱపువాఁడు

గీ. విక్రమవిభూతి గానవాగ్విలసనముల
నౌర! యాహవక్షీర! సాహసకుమార!
కోవిదవిధేయ! హగలుగగ్గోలురాయ!
రాజదేవేంద్ర! చికదేవరాజచంద్ర!

సీ. కడఁగి పీరాధిపీరుఁడు వచ్చె నని పూరి
గఱచువారును దారి మఱచువారు
హగలుగగ్గోలురాయఁడు వచ్చె నని చెట్లఁ
దారువారును గట్లఁ జేరువారు
గడిమన్నెదొరలగండఁడు వచ్చె నని కూలి
పొరలువారలు జాలినొదలువారు
ఘోరాజివిక్రమార్కుఁడు వచ్చె నని నీళ్ళు
చొచ్చువారును గాళ్ళు చచ్చువారు

గీ. నగుచుఁ దారెలగోల్ హాహాహాళికి నళికి
పఱుచునిజబల మాజికిఁ బఱపలేక
పఱచె నిక్కెరిశివ్వఘావరుఁ డయారె
రాజదేవేంద్ర శ్రీదేవరాయచంద్ర!

సీ. డాసి ఢిల్లీకవాటములు వాటములయ్యె
గోలకొండకుఁ గొత్తళాలు బలిసె
తగవిజాపురి నగర్తలు పొగర్తలు గాంచెఁ
గటకార్గళములు మిక్కుటము లయ్యె

ప్రబలి కల్బరిగవప్రములు దీప్రములయ్యె
నాగడా నుక్కడా లతిశయిల్లె
కొల్లూరు పలుదెఱంగులపిఱంగులఁ బ్రోల్చె
బెడదకోటకు రస్తు బెడిద మయ్యె

సీ. ఘోర తోల్జగడాన నీ ఐజీమి తజీమి
నిక్కనిక్కేరిశివ్వప నేని సరగ
విఱుగఁ బొడిచినయావార్త విన్నవాఁడె
యాహవోపేంద్ర! దేవరాయక్షితీంద్ర!

మ. కడిమిన్ మైసురిదేవరాయలకు రంగస్వామివెన్నాసగా
నడుమన్ దండి నఖండచండిమపుఖండాల్యాని చాముండి యే
ల్లెడలన్ దోడును నీడ యై నడువఁగా నిక్కేరిలండీలవం
గడపుంబ్రా పయి నిల్చె నంతకుఁ డహంకారంబు దా నెట్టిదో.

సీ. చూచినఁ జాలదా సుల్తానహమ్మదు
పాదుపాయెదఁ దాకు నీదు బాకు
ఎవిరినఁ జాలదా యిక్కేరిశివ్వప
నేనిపాలిటిమిత్తి నీదుకత్తి
కవసినఁ జాలదా రసణించురాయదు
నేదారులకుమారి నీదుచూరి
మలసినఁ జాలదా మధురతంజాపురీ
నేతలపై దూఱు నీదుబారు

గీ. పరనృపతు లెంత నీయంత పౌరవ రాయ
భేరికాభూరికాహూతాభీలమకర
మర్దబాంకుశదోనేజమహితబిరుద
రాజదేవేంద్ర! శ్రీదేవరాయచంద్ర!

ఉ. మీజము దాడివాఁడి కడిమిం గడి మించినదుండగీలఁ జెం
డేజము దాడి యొక్కరపడిన్ రపడిం డెడు మీకడింది ఖం

డాజగడంబు కవ్వడి కడంగఁడు పెన్ జగడం బయారె నీ
తేజులు దేవరాయనృపతీ! జగతీరమణీపురందరా!.

మ. కడిమిన్ మైసురి దేవరాయమణి ఖడ్గాఖడ్గిచేఁ బోరుపా
రిడినన్ డీకొని నిల్వలేక యిహిహీ యిక్కేరి శివ్వప్పనా
యఁడు దానూడని బాడెఁగాక కళ్యాణాగడాబాగడా
గడపై రాగడళాగడా శహగడాఖానుల్ మదింగుందఁగన్.

మహాస్రగ్ధర. గడిసీమల్ దేవరాయాగ్రణిఁగని బెగడుల్ గాంచుచేవింతవైరా
గడరాడాలాహులాంబాగడశహగడమక్కామహల్గోలకొండా
గడఢిల్లీమాహులాసాగరకలుబరగీఖానవర్గంబు తద్ధా
క్కడమాత్కారం బటంబున్ గడగడ వడఁకున్ గజ్జ విన్నప్ప డెల్లన్.

మ. కలకాలం బరిదైన శివ్వసుధాకాంతుండు శ్రీరంగరా
యలఁ జేపట్టక నేఁము తా గెలుచునో యాచంద్రతారార్క మా
జలజాతప్రభవాభవాదిసురపూజల్ గాంచు శ్రీరంగరా
యలు. చేపట్టిన దేవరాయల కసాధ్యం బెద్దియుం గల్గునో!.

మ. గడిసీమల్ బెగడన్ విజాపురము వేఁగన్ గోలకొండన్ హడా
హడి పుట్టన్ గటకంబు డంబుచెడి త్రెయ్యన్ జెంజితంపూపురుల్
వడఁ కందన్ మధురన్ మహాభయము పర్వన్నీ బలం బాజికిన్
వెడలున్ డీకొనువార లేరి యిఁక నుర్విన్ దేవరాయాగ్రణీ!.

చ. గడగడ నన్యభూమి వడఁకన్ గడకన్నులఁ గెంపునింపు న
ల్గడగడిరాజు లెల్ల నళుకందళుకన్ జిగివాలుఁ బూని పే
రడవులరాతికోటు లరయన్ నెరయందపుఁదేజి నెక్క నీ
పుడమిని దేవరాయనృపపుంగవుఁ డీఘనుఁడాకరొట్టిదో!

శా. కట్టైన్ మట్టును మీఱు నగ్గలికలగ్గల్ పట్టి యూరొడ్డు తాఁ
గట్టిల్కం జలపట్టి కట్టుకొని యక్కారెడ్డిఁ జేపట్టు గాఁ
ట్టైన్ బట్టినమాత్రమా కరుణచేఁ బాలించి లాలించి చే
పట్టైన్ మాయురె చిక్కదేవధరణీపాలుండు సామాన్యుఁడే?.

మ. ధరణీచక్రము వక్రవిక్రమము చేతన్ నేనె సాధించి భూ
సురులం బ్రోవనె పుట్టినాఁడ నిదె యంచున్ వామపాదంబునం
బిరుదుం బెండెము పెట్టినాఁడవట యెంతే మమ్ముఁ బోషింప నీ
కరదే మైసురిదేవరాయనృపచంద్రా! సాంద్ర తేజోనిధీ!.

మ. శ్రీరంగైకవిహారి శౌరి భువనక్షేమంకరప్రాభవో
దారస్ఫారకృపాకటాక్షములచేత న్విశ్వవిశ్వంభరా
ధారంధర్యకళావిశేషవిలసద్బాహార్గళుం డై నమై
సూరి శ్రీచికదేవరాయలకు నిచ్చున్ శాశ్వతైశ్వర్యముల్

సీ. కురు విరాట వరాట కరహాటనృపజూట
తటకిరీటముల పైఁ దాఁగితాఁగి
చోళ నేపాళ పాంచాల భూపాలవి
స్ఫాలఫాలముల పై వ్రాలివ్రాలి
యంగ గౌళ కళింగ వంగ బంగాళరా
డుత్తమాంగముల పై నుఱికి యుఱికి
కుకుర కాశ కరూశ కోసలక్ష్మాధీశ
మాంసలాంసముల పై మలసిమలసి

గీ. యెవ్వనిభుజాసి జయలక్ష్మి నెసఁగియుండు
నతఁడు పొగడొందు నెందును నసమసమర
విస్ఫురచ్చమూసమూహ సాహసధురాప
రాజితనతారి చికదేవరాయశౌరి.

సీ. కడఁగి వై రాగడాగడగడాగడపడం
తులపాపటలకు సిందూరరజము
గోలకొండబెడందకోటవిజాపుర
స్త్రీలచన్నులకుఁ గాశ్మీరరసము
కటకకళ్యాణమక్షావధూకబరీభ
రములకుఁ జంపకప్రసవసమితి

అమువాననగరఢిల్లీ మాహులాపురాం
గనలమోవులకు లాక్షాద్రవంబు

గీ. తానయై యుండు నేయశోధనుని తేజ
మతఁడు పొగడొందు నెందును నసమసమర
సాహసకళావిహారి దుస్సహవిరోధి
రాష్ట్రదవిదారి చికదేవరాయశౌరి.

సీ. గడిదొరల్ గడగడ వడఁక నిరోధుపై
నగ్గొలుపడి కోట గట్టుకొనియె
దిక్కుదిక్కులవార్త కెక్కనక్కారెడ్డి
నట్టిట్టుచేసి చేపట్టుపట్టె
తోఁత్తోఁడ గంధసింధుర సైంధవవ్రాత
ముడివోనికడిమిచే నొడిసి తెచ్చె
శ్రీదేవితో జయశ్రీ లెదుర్కొనుచు రాఁ
గీర్తిప్రతాపవిస్ఫూర్తిఁ గాంచె

గీ. ఔర కేతనపటుపటాత్కారధీర
కరటిఘీంకారపటుహాభ్రాంకారవీర
వారహుంకారచాపటంకారఘోర
రణవిఘటితారి చిక దేవరాయశౌరి.

గీ. పంజరమున నుంచి పండ్లు చక్కెర లిచ్చి
మాటనేర్చి చిలుక మనుపువట్లు
నిండ్లొసంగి ధనము లిచ్చి విద్యలు నేర్పి
ప్రోవు బుధులఁ జిక్కదేవవిభుఁడు.

ఉ. ఇబ్బవిరిబోణిదయ గుబ్బతిలుసంపదల
నుబ్బుచికదేవవిభునిబ్బరపుఁదేజం
బబ్బురము లైనశరిమబ్బులనపైఁబడదు
గబ్బితనపుందురుక బెబ్బులులదిబ్బ

గుబ్బెతలతండములసిబ్బెపుమిటారివగ
లబ్బుబిగిగుబ్బచనుగుబ్బలులమీఁదన్
జొబ్బిలుమృగీమదపుగబ్బులు వెసం దొలఁగ
న్బ్రొబ్బుచు దిగంతముల గెబ్బుచు మెలంగున్.

చ. ఒకచెలి నొక్కచే వెనుక నుంచి కనుంగవ మూసిపట్టి నే
నొకకత మెత్తికో మ్మనుచు నొక్కతెకుం గనుసన్న చేసిన
న్నొకపరి ముద్దు వెట్టుకొన నొక్కతె వెంబడి వచ్చి మెచ్చె దా
నికిఁ జికదేవరాయ లొకనేర్పున వంచన సేయకుండునే?

సీ. నెనరుఁజూపులు వాఁడిఁ దనరుతూపులు భక్తి
పరులపై నరులపైఁ బఱపువాఁడు
చుట్టుకైదువుఁ దమ్మిఁ బుట్టునైదువు నైజ
కరమున నురమునఁ గలుగువాఁడు
చందుఁగేరెడుతమ్మివిందుమీఱెడుశంఖ
రాజంబు తేజంబు గ్రాలువాఁడు
కెంపుపావలు విడియంపుఠేవలు నాత్మ
పదముల రదములఁ బఱఁగువాఁడు

గీ. రంగరమణుఁ డభంగసామ్రాజ్యలక్ష్మి
నొసఁగుఁగాత నిజాంఘ్రిసారసముదాళి
పటలదరివీరమకుటాగ్రఘటితదివిజ
రాజమణికిని జికదేవరాజమణికి.

సీ. అరికాంతలమునుంగుతెరలఁదెంపఁగలాడి
కడుఁ బొగడొందుజిష్ణుఁడవు నీవు
కళలచే విబుధలోకముల కెంతయుఁ బ్రీతి
నెఱపఁ జాలినకళానిధివి నీవు
సర్వసర్వంసహాచక్రంబు జీవనా
కలనచే నలరించుఘనుఁడ వీవు

మహానీయముగ సర్వమంగళావాప్తిచేఁ
గర మొప్పురాజశేఖరుఁడ వీవు

గీ. అవుర! నృపమాత్రుఁడవె మహోదగ్రనిజభు
జాగ్రజాగ్రదనర్గళోగ్రాసిజప్ర
తాపతపనప్రతాపితోద్దండరిపున్న
పాళి శ్రీచిక్కదేవభూపాలమౌళి.

మ. అమృతం బానకయున్నఁ దమ్ముచులపై నాసక్తియే కల్గదా
యమృతం బానినమీఁద మానవశమా? యాహా! భవద్విస్ఫుర
త్కమనీయోక్తులు నట్లగావె? యిఁకమీఁదఁ గ్రోల కెట్లుందు నే
నిమిషంబేనియుఁ జిక్కదేవనృపతీ! నిస్తంద్రసాంద్రద్యుతీ!

కోటి రాయరఘునాథరాయలు.

ఈతఁడు పుదుకోట ప్రభువు. పదునేడవశతాబ్దివాఁడు. ఆంధ్రభాషార్ణవకర్త నుదురుపాటివెంగన యీతనియాస్థానకవి.

తురంగ పంచకము.

సీ. ఆస్కందితాశుప్రహాసితాశుగోద్యత్తు
రంగమం బగు నీతురంగమంబు
ఫాలితకత్వరోద్ధతిధుతస్థావర
జంగమం బగు నీతురంగమంబు
రేచితోద్వేగాధరీకృతహరిభృద్వి
హంగమం బగు నీతురంగమంబు
వల్గితస్ఫురదవినిర్భగ్నఫణాధ్యభు
జంగమం బగు నీతురంగమంబు

గీ. ప్లుతజవవినిర్జితసురాశ్వవితతగమన
చంగమం బగు నీదుతురంగమంబు
కలితగుణపేటి! కవికోటికల్పవాటి
రాయరఘునాథ పంచణ ప్రభుకిరీటి!

సీ. పుటములు ద్రొక్కెనా కుటిలారిరాజన్య
కోటికోటీరముల్ కుదియఁబడుచు
జోడెనల్ చూపెనా ఘోరవీరకఠోర
గంధాంధసింధురఘటలు చదియు
చౌదాఁట్లు దాటెనా సామంతభూపాల
జవనకంఖాణముల్ స్రగ్గి మ్రొగ్గు
వేడెముల్ తిరిగెనా విమతులపురములు
గాలిచక్రమ్ములకరణిఁ దిరుగు

గీ. బళిర రవగాలు ఘటియింప భండనమున
వెడఁదయురములు బరులును విఱిగివిఱిగి
దొరఁగు రిపుకోటి నీదెరా బిరుదు కోటి
రాయరఘునాథ పంచణ ప్రభుకిరీటి!.

సీ. కదలిక చూపెనా కక్కుసంపదునేల
గుండెలు కలఁగు గగ్గోలుగాను
దులదుల నడచెనా దుర్దాంతసామంత
బలములగముల గర్భములు గలఁగు
పరువులు వాఱెనా పరిపంథినరపాల
చిత్తముల్ మెత్తనై తత్తళించు
కరికరి నెదిరెనా గర్వితారాతిరాట్
ప్రాణంబు లటునిటు పఱచి వెఱచు

గీ. దూఱి రణమున హదలికల్ మీఱఁగాను
ఖురపుటోద్ధతు లడరంగఁ గొట్టి మెట్టఁ

దొరఁగె రిపుకోటి నీచేరా బిరుదు కోటి
రాయరఘునాథ పంచనా ప్రభుకిరీటి.

సీ. సమరాన శాత్రవసమితిశిరోజముల్
గసకస ఘాసమ్ముకరణి నమలి
కదనాన విమతులకండలు గుండెలు
ఝుళఝుళ కబళమ్ముసరణి మెసఁగి
ప్రధనాన మార్తుఅప్రక్కలు డొక్కలు
కరకర ఖాణంబుపరుస మెక్కి
బవరానఁ బరరాజవరులరక్తంబులు
గళగళ జలములగతిని గ్రోలి

గీ. మొట్టి మర్దించి చుట్టుక మెదలనీక
గొట్టి గోరింప రణమున గుండె లవిసి
తొరఁగె రిపుకోటి నీచేరా బిరుదు కోటి
రాయరఘునాథ పంచన ప్రభుకిరీటి!

సీ. గర్వాంధపరిపంథిగంధసింధురముల
కొమ్ముకత్తుల మొనల్ గొట్టి గొట్టి
చెవఁటిదునేదార్ల శిరముల గొగ్గిల
గొలుసులు వీడంగఁ గూల్చి కూల్చి
మూర్ఖారివీరులౌ మసలమానులమోము
ముక్కుదూలము లూడ మోఁది మోఁది
ఘోరవజీమోటుజీరాలయుంగరాల్
చెదరి ఝల్లన రాలఁ జెండి చెండి

గీ. చీఁటి తూలుచు ఖురములఁ జించి చించి
పేరెములు వార బారువ పెంట లగుచుఁ
దొరఁగె రిపుకోటి నీచేరా బిరుదు కోటి
రాయరఘునాథ పంచన ప్రభుకిరీటి.

వెలుగోటివారు.

వీరిచాటుపద్యములు పరశ్శతముగా నున్నవి. మచ్చునకుఁ గొన్నిమాత్ర ముదాహరించెదను. వేంకటగిరిప్రభువులు వాని నన్నిటిని ముద్రింతురుగాక!

చ. కదనమె బొమ్మరిల్లు చెలికత్తెలు వీరజయాంగనామణుల్
మదకరిమస్తకుంభముల మాటికి దొంతులు సంగరస్థలిన్
గుదిగొని పడ్డరాహుతుల క్రొవ్వులు గుజ్జనగూళ్ళు బాపురే
పొదలెడు రాయరావు ననపోతయ ధర్మని ఖడ్గపుత్రికిన్.

ఉ. మత్తుఁడు కూర్మరాజు విషమత్తుఁడు నాగవిభుండు మిక్కిలిన్
మత్తుఁడు సూకరాధిపుఁడు మత్తగజంబులు తిండిపోతు లీ
త్తొ త్తడికాఁపురంబు తుదఁదూఁగ దటంచును రత్నగర్భ నీ
పొత్తుల నీభుజాబలము పొందెనపో యనపోతభూవరా!.

శా. ఏమీ శేషుఁడ? ఏమినారద; ముదంబేపారునా!• తొంటి వి
శ్రామంబేమియులే; ద దేమి? సనిమీఅన్ రావుసింగాంకుఁ డు
ద్దామప్రౌఢి. జయింప సోమకులగోత్రాధీశ్వరుల్ జోగులై
భామల్ దాముఁ బాములన్ వెదకఁగా బాతాళముల్ దూఱితిన్.

చ. కుదురుగ మిమ్ముఁ గొల్చి వెలుగోటిపురీంద్ర! శ్రీమాధతిమ్మ! నిన్
గదియఁగ నగ్రహారములు కైకొనఁజూతురు భూసురోత్తముల్
బెదరక నీకరాసిహతిఁ బెల్కురి వైరులు బోయి యూర్వశిన్
గదిసి కుచాగ్రహారములు కైకొనఁ జూతు రదేమిచిత్రమో!

ఉ. రంగపనేనియబ్బనృపరత్నము గోపనృపాలుధాటికిన్
సంగరరంగభూములను శాత్రవకోటులు నిల్వలేక సా
రంగముఖీలలామలను రాజ్యతురంగకవీంద్రసంపదల్
సంగతి నప్పనం బొఁసగి శైలములన్ విహరింతు రెప్పుడున్.

మ. తేజఁ బెల్లన్ హరికి కీర్తియుక్తి దినకృత్యం బెల్ల ధర్మక్రియల్
నిలు వెల్లన్ దయ రూపమెల్లయొడలన్ నిర్గర్వ మశ్రాంతమున్
గొలు వెల్లన్ గవిగాయకాళి యితరక్షోణీశ్వరుల్ సాటియే
వెలుగోట్యన్వయసారసింహ సకలోర్వీనాథ రాయన్నకున్?.

ఉ. ఆలములోన సింగవసుధాధిపనందన! యన్నపోతభూ
పాలక నీవు నోడి యనిఁ బాఱినవైరుల నాలభంగి నే
తోలుదుగాని చంపవట దోస మటంచును నౌర! గాయగో
పాలుఁడ వైననీకుఁ బశువర్గముఁ గాచుట నైజమే గదా!

క. ఇనుఁ డనుకయ గ్రహచక్రము
వినుతామరవర్గమెల్ల వెనకయ వెనుకే
జనపతులు సాహసంబున
ననపోతనృపాల! నీకు నందఱు వెనుకే.

చ. అగణితకీర్తిలోల! సుగుణాకర! దాచయవెన్నభూప! నీ
పగతుఱు కొండలెక్కఁ దమభామలకోమలదేహదీధితుల్
జిగిఁగొని నిండినన్ గుహలఁ జీఁకటివాసినఁ దమ్ముఁ గాంతురన్
దిగులునఁ గస్తురిన్ వెదకి తెత్తురు మేనుల మెత్త నత్తఱిన్.

ఉ. బల్లరగండ లింగవిభుపాదమునందుఁ బసిండియందె తా
ఘల్లురుఘల్లుఘల్లురని ఘల్లని మ్రోయఁగ భీతి గుండియల్
ఝల్లురు ఝల్లుఝల్లురని ఝల్లున నల్లలనాడుచుందురా
యల్లయవెడ్డివేముఁడును నాతనితమ్ముఁడు వీరభద్రుఁడున్.

క. తమ్ము తమకెంత ప్రియమో
తమ్ముకుఁ జెయిసాఁచి రిపులు తలక్రిందై నీ
తమ్ముపడి గాన నుందురు
బొమ్మలక్రియ రావుదాచభూవరుసింగా!

ఉ. ఈక్షితిఁ గాశికానగరి నిల్చినమాత్ర లభించు నెంచఁగాన్
భిక్షువుఁగూడు యాచధరణీతలనాథవతంసు ఖడ్గధా

రాక్షతి మేనువీడిన యరాతికిఁ గల్గు సుధారసంబు త
దై భక్షము మంచిదో యమృతపానము మంచిదో యెంచిచూడఁగన్.

మ. ఆరుదౌనీబిరుదప్రతాపములు కల్యాణాద్రిపై నుండి కి
న్నరగంధర్వసతుల్ సదా శ్రుతిపుటానందంబుగాఁ బాడఁగా
నరరే బాపు బళీ సెబా! సహహా యౌరా! మే! లహో! యందు ర
య్యారివీరుల్ వెలుగోటి యాచవిభురంగా! సంగరత్మార్జునా!

ఉ. అంచితరాయరావుబిరుదాంకమురాజులఁ గొట్టి యందెఁ గి
లించినమాదభూవిభునిలింగనృపాలున కొప్పఁగాక గ
ర్వించిన నీకుఁ జొప్పడునె వేమబునల్లయవేమరెడ్డి! పో
కొంచపుఁ దమ్మతిండితినుకూళకు సింహతలాట మేటికిన్?.

ఈవంశమున సర్వజ్ఞసింగభూపాలుఁడు, విద్వత్కుమార యాచమనాయఁడు మొదలగు విద్వత్ప్రభువులు వెలసినారు. విద్వత్కుమార యాచమనాయని వైదుష్యదాతృత్వములకు ద్యోతకముగా నీక్రిందివిధమున నొక కథ యున్నది.

"విద్వత్కుమార యాచమనాయఁడు ప్రభుత్వముచే స్తుండగా, ఒక విద్వాంసుఁడు ఆస్థానముకు వచ్చి శాస్త్రప్రసం ము చేసి సంస్థానపండితులను వోడగొట్టెను కుమారయాచమ డు మిక్కిలి సంతోషించి ఏమికావలెనో కోరుకొండని పండితు అడిగెను. ఆయన దేవరసంస్థానములో నామనోవృత్తికి చాలినం త భూమి దయచేసి, నానిత్యకర్మానుష్ఠానములు చక్కగా జరిగే ట్టు, అనుగ్రహించవలసినదని కోరెను. ఏవూళ్ళో ఏపోలముకా వలెనో, మీరే సస్యగర్భముగా చూచుకొని వచ్చి చెప్పితే సర్వమాన్యముగా దానపత్రము వ్రాయించి యిప్పిస్తున్నామని రాజుగారు సెలవిచ్చిరి. ఆపండితుఁడు వారితాలూకాలో తీర్థం

పొడనే వూరికిపోయి అక్కడ జలసమృద్ధి, స్థలసమృద్ధి చూచుకొని తనస్నానసంధ్యాద్యనుష్ఠానములకు, అనుకూలంగా ఉన్నదనుకొన్నాఁడు. ఆవూరిచెఱువుకు దక్షిణపుతట్టుపొలం తనకు వనరుగాభావించెను. రాజుగారి దగ్గరకువచ్చి,ఆసంగతి విన్నవించి అక్కడిఆచెఱువుదక్షిణపుచేనుకు దానపత్రంపుట్టించుకొనెను. ఆవూరికి బోయి గ్రామస్థులతో మాట్లాడి గ్రామకరణమును సంతోషపెట్టి తనదానపత్రము చూపించెను. "ఆయ్యో!బ్రాహ్మడా! చెఱువుకు ఉత్తరపుచేను సుక్షేత్రమై వుండగా వట్టిచౌటిపట్టి, దక్షిణపుచేను కోరుకొన్నావేమిటి? మాతో చెప్పక వెఱ్ఱిపనిచేస్తివి" అని కరణంచెప్పేటప్పటికి, ఆపండితుఁడు "సరి కుదురుతుందిలే" అని లోలోపల పరిచూచుకొని, "అయ్యా! నేను కోరినదిన్నీ అదేనండీ! అట్లాగేవ్రాయించినా"నని ఆయనకేదో చెప్పి లోబరుచుకొని,చెఱువుకువుత్తరపుచేనే విడుదలపెట్టించుకొన్నాఁడు. దాన్ని నాగుబడిచేసేరైతును వెళ్లగొట్టి తనసేద్యగాళ్లను చొప్పించి తగవుసాగించినాఁడు.అంతట ఆభూమికాపు రాజుగారిదగ్గిర ఫిర్యాదుచేసుకొనెను. పిలిపించి, "యిదేమిటి? మీరిట్లాచేయవచ్చునా?" అని రాజుగారు పండితుణ్ణి అడిగిరి. "తమరు దానపత్రంలో వ్రాయించినప్రకారం చెఱువువుత్తరపుచేనే నేను లోబరుచుకొన్నాను. నాతప్పేమి?" అనిపండితుఁడనెను. న్యాయముపండితుఁడు గనుక ఆరాజు, "ఓహో! చెఱువువుత్తరపుచేననగా ఏచేనుకు చెఱువు వుత్తరముగావున్నదో ఆచేనని అర్థముచేసినాఁడుసుమా" అని గ్రహించి, "బహుప్రీహిచేస్తిరా?" అనెను. "దేవరవారు దయచేసినభూమి బహుప్రీహిగాక అల్పప్రీహికావచ్చునా"అని ఆపండితుఁడుచమత్కరించెను.

బహువ్రీహిఅనగా హెచ్చుధ్యానము కలది - బహువ్రీహిఅనే సమాసమున్నుఅర్థము. విద్వత్కుమార యాచమనాయనివారు పరమానందముచెంది, "మునుపు యిచ్చినది అబద్ధము ఇప్పుడు ఇచ్చినది నిబద్ధి" అని మెచ్చి అట్లాగే మార్చియిచ్చి సంసారినిన్ని సమాధానపరిచి పంపెను."

పోలెపల్లి బుక్కరాయలు.

సీ. కొలువులో మీసాలు కొనలు దిద్దఁగవచ్చుఁ
జికిలిసేనాకత్తి చిమ్మవచ్చు
మేలైనయాంగీలు మెఱచి తొడ్గగవచ్చు
సతులు చూడఁగ నెమ్మి సలుపవచ్చు
గరడిసాదనఁజూచి ఘాతసేయఁగవచ్చు
బిరుదులు చదువంగ బిగియవచ్చు

* * *

గీ. కాక యరి నని వ్రేయ సత్కవుల కీయ
నీవె నేర్తువు ధరలోన నేర్పు మెఱయఁ
బరమకళ్యాణ! నూతనపంచబాణ!
భూసుతాటోప! తిమ్మయబుక్కభూప!

సీ. కలగుండ్లుపడుబారు కన్పించు దుర్గాలు
కవఁగి భగ్గన విచ్చు గంపెవిండ్లు
పెందూళిపైఁ గప్పి భీతిల్లుఁ గోటలు
కమలి భస్మంబు లౌఁ గాననములు
చీకాకుపడు దొడ్డసింహాసనంబులు
హల్లకల్లోలమౌ నష్టదిశలు

గగ్గులకాఱౌను గడిమన్నెభూములు
పంచబంగాళము పట్టణములు

గీ. గర్వదుర్వారభూపసంఘములలోన
మట్టిపడ్డట్లు నీదాటి పుట్టినపుడె
మన్నెకొండ్రాల! రిపుమన్నెమత్తజాల
భూనుతాటోప! తిమ్మయబుక్కభూప!.

సీ. మత్తారిరాజన్యమకుటంబులనె కాని
పాదంబు చాఁపఁడు బలిమి మెఱసి
బిరుదాడురాజులశేషరమ్మనె కాని
మన్నెదెబ్బలిబాకు మహినిహండు
పచరించురిపురాజపట్టణంబునె కాని
వాజినెక్కఁడు రాజసమున
కపటరాజకకోటికంఠరక్తమె కాని
యడిదంబు కడుగఁడు డాహవమునందు

గీ. మన్నెమాత్రుండె బద్దిమన్నె మావు
మఱయుమిత్రిమన్నెల మగలమగఁడు
దండిమన్నెలవలపులమిండగీఁడు
భోగనుతరాజు తిమ్మయ బుక్కరాజు.

సీ. అనిలో విజేగివచ్చి యందలమెక్కనే
ముక్కుసెవుల్లేని మొండిగాక
పోరిలో గుఱ్ఱంబు పొలియించి వచ్చునే
గుఱిచెడ్డగుఱ్ఱాలగోవుగాక
బవరంబునకుఁబోయి పతినివంచనచేసి
తొలఁగునే బణ్ణంగిదూఁబగాక
ఏలినపతిసొమ్ము నెల్లకాలము దిని
పాఱిపోనెంచునే పందగాక

గీ. సమరతలమునఁ దమప్రాణసతినిదలఁచి
సుఖము గోరనె జోగులసుతుఁడుగాక
యనుచు గెల్వంగ నేర్తువా సాహసమున
భూనుతాటోప! తిప్పయ బుక్కభూప!

తంజావూరి విజయరాఘవరాయలు.

ఈతఁడు తంజాపురము నేలినయాంధ్రనాయకరాజు. రఘునాథరాయలకుమారుఁడు. మహారసికుఁడు. మహాదాత. రాజులచరిత్రమూలమున నెఱుఁగ నగును.

లయ. తావిజగడంపుసిగపూవులసరుల్ తఱుచు
మోవిపలుగెలపు బురుసావలువుసొంపుల్
శ్రీవిభులకింపునొకతావిచఱుకు న్మరుతు
మావుపయి నెక్కి పురిలో వెడలి రాఁగా
నీవగలు చూచి చెలి చేవగలు సొక్కుచును
పూవుజము దాడిదొరహానలికిఁ జిక్కెన్
మావెలఁదినేలుకొన రావలదె నీవు దయ
తో విజయరాఘవమహీవర! పరాకా!

క. భూతలమున శిబికర్ణులు
దాత లనేసుద్ది సుద్దదబ్బర నిన్నెం
చేతటి వదాన్యుఁ డెవ్వఁడు
రా? తంజావూరి విజయరాఘవనృపతీ!.

ఈయనయాస్థానమునరంగాజి,కృష్ణాజిమొదలగు వారాంగనలు. సరసకవిత నేర్చినవా రుండెడువారు. అందు రంగాజి

'మన్నారుదాసవిలాస' మను పేర నీయన శృంగారచరిత్రమునే గ్రంథముగా రచించినది. ఆమె. యీ రాజేంద్రునిచేఁ గనకాభిషేక సత్కారమును వడసినది. ఆయనవలపు నెలఁత. ఎల్లవేళలందును వెల్లాటకత్తెతో నానందించు నీనృపాలుని మహిషి తనయాగ్రహము నాపుఁకొనఁజాలక యొకనాఁడావారాంగనకు దూషణోక్తులతో నొక దూతికముఖమున వార్త నంపెనట! విదుషీమణి యగు నావారాంగన యీదూతికే పద్యమునురచించిచెప్పి పుచ్చెనట—

ఉ. ఏవనితల్ మముం దలఁప నేమిపనో? తమ రాఁడువారు గా
రో? వలచించునే ప్రియుఁగరో? తమకౌఁగిటిలోన నుండఁగా
రా వదిమేమిరా విజయరామ! యటం చిలు దూతి జల్మి చేఁ
దీసకత్తైనె పెనఁగి తీసుకవచ్చితినా! తలోదరీ!

ఉ. రాజనిభాననా! సరసురాలవు జబ్బుగ నల్లి నా వదే
మే జడ? యింతకంటె వదెనే? వలవొప్ప బిగించి యల్లవే
యోజవరాల! వేఱె పనియున్నది; దోసమె దోసమే మహా
రా జగునట్టియవ్విజయరాఘవు మై చిగురాకె కోమలీ!

చ. కులికెద వేటికే చెలియ! కుంచెఁడు మానెఁడు గాను నెల్లవా
రలు వినినారలే; విజయరాఘవరాయఁడు నిన్నుఁ గూడుటల్
వలపులె చాటుమన్నవి జవాదియు నల్లవు విజ్జివీఁగఁగా
వలెనటె చూచిమోత్తురటె వంతులు జంతు లవేటియొమ్మెలే?.

క. ఇంతీ! పానుపుపైనిదె
కంతుఁడు కూర్చున్నవాఁడు కనుఁగొను మహాహా!
కంతుఁ డనంగుఁడు నీతెలి
వింతేనా విజయరాఘవేంద్రుఁడె చెలియా!.

మట్లవారు.

ఉ. ఆక్కజ మొప్పఁగా భుజపరాక్రమశక్తుల నెంచిచూచినన్
దిక్కులలోనఁ బోలిపలి తిమ్మయ బుక్కఁడురాజు నాఁటికిన్
మక్కువ దోర్బలంబులను మానవనాథులలోన నంతకు
న్నెక్కువమట్లకోనధరణీశ్వరు నెల్లమరాజు నేఁటికిన్.

ఉ. మాయురె! సద్గుణాభరణ మల్లకుమార యనంతశౌర్యధౌ
రేయుని నన్నునాజి నెదిరింపను శక్తులుగాక కైదువుల్
వేయనిరాజులన్ శరణువేఁడనిమన్నెకొమాళ్లు కానికల్
సేయనిశూర్లు మ్రొక్కనివజీర్లును లేరు వసుంధరాస్థలిన్.

ఉ. వెండియు మట్లరాజు తిరువేంగళనాథుఁడు కందనోలికా
ఖండనభూమిలోఁ దురకబారులపైఁబడి సంహరింపఁగాఁ
గండలు కొండలయ్యె నెముకల్ ధరణీజములయ్యె నెత్తురుల్
గండపుటేఱు లయ్యెఁ దలకాయలు తారకలయ్యెఁ జూడఁగన్.

అద్దంకి నృపాలురు.

మ. పదవే రంభ! సురేంద్రుకొల్వునకు నప్పా! నాకు రాఁ దీరదే;
యదియేమే; ధర మందపాటి రఘునాథాధీశుబాహాసిచేఁ
గదనక్షోణిని నీల్గినట్టిరిపుసంఘాతంబు వే వచ్చెడున్
బదులు న్నూఱులు వేలు లక్షలు గణింపన్ శక్యమే చెల్లెలా.

ఉ. ఇంద్రుని సన్నిధానమున కేఁగె రణోజ్జ్వలవిక్రమక్రియా
సాంద్రుఁడు మందపాటికులసాగరచంద్రుఁడు రామభద్రరా
జేంద్రుఁడు పార్థివాబ్దమున నేకతఁ గార్తికశుద్ధపూర్ణిమా
చంద్రదినాంతమందు రవి జారినకైవడి మారుతాత్మజా!.

వత్సవాయవారు.

ఉ. తీరుగ వత్సవాయకులతిమ్మజగత్పతికీర్తిహార మా
హారశరద్ద్విజన్మకులిశాయుధజాతుల మించె శౌర్యమా
హారశరద్ద్విజన్మకులిశాయుధజాతుల మించె రూపమా
హారశరద్ద్విజన్మకులిశాయుధజాతుల మించె నిద్ధరన్.

ఉ. రాజులరాజు లోభి యొకరాజులరా జతిమూర్ఖుఁ డష్టది
గ్రాజులరాజు పోరఁడు విరాజులరా జొక పక్షి తారకా
రాజులరాజు దోషి ఫణిరాజులరా జొకవక్రగామి యీ
రాజులు రాజులా సుగుణరాజులరాజవు నీవుగాక యో
రాజవతంస! వత్సవయ రాజమహీపతి ? తిమ్మభూపతీ!

ఉ. రాజు కళంకమూర్తి రతిరాజు శరీరవిహీనుఁ డంబికా
రాజు దిగంబరుండు మృగరాజు గుహాంతరసీమ నుండు వి
భ్రాజితపూసపాడ్విజయరామనృపాలుడు రాజుగాని యీ
రాజులు రాజులా పెనుతరాజులు గాక ధరాతలంబునన్.

వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయఁడుగారు

ఈకమ్మప్రభువు పదునాఱవశతాబ్దితర్వాతఁ గృష్ణాతీర మండలి యమరావతి రాజధానిగాఁ గొంత తెల్గుదేశ మేలినవాఁడు. మహాదాత. శూరుఁడు. "అటునుండి కొట్టుకు రమ్మన్నారు" అను సామెత కీతఁడే జననకారణము. ఆకాలమునందు దారిదోఁపుడుగాండ్రు మెండుగా నుండిరట! అనేకుల ప్రాణధన

ములఁ గొనుచుఁ బ్రజలకు మిక్కిలి పీడ గల్గించుచున్న యా పచ్చెపుదొంగలలో బహుప్రయత్నమున వేంకటాద్రినాయఁడు నూర్గురను బట్టించి వరుసగా నిల్వఁబెట్టి తలలు నఱకఁ దలారుల కనుజ్ఞ నొసఁగెనట! ఒకకొననుండి నఱకఁ బ్రారంభింపఁ బోఁగా నచ్చటివాండ్రు, అటునుండి కొట్టుకొనుచు రమ్మని కోరిరట! (కొందఱు నఱికినతర్వాత నేని జాలి వొడమక పో దని) నాయఁడుగారును నట్లే రెండవప్రక్కనుండి యారంభింపఁజేసి నిశ్శేషముగనే సంహారింపించి ప్రజలకుఁ జోరభీతి మాన్పిరట!

ప. వరహాలాక్కానులభంగి సాలువులు కంబళ్లట్లు రూపాయలుక్
మఱి గవ్వల్వలెఁ గంకణమ్ములుఁ దృణప్రాయమ్ముగా నిచ్చి యం
గరుపల్లెంబులఁ బాయసాన్నములు లక్షబ్రాహ్మణాపోశనం
బర లేకిత్తువు వాసిరెడ్డి కులదీపా! వేంకటాద్రీశ్వరా!.

ఒకప్పుడు, వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయఁడునునర్సారావు పేట మల్రాజు గుండారాయఁడును,నుజివీటి యప్పారావును, చల్లపల్లియంకినేఁడును, మొదలుగాఁ గొందఱు జమీందారులుకూడి యిష్టగోష్ఠీవినోదమునల్పుకొనుసందర్భమునహాస్య చతురుఁడగు గుండారాయఁడు "మనజీవితములు కడచినతర్వాత లోకము మనల నెట్లు ప్రశంసించునో తలఁచిచూచుకొందమా" యనె నట! అందఱు నంగీకరించి రట! ఇట్లు పేర్కొనెనట! నూజివీటి యప్పారాయఁడు చనిపోయెనా బైరాగులందఱును బలవించె దరు. తాను చనిపోయితినా వేశ్యలందఱును విలపించెదరు. వేంకటాద్రినాయఁడు చనిపోయెనా యండఱును నల్లో యని

దుఃఖించెదరు. అంకినేఁడు చనిపోయెనా యందఱు నాహా యని సంతోషించెద" రనియెనట!

అమరావతిలో నీ వేంకటాద్రినాయని శిలావిగ్రహ మున్నది.

దరిద్రుఁడగు నొకకవి యావాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయని దాతృత్వము విని యాతనిదర్శింపఁ బల్నాడుప్రాంతమునుండి యరుదెంచుచు గుంటూరుచేరునప్పటి కాభూపతి పరలోకయాత్ర గావించినట్లు తెలియరాఁగా నీక్రిందిపద్యమును జెప్పెనందురు.

చ. నలువ! ఛీఛీ? నినుం దలఁప న్యాయముగా దిఁక వేంకటాద్రిభూ
తిలకునిఁ జంపి యర్థులకు దిక్కు మఱేమొనరించినావు? నీ
విలఁ దలకొట్లమారితన మెన్నటికిన్ విడవైతివౌర! భూ
తలమున నిట్టిరాజును యథావిధి నీతరమా సృజింపఁగన్?.

వేంకటాద్రినాయఁడు "వారికి వారికిన్ మఱియు వారికి వారికి వారివారికిన్" అను సమస్యనీయఁగా వఠ్ఠెం విరూపాక్ష శాస్త్రులను కవి యిట్లు పూరించెనట.

ఉ. భూరమణీమనఃకుముదపుంజసుధాంశుని వేంకటాద్రిల
క్ష్మీరమణావతారుని భజింతురు రాజులుఁ దత్సుతుల్ హితుల్
సూరిజనుల్ దదీయులును సొంపుగ నాప్రభు విచ్చు గోరికల్
వారికి వారికిన్ మఱియు వారికి వారికి వారివారికిన్.

సి. పి. బ్రౌన్ దొరగారు.

క్రీ 1770 తరువాత 1820 వరకు నీమహాశయుఁ డాంధ్ర భాషకై యతిప్రయాసపడి మహోపకృతిసల్పినవాఁడు. బందరు మొదలగు పట్టణములం దీతఁడుజిల్లాజడ్జీయుద్యోగముసల్పుచు ననేకసంస్కృతాంధ్రగ్రంథములను బహుధనవ్యయమున సేకరించెను. తెల్గునకు నిఘంటువులు నిర్మించెను. జూలూరి అప్పయ్య పండితుఁడు, గురుమూర్తిశాస్త్రి, వాసుదేవపరబ్రహ్మశాస్త్రులు, మొదలగు ననేకపండితుల నాదరించి విరివిగాధనమొసంగెను. ఆంధ్రభాషయం దీఘనున కత్యంతాభిమానముకలదు. ఇప్పుడు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారముననున్నసంస్కృతాంధ్రగ్రంథములం దనేకము లిమ్మహనీయుఁ డార్జించినవే. ఈతని యాంధ్రభాషాభిమానమును బుద్ధివైభవమును దద్భాండాగారమునఁగల గ్రంథములఁబట్టి గుర్తింపనగును.

కం. నూర్లార్ల లెక్క సేయక
పేర్లందినవిబుధవరులఁ బిలిపించుచు వే
మార్లర్థ మిచ్చువితరణి
చార్లెసు ఫీలిప్సుబ్రౌనుసాహెబు కరుణన్.

బీదటీకమును గుడుచుచున్న యొకయాంధ్రపండితుఁడు సి. పి. బ్రౌన్‌దొరగారికి భాగవతమందలి యీక్రిందిపద్యమును వ్రాసి తనకు ద్రవ్యసాహాయ్యము వేఁడుకొనుచు నొకయర్జీపంపికొనెనఁట! ఆపద్యము.

ఉ. లావొకింతయులేదు ధైర్యము విలోలంబయ్యెఁ బ్రాణంబులున్
ఠావుల్ దప్పెను మూర్ఛవచ్చెఁ దనువున్ డస్సెన్ శ్రమం బయ్యెడిన్
నీవే తప్ప నితఃపరం బెఱుఁగ మన్నింపందగుం దీనునిన్
రావే యీశ్వర! కావవే వరద! సంరక్షించు భద్రాత్మకా!

బ్రౌన్ దొరగారికిట్లు మనుష్యునొరుని స్తుతించుటయందు కోఁత. (వారి స్వహస్తముతో నొకచోట "ఈ దేశపుజనులు కార్యార్థమై నీవే తండ్రివి, నీవే దైవమవు, అని నరునొరుని స్తుతింతురు; అట్లు స్తుతించుట తల్లిని దండ్రిని దైవమును వంచించుట యగును ఆంగ్లేయులిది యేవగొందురు" అను నర్థము వచ్చునట్లు తెల్గున నే కొంత వ్రాసియున్నారు.) ఆయర్జీని జూచి దొరగారు తిరిగి భాగవతములోనిదే యగు నీ క్రిందిపద్యముఁ బ్రత్యుత్తరముగాఁ బంపిరట.

ఉ. ఏను మృతుండ నౌదునని యింతభయంబు మనంబులోపలన్
మానుము సంభవంబు గల మానవకోట్లకుఁ జావు నిక్కమౌఁ
గాన హరిం దలంపు. మిఁకఁ గల్గదు జన్మము నీకు ధాత్రిపై
మానవనాథ! పొందెదవు మాధవలోకనివాససౌఖ్యముల్.

సిద్ధయామాత్యుఁడు.

సీ. శేషాహి భాషావిశేషుఁ డింతే కాని
యొలమిఁ గర్ణునిరీతి నీయలేఁడు
ఎలమిఁ గర్ణుఁడు దానమీయనింతే కాని
పుడమి నింద్రునివంటిభోగి గాఁడు
పుడమి నింద్రుఁడు కడుభోగి......నకుఁ గాని
ధర్మనందనువంటిశాల్మి లేదు

ధర్మనందనుఁ డెంత తాల్మి దాల్చినఁ గాని
వార్ధనా గాంభీర్యపరుఁడు గాఁడు
తే. గాక యిటువంటిగుణములు గలిగె నీకు
శత్రునిశ్శంక ! ఉటుకూరుశాసనాంక !
భాగ్యగంభీర వేంగయప్రభుకుమార !
మహితమందార! సిద్ధయామాత్యధీర!

ద్వాత్రింశన్మంత్రులు.

ముప్పది యిద్దఱు మంత్రులను దెలుపునీసీసమాలికకట్టు కతలనుబట్టి యొకబట్టుకవిచేఁ గూర్పఁబడినది. పేర్కొనఁబడిన మంత్రుల క్రమము కాలక్రమమునకు ననుకూలింపదు. చరిత్ర కారులు దీనినిఁ బరమప్రమాణముగాఁ దీసికొనరాదు.

1\. సీ. కవులిచ్చి భూపతి గాసి పెట్టఁగఁ జచ్చెఁ
ప్రజలకై రాయనభాస్కరుండు.

2\. వరదాతయై మణివలయముల్ కవికిచ్చె
దండిభాస్కరసూతి కొండమంత్రి

3\. భాస్కరునివలెఁ గీర్తిపడసెఁ దత్పౌత్రుఁడౌ
ఘనరామలింగభాస్కరుఁ డొకండు.

4\. గణకనిర్వాహంబు గల్గించె నూఱూర
మహి గోపరాజు రామప్రధాని.

5\. దుర్గమియ్యక శత్రువర్గంబుతోఁ బోరెఁ
బెల్లుగాఁగరణము మల్లమంత్రి.

6\. ఆత్మీయతపముచే నర్థినాలుకమద్దు
కేడించి బండారు కేతమంత్రి.

7. కవిసోముచేఁ జాఁగనునాయుదాతని
కై యిచ్చె సీదయ యాచఘనుఁడు.

8. వేఁటూరితునియల విమతులఁ జెండాడె
నాజిలోనాచెండ్ల యయ్యలయ్య.

9. పోరిలో నసహాయశూరుఁడై తెగివెన్క
బ్రతికె సిద్ధయ తిక్కఁ డతులితముగ

10. పట్టిసపురవీరభద్రుని ప్రేమచేఁ
జెన్నొందె శ్రీకోటసింగరాజు

11. ఇలుచూఱయాచకావళికి దాతందాత
యై యిచ్చె నిట్టల హరిహరప్ప.

12 తనదుమీసముదీసి తాకట్టుగానుంచి
కొట్టురెడ్డిం డర్థి కోర్కెతీర్చె.

13. గణపతిదేవునికరుణ ఘట్టుక మణి
యడపంబొసంగె గుండార్యవరుఁడు.

14. అష్టసహస్రంబు లర్థికిచ్చిసుకీర్తి
మహినిసంగసమంత్రి మాచఁడంచె.

15. కొనియెభాస్కరునిచేఁ దెనుఁగురామాయణం
బాహుధి సాహిణిమారమంత్రి.

16. ఆంధ్రనైషధకావ్యమంది శ్రీనాథుచే
మామిడిసింగనామాత్యమౌళి.

17. ఘనదానకర్ణుఁడైగండపెండెముదాల్చెఁ
గొఱవి యన్నామాత్యకుంజరుండు.

18. పగతుఁజుట్టుమటంచుఁ బల్కఁగా ధనమిచ్చి
చేపట్టెఁ బెమ్మయసింగరాజు.

19. గురుజగత్త్రయదానగురుమూర్తియై మించె
నంమారిభీమనగుండమంత్రి.

20. ప్రాణికోటికి నెల్ల బహుభక్ష్యభోజ్యాన్న
సత్రముల్ పెట్టె విస్సప్రధాని

21. భట్టుమూర్తికిఁ గిన్క రెట్టింపఁ బచ్చల
హార మర్పించెఁ దిమ్మరుసమాళి

22. ఘనదైవతంబు దాక్షారామభీమేశుఁ
డని కొల్చె బెండపూఁ డన్నమంత్రి

23. నీడ ద్రొక్కెడువేళ నెటి నర్థి కభిమతం
బిప్పించెఁ జేమకూ రప్పరాజు

24. ఘనసప్తసంతతు లొనరించి సత్కీర్తి
వెలయించె వీర్తుల వెల్లమంత్రి

25. అమితశత్రులఁ గెల్చి యవని పాలనచేసె
రహి గుంటుపలి ముత్తరాజమంత్రి

26. తనునేలునృపతిచేతనె మేటికృతి గాంచె
శ్రీగుంటుపలి నరసింగమంత్రి

27. ఘనభట్టుసుకవికి మణికుండల మొసంగి
నందితిమ్మకవీంద్రుఁ డందెఁ గృతుల

28. కవులకర్థ మొసంగి ఘనకీర్తివహించె
రహిఁ గూరగాయల రామమంత్రి

29. వాకిటికావలి జోఁకతో నొనరించి
దివ్యకీర్తి వహించెఁ దిమ్మమంత్రి

30. రిపు గెల్వ నృపుఁడిచ్చువిపులార్థముల నర్థి
కర్పించెఁ గటికి కామన్నమంత్రి

31. కవిబుధావళి నేలి ఘనకీర్తిని వహించె
వరకోటిపల్లి శ్రీశరభమంత్రి

32. నిరతాన్నదాతయై నిత్యకీర్తి వహించెఁ
గాళి బందా పరదేశిమంత్రి

ఒకానొకబట్టురాజీక్రిందివిధమునద్వాత్రింశన్మంత్రుల సీసమాలికను జదువఁజాగెను; గాని, కడముట్టింపఁజాలఁడయ్యె. అందినంతవట్టు—

సీ. జళిర! రామయ మంత్రి భాస్కరామాత్యుండు
నిండారునంపూరి గుండమంత్రి
శివపాదభక్తుండు శ్రీకంఠవెంగన్న
శ్రీనిధి యాకోటసింగరాజు
వేమభూపతిమంత్రి మామిడిసింగన్న
యెన్న నౌబెండపూఁ డన్నమంత్రి
మేలైనకొచ్చెర్లకోటకర్ణుమల్లు
స్తుతికెక్కువాడలతుక్కమంత్రి
ప్రియమాడు నెఱజాణ పెమ్మయసింగన
మహితుండు సింగనమంత్రిమాచ
సర్వజ్ఞుఁ డైనట్టిసర్వయచిక్కన
యధిపుండు నెల్లూరియాదరాజు
ధీరుండు సాళువతిమ్మనరేంద్రుండు
గురిజాలనాదెండ్లగోపమంత్రి
ప్రథితి కెక్కుచు నుండు భాస్కరామాత్యుండు
మాన్యుండు కొండపర్తి మాదిరాజు
ఇలఁ గొండవీటిలో వెలయుప్రధానుండు
భవ్యుండు బలభద్రపాత్రఘనుఁడు
కుల ముద్ధరించిన గోపయరామన
పేరిమి తిరువెళ్ళ పెమ్మరాజు
విస్తారసత్కీర్తి విలసిల్లి వర్ధిల్లు
విదితుండు సంపూరివెంగళయ్య

కేవలపుణ్యుండు కేసయరామన

సుజనుండు శ్రీపతిసోమరాజు.

పైసీసమాలికయందుఁ బేర్కొనఁబడినవారిలోఁ గొందఱ పైఁ జెప్పఁబడినచాటుపద్యములు చేకుఱినవి. అవి యీక్రింద వివరింపఁబడు చున్నవి.

భాస్కరుఁడు.

ఈనామముగల ప్రఖ్యాతపురుషు లనేకులుగలరు. తిక్కన పితామహాదులటుండ రాజమంత్రులును దాతృత్వమునఁ బ్రఖ్యాతులును నంచవరీకులునునగు భాస్కరు లేనల్వురైదుగురు గన్పట్టుచున్నారు. రామయభాస్కరు లిరువురు. పదునాల్గవశతాబ్ది యందుఁ బ్రఖ్యాతకవీశ్వరుఁడుగానున్న రావిపాటి త్రిపురాంతకునిచే—

మ. సరిబేసై రిపు డేల భాస్కరులు! భాషానాథ! పుత్త్రి! వసుం
ధరనుం దొక్కఁడు మంత్రియయ్యె; వినుకొండన్ రామయామాత్యభా
స్కరుఁడో; యౌ; నయినన్ సహస్రకరశాఖల్లేవవే యున్నవే
తిరమైదానముసేయుచో రిపుల హేతిన్ వ్రేయుచో వ్రాయుచోన్.

అని పొగడఁబడినవాఁడొకఁడు.

సీ. నిర్మించె నేమంత్రి నిరుపమప్రాకార
నవకంబుగా గోపినాథపురము
గెలిచినాఁ డేమంత్రి లలితవిక్రమమున [illegible]
ప్రబలుఁడై యవనుల బలము నెల
నిలిపినాఁ డేమంత్రి నియతవైభవమున
గోపికావల్లభుఁ [illegible]

పాలించె నేమంత్రి ప్రకటధర్మఖ్యాతి
మహిమ మీఱఁగ నాంధ్రమండలంబు

గీ. అతఁడు భూపాలమంత్రీంద్ర సతతవినుత
కీర్తివిశారదుఁ డచ్యుతదేవరాయ
మాన్యహితవర్తనుఁడు శౌర్యమహితయశుఁడు
భానుతేజుండు రాయనభాస్కరుండు.

కొండవీటిగోపీనాథపురపుగోపీనాథస్వామియాలయము ముఖద్వారశాఖయందు వ్రాయఁబడినయీపద్యమువలన యచ్యుతదేవరాయలనాఁడు వేఱొక రాయనభాస్కరుఁ డున్నట్లు ధ్రువపడుచున్నది. ఇంక రాయనభాస్కరులుకూడ ననేకు లున్నట్టుస్పష్టపడుచున్నది మనలోఁ దండ్రి పేరు కుమారునకుఁ బెట్టెడు నాచారము కలదుగదా! దానివలననే యేకనామ మనేకులకుఁ బొసఁగియుండెనని తెలియఁదగి యున్నది.

చ. కలయఁ బసిండిగంటమునఁ గాటయవేమసమక్షమందు స
త్ఫలముగ రాయనప్రభుని బాచఁడు వ్రాసిన వ్రాలమ్రోఁతలున్
గలుగలు గల్లుగల్లు రనఁ గంటకమంత్రుల గుండెలన్నియున్
జలుజలు జల్లు జల్లురనె సత్కవివర్యులు మేలుమే లనన్.

అనుచాటుపద్యమువలనఁ గాటయవేమునికాలమున క్రీ. 1400న నొక రాయనభాస్కరుఁ డుండిన ట్లేర్పడుచున్నది.

శ్లో. శాకాబ్దే వసువహ్ని వేదధరణీగణ్యే చ ధాత్రబ్దకే
వైశాఖే వినుకొండసీమని సుధీ ర్నా దెళ్ల యప్పప్రభుః
వానిష్ఠాయచఛత్రపూండి మఖిలంగ్రామం స్వనామాంకితం
ప్రాదా ద్రాయనిభాస్కరాయ విదుషే హ్యైశ్వర్యభోగాన్వితమ్.

అను శాసనమువలన క్రీ 91500 తర్వాత నొక రాయనభాస్కరుఁ డుండినట్లేర్పడుచున్నది. ముప్పదియిద్దఱు మంత్రుల

ఉ. ఒక్కఁడు మాంసమిచ్చె మఱియొక్కఁడు చర్మముఁ గోసి యిచ్చెఁ, పే
ఱొక్కరుఁ డస్థినిచ్చె నిఁకనొక్కఁడు ప్రాణములిచ్చె వీరిలో
నొక్కొకసట్టునన్ బ్రదుకనోపక యిచ్చిరొ కీర్తి కిచ్చిరో
చక్కఁగఁజూడు మంత్రికులసంభవ! రాయనమంత్రిభాస్కరా!

ఉ. రాజితకీర్తిశాలి యగురాయనిబాచ! భవద్యశంబు ది
క్పూజితమౌచు మించె సురభూధరభూధరభూధరేంద్రకాం
తాజనుగోత్రరు గ్విధు రథాంగరథాంగరథాంగశేషభా
షాజలజాహితాహితతుషారతుషారతుషారధాములన్.

ఉ. ఏమినిలింపశాఖి? సనియేమిసురేశ్వర! యీవి నిన్నుఁజిం
తామణి మీఱినాఁడటకదా మనరాయనబాచకోవిద
గ్రామణి; యౌన యింతటనె కాదుచుమీ విభవంబునందు ని
న్నో, మతియందు నీగురువునో సుకుమారత నీకుమారునో.

మ. అయలక్ష్మీనిధి రాయనప్రభునిబాచామాత్యుఁ డశ్రాంతమున్
నియతిన్ బ్రాహ్మణపూజసేయు టభివర్ణింపంగ శక్యంబె త
త్ప్రియగేహంబున హేమపంజరమునన్ బె ల్లర్చతప్రార్చత
ప్రియమేధా' యనుచుం బఠించు శుకశారీకిన్నరీద్వంద్వముల్.

ఉ. అన్నరొ కొండపల్లి సచివాగ్రణి రాయనమంత్రిపట్టి బా
చన్నజలాన్నసత్ర మెడపైన పథంబునఁ బెట్టు నెయ్యి గా
జొన్నము లొల్పుఁబప్పు పదియాఱు తెఱంగులకూరగాయలున్
వెన్నెలగుజ్జుఁబోలుదధి వేసవికాల మవారితంబుగన్.

క. ముసలాపెవ్రేలుఁజన్నుల
పసవంటిది లోభివాని బ్రదుకు ధరిత్రిన్
బసిబాలపయమువంటిది
రసికునిజీవనము మంత్రి రాయనిబాచా!.

సీ. ఫణిరాజు తనశిరోమణు లర్థి కిచ్చునో
యనుచు విష్ణువు క్రింద నణఁగియుండె
కైలాసవసుధర మెక్కడ నిచ్చునో యని
యుగ్రుఁ డక్కడఁ గావ లుండఁబూనె
తనయందు మణుల నేతఱి నిచ్చునో యని
వనధిసంతతమును వణఁకుచుండె
సురధరాధరము నెవ్వరి కిచ్చునో యని
తరణి యగ్గిరిచుట్టుఁ దిరుగుచుండె

గీ. ఔర! నీదానవిఖ్యాతి యఖిలదిశల
మించివర్తించె నీకీర్తి నెంచఁదరమె
గాఢదారిద్ర్య యామినీకాంతిచంద్ర
భాగ్యదేవేంద్ర! రాయన భాస్కరేంద్ర!

సీ. నీపంక్తి నొకనాఁడు నెఱి భుజించినవిప్రుఁ
డమృతాన్న మైనను నరుచిసేయు
నీసభాస్థలి నొక్కనిముసమున్న జనుండు
తల్పశేషుని నైనఁ దప్పువట్టు
నీరూప మొకనాఁడు తేఱిచూచినభామ
కందర్పు నైన డాకాలఁ దన్ను
నీచేతిదానమ్ము నెమ్మినమ్మినయర్థి
యెమ్మెధనాధిపు బొమ్మబెట్టు

గీ. నీవె నినుఁ బోలుదువుగాక నిన్ను నెన్ని
యున్నమంత్రుల నెన్నుట పిన్నతనమె
బాలికాప్రాణ నూతన పంచబాణ!
భాస్కరేంద్రుని రాయనభాస్కరేంద్ర!

సీ. అక్షరాభ్యాసంబు శిక్షచేసెడునాఁడె
యోప్రాసి నా వ్రాయకుండినావు

గుణితవేళలయందుఁ గోరి లాకేత్వంబు
దాఁకఁ గొమ్మియ్యక తర్లినావు
ఒకటి పత్తైని వ్రాయు నూహ నేర్చిననాఁడె
సున్న చుట్టక వ్రేలు చూపినావు
గణితవేళలనాఁడె ఘనయుక్తిగా నేర్పు
గురుకీర్తికిని జాలుకూర్చినావు
తే. నిజకులాచారధర్మంబు నిర్వహించి
పెంపు గలయట్టిదాతవై పెంచినావు
సుసహ్యాద్రయుండ! వినుకొండశాసనుండ!
శర్వదీపతుండ! రాయన భాస్కరుండ!

సీ. సంగీతసాహిత్యసరసవిద్యల కిచ్చు
బహురూపులకు నిచ్చుఁ బట్టుకిచ్చు
పెండ్లిపేదలకిచ్చుఁ బీదవిప్రులకిచ్చు
బీదసాదులకెల్లఁ బిలిచియిచ్చు
తిట్టవచ్చిననిచ్చు దీవించఁగానిచ్చుఁ
గొట్టవచ్చిననిచ్చుఁ గొంటెకిచ్చు
బావన్న! యననిచ్చు భాస్కరా! యననిచ్చు
దేవబావా యన్నఁ దిరిగియిచ్చు
గీ మెచ్చి తననిచ్చు మెచ్చులు మెచ్చి యిచ్చు
వీఁడువాఁ డనకయె సొమ్ము వేఁడనిచ్చు
మంత్రిరాయని భాస్కరామాత్యుఁబోలఁ
గలరె దాతలు మూఁడులోకములయందు?

సీ. కదలియె ల్వెడలంగఁ గడప కాల్ దాఁకినఁ
దలపాగ పందిటఁ దగులుకొన్న
ఎందుఁబోయెద వన్న నేకవిప్రునిఁ గన్న
నొంటిరోదన మన్న నందుమన్న

తగినచోఁ దుమ్మినఁ దంబళియొసఁగైన
పేడినతలవాని వీథిఁగన్న
ఒలిమిడిమిక్కిలి యొంటికొమ్మెక్కినఁ
బులుఁగుపీచినఁ బొడప్రురుసుఁగన్న

గీ. మానకేతెంచు నర్థిసమాజములకు
నిచ్చునిష్టార్థవస్తువు లెలమితోడ
సరసహృదయుండు వినుకొండశాసనుండు
భవ్యభరతుండు రాయనభాస్కరుండు.

ఈక్రిందిపద్యమున భార్యనిచ్చె,ననఁగా వివాహముచేసె ననియే యర్థము నిర్ధారించుకొందము.

సీ. ఆవుపాడ్చినయర్థి లేవకుండఁగనిచ్చె
వలవేసి తీసిన వాని కిచ్చె
గుడిఁవ్రాసియాఁగినఁ గొఱకొఅపవ కిచ్చె
బ్రార్థించిబుజమెక్క బట్టు కిచ్చె
మొగసాలఁజిచ్చిడ్డ తగవరిఁబిలిచిచ్చె
నిలుచూఱవేఁడినఁ సెసఁగనిచ్చె
ప్రాణముల్ వేఁడినఁ బ్రాభవంబుగనిచ్చె
భార్యనువేఁడినఁ బరఁగనిచ్చె

గీ. పల్ల మడిగినఁబదటులోఁబల్లమనక
భట్టుగొంపోయి మున్నుతాకట్టు పెట్ట
ముచ్చవెంగనఁ జేపట్టి మెచ్చియిచ్చె
భవ్యభరతుండు రాయనభాస్కరుండు.

ఈయన దాతృత్వపుఁబిచ్చిని వినుఁడు! విటగ్రామణులకుఁ గామసత్రము పెట్టించినాఁడట!

సీ. అతిథికోట్లకు నిల నమృతాన్నసత్రంబు
    నంబలిసత్రంబు నాతురులకు
ఆచార్యులింట్ల రామానుజసత్రంబు
    నూనెసత్రము శిరస్స్నానమునకు
బాలకులకును నేర్పడఁ బాలసత్రము
    కామసత్రము విటగ్రామణులకు
జలకమాడుట కింట జలసృష్టి సత్రంబు
    తాంబూలసత్రంబు ధన్యులకును
గీ. కట్టడలుచేసె వినుకొండ పట్టణమున
సర్వకాలము సత్కారపూర్వకముగ
మంత్రిరాయనభాస్కరామాత్యుఁ బోల
గలరె దాతలు మూఁడులోకములయందు?

మఱియు:—

సీ. బట్టు దీవించుచు బాసికంబును జూప
    వెలయఁ బెండిలిచేసి వేడ్కఁ బంపెఁ
జొప్పకట్టలమీఁద సోలియుండఁగఁ జూచి
    పట్టెమంచెము పాన్పు బట్టు కిచ్చె
ఎలెత్రాడుఁ జూపినఁ జెలఁగి యొద్దు నొసంగెఁ
    బలుపుఁ జూచినఁ బాడిపశువు నిచ్చెఁ
గళ్లెంబుఁజూపిన ఘనత గుఱ్ఱము నిచ్చె
    జుట్టుఁ జూపిన దాసిసుదతి నిచ్చె
గీ. స్నానమాడంగఁగడియంబుజూడఁ గడమ
కడియమునువేయ శాంభవి కరముచూపె
వెలయరాయల కుంగ్రమ్ము వేసిచూపె
సరసహృదయుండు వినుకొండశాసనుండు
భవ్యభవతుండు రాయనభాస్కరుండు.

సీ. నిత్యసత్యత్యాగనీతిలో శిబిఁ జెప్పి
నినుఁ జెప్పి మఱియును నిన్నుఁ జెప్పి
బహుపరాక్రమమునఁ బరశురామునిఁ జెప్పి
నినుఁ జెప్పి మఱియును నిన్నుఁ జెప్పి
రఘుకులోత్తముఁ డైన రామచంద్రునిఁ జెప్పి
నినుఁ జెప్పి మఱియును నిన్నుఁ జెప్పి
సుకుమారతను సరి సురరాజసుతుఁ జెప్పి
నినుఁ జెప్పి మఱియును నిన్నుఁ జెప్పి

గీ. చెప్పఁ దగుఁగాక యితరులఁ జెప్పఁదగునె?
కలియుగంబున నీవంటిఘనుఁడు కలఁడె?
అమితగుణసాంద్ర! మానినీకుముదచంద్ర!
భాగ్యదేవేంద్ర! రాయనిభాస్కరేంద్ర!

ఉ. సన్నుతలీలఁ బాండవులసంతతిఁ గర్ణుఁడుదాత గాక వా
రన్నలు దమ్ములందు నొకరైన వదాన్యులు గారు; కీర్తిసం
పన్నునిరాయనప్రభుని భాస్కరుసంతతి నెంచి చూడ వా
రన్నలు దమ్ము లింటఁ గలయందఱు దాతలు భూతలమ్మునన్.

సీ. ఏవేళఁ జూచిన నిందిరానందమై
యందమై చెలఁగు నీమందిరంబు
ఏపాళఁ జూచిన గోపాలసత్కథా
ళిందమై చెలఁగు నీమందిరంబు
ఏజాముఁ జూచిన నిష్టాన్నభోజనా
ళిందమై చెలఁగునీమందిరంబు
ఏప్రక్కఁ జూచిన సుప్రజానాయకా
ళిందమై చెలఁగు నీమందిరంబు

గీ. గాక తక్కిన మంత్రివర్గములయిండ్లు
మేక మెడచండ్లు గిజిగాండ్లు మెఱుగుగూండ్లు
పూర్వపుంబోఁడులు నిర్మించు బొమ్మరిండ్లు
సత్యవిభవేంద్ర! రాయనిభాస్కరేంద్ర!

సీ. రంగత్కృపాదృష్టి గంగాభవానికి
మణికంకణంబు లేమంత్రియొసఁగె
భిక్షార్థమీయఁగా నక్షయంబగునట్లు
మార్తాండుఁ డర్ఘ్య మేమంత్రికొసఁగెఁ
దగ వేఁడినంతలో జగతిపై నర్థికి
మానంబు ప్రాణ మేమంత్రియొసఁగె
మీసంబు తాకట్టువేసి పదార్థంబు
మహిమచే నర్థి కేమంత్రియొసఁగె

గీ. అతఁడు నందవరీకవరాన్వయుండు
మఘటుండు వసిష్ఠగోత్రోద్భవుండు
శత్రుమథనుండు వినుకొండశాసనుండు
శైవ్యశేవతుండు రాయనిభాస్కరుండు.

క. వసుధేశుఁ గొల్వరాదో
వసగలమణియంబు చేసి బ్రదుకఁగరాదో
రసనిద్ధిఁ బడయరాదో
రసికుఁడు కారాదు గాక రాయనబాచా!

క. మీఁగాళ్లబంటిసెళ్లకు
వీఁగుదు రమ్మక్క యనుచు వెరపున వనితల్
చాఁగి పయోధులు దాఁటెను
రాఁగై నికీర్తికాంత రాయనిబాచా!

సీ. ఉత్తుంగభుజనూమదత్తనందాపురీ
పుణ్యాగ్రహారాంశభోక్తయితఁడె

ఆజన్మసంసిద్ధభూజనప్రఖ్యాత
దానసింహాసనాధ్యాసియితఁడె
కొండపల్లీరాజ్యమండలాఖిలమహా
గణకసందోహాగ్రగణ్యుఁడితఁడె
నైకుంఠతీర్థనిర్వాణసంయమికృపా
సంవర్ధితాఖిలైశ్వర్యుఁడితఁడె

గీ. కొండవీడుద్దగిరి పెనుగొండ గుత్తి
పానుగల్విజయానగరపట్టనముల
యర్థులకునిచ్చు నితఁడె యిష్టార్థ మనుచు
జగమురాయనభాస్కరుఁ బ్రొగడఁబొగడు.

ఉ. రాజతకీర్తిశాలి యగు రాయనిభాస్కరు వేఁడఁబోవఁగా
వాజికి నిల్లనుణ్ బరుని యాలికి నిల్లను నర్థి కిల్లనుణ్
దేజము పెంపులేని యతిదీనునిహీనుని వేఁడఁబోవఁగా
వాజికి నిల్లనుణ్ బరునియాలికినిల్లను నర్థి కిల్లనున్.

శ్లో. కృతేయుగేబలిర్దాతా త్రేతాయాంరఘునందనః,
ద్వాపరేసూర్యపుత్రశ్చ కలౌరాయనభాస్కరః.

గీ. పరఁగరాయనికులబాచనిధనమెల్ల
భటులపాలు కవులపాలు దలఁప
ధరను లోభివాని ధనము దాయాదుల
పాలు జారకాంతపాలు వేమ.

ఈపద్యమువలనఁ వేమనపద్యకర్తయగు వేమనరాయని భాస్కరుని కాలపువాఁడని తేలుచున్నది. వేమాభిధాను లగు నప్పటి కొండవీటి రెడ్డిరాజులసంతతిలోనివాఁడై యుండును. ఈయుదాహరింపఁబడు పద్య మాతనిరీతిఁ దెలుపును.

క. కాదనఁ డెవ్వారి నేనియు
నాదలసంబోఁడు వెఱ్ఱివానిఁబలెనె తా
ఖేదాఖేదము లెఱుఁగఁడు
వేదాంతరహస్య మెల్ల వేమన యెఱుఁగున్.

ఈ పద్య మాభాస్కరునిర్యాణముఁ గూర్చి చెప్పఁబడినది.

చ. సహజకళంకమూర్తులు కుజాతులు గూఢతరోదయప్రభా
మహితులు గోత్రవిద్వేషదమాత్యులు రాత్రిచరానుకూలధీ
సహితులు మందవృత్తినులు సన్నసమానులు రాజసేవక
గ్రహములు కానవయ్యె నల రాయనిభాస్కరుఁ డస్తమించినన్.

భాస్కరసూతి కొండమంత్రి.

శా. కాండావిర్భవభాండభూపరివృఢగ్రైవేయశైలేయసూ
కాండాటాధిపకీర్తిమాతులబలాకాశస్రవంతీమరు
త్కాండాఖండలతుండిపాండురయశఃకర్పూరపేటీభవ
త్కాండా! రాయనమంత్రి భాస్కరునికొండా! దండనాథాగ్రణీ!
శా. రెండా నాల్కలు సాంప్రదాయికులకున్ లెక్కింపఁగా నొక్కటే
గండాగొండిశిఖండిబండనికి లెక్కల్లేని నాల్కల్గదా
చండారాతికులాటవీదహనదేజస్స్ఫారధాటీలస
త్కాండా! రాయనమంత్రి భాస్కరునికొండా! దండనాథాగ్రణీ!
క. పద్యముచెప్పిన సుకవికి
హృద్యముగా నియ్యనట్టి హీనాత్మునియా
పద్యము పామైకఱచును
ప్రద్యోతితకీర్తికొండ! భాస్కరుకొండా!

గీ. పడుచు నిడినవానిఁ బద్యమిచ్చినవానిఁ
గడుపు కిడినవాని వడుపవలయు
వడుపలేనివాని నయావిధు లెంతురా
భువిని భాస్కరేంద్ర పుత్త్రి కొంచ !

రామలింగ భాస్కరుఁడు.

రామలింగభాస్కరుఁడు చిఱుతనాఁడు విద్యాభ్యాసము చేయుచుండఁగా నొక బట్టువాఁడు—

క. రాయని భాస్కరుతోనే
పోయెసుమీకీర్తికాంత—

అనెనట! తోడనే యాతఁడు తనకరమున నున్న మణికంకణమును వానికొసంగి—పోదె—అనెనట! అచ్చట మఱి యొకఁడు మఱేదీ—అనెనట: అంతట నాభట్టుకవిపూరించెను.

ఆయనమనుమఁడు చతురో
పాయుండగు రామలింగ భాస్కరుఁ జేరెన్.

సీ. ఏమంత్రి సత్కీర్తి హిమసేతుపర్యంత
మవనిమండలము ముత్యాలశాల
ఏమంత్రి మొగసాల యేప్రొద్దు చూచిన
సంగీతసాహిత్యసరసగోష్ఠి
ఏమంత్రి యిలవేలు పిందురేఖామౌళి
చాడేశ్వరీమహాశంభుశక్తి
ఏమంత్రి సౌందర్య మిందీవరాక్షుల
వాలారుఁజూపుల వలపుముద్దు

గీ. అతఁడు హరిదాససంశాబ్ధి కబ్ధిదవుఁడు
అర్థిదారిద్ర్యగాఢతమోర్కుఁ డతఁడు
దానధర్మపరోపకారానుకూలి
భాస్కరుని రామలింగన్న భాస్కరుండు.

సీ. నీదేవదేవుండు నిజభక్తరక్షాప
రాయణుం డాదినారాయణుండు
నీతాత జగదేకదాత రామనమంత్రి
భాస్కరాన్వయుఁడైన భాస్కరుండు
నీతండ్రి వితరణఖ్యాతిచేఁ గలియుగ
కర్ణుండు రామలింగప్రధాని
నీతల్లి పతిహితసతి నరుంధతీ
దేవితోఁ బ్రతివచ్చు తిరుమలాంబ

గీ. తనర వెలసితి వత్యంతవినయవిభవ
గురుతరైశ్వర్య మహనీయగుణగణాఢ్య!
భవ్యభరతుండ! వినుకొండ పాలకుండ!
భాస్కరుని రామలింగయ్య భాస్కరుండ!.

సీ. కడఁగి మేఘుం డేకకాలంబునసెకాని
కోమరొప్ప నేవేళఁ గురియఁగలఁడె
కల్పభూరుహ మొక్కకాలంబునసెకాని
గరిమ నేవేళలఁ గాయఁగలదె
కమలారి తా నొక్కకాలంబునసెకాని
యేవేళ నమృతంబు నీయఁగలఁడె
కామధేనువు నేకకాలంబునసెకాని
పెంపొంద నేవేళఁ బిదుకఁబడునె

గీ. పలుచనై పోక యాకులపాటులేక
పట్టిపోవక చిల్లరవంకలేక

ఘనుదినం బర్థుల కొసంగు వీర! భువిని
ఘనగుణసాంద్ర! రామలింగయ్యచంద్ర!

గోపరాజు రామప్రధానుఁడు.

శ్లో. శ్రీమాన్ గణపతి ర్భూపో గజపత్యన్వయోద్భవః,
అస్మిన్ భూమండలే తస్య బహవ స్సంతి మంత్రిణః.
గోపరాజాన్వయోఽమాత్యో రామాఖ్యో గణకాగ్రణీః,
గణకానాం హితార్థాయ సద్వృత్త స్థాపనాయచ.
తిష్ఠత శ్శశిమార్తాండౌ యావత్తావ...
గోత్రశాస్త్రాంబరేందూనాం సంఖ్యాబ్దే శాలివాహనే,
రక్తాక్ష్యబ్దే భాద్రదర్శే అర్కగ్రహణకాలికే,
తేన రాజ్ఞా గ్రహీ ద్దానం కృష్ణవేణ్ణాతటే తథా.
ధర్మ మేత త్కృతా యేన చాక్షిప్తంచ దురాత్మనా,
షష్టివర్ష సహస్రాణి జాయతేఖరయోనిషు.

ప్రాచీనలేఖనములం దీశ్లోకము లగపడుచున్నవి. శా.౧౦౬౭ మున గజపత్యన్వయుఁడగు గణపతి కలఁడో యని విచారింప వలసియున్నది. లేక, పైశ్లోకములందు 'గణపత్యన్వయోద్భవః' అని యగునో! ఈ రామప్రధానుఁడు కమసాలులపరమ యియుండు కరణికవృత్తులను నియోగిబ్రాహ్మణుల కిప్పించెనట! కృష్ణవేణ్ణానదీతీరమున భూదానప్రతిగ్రహ మొనర్చి సజాతీయులభరించెనట! దానికి వైదికు లెవరో యాక్షేపింపఁగా నియోగులెవరో బదులుచెప్పిరి—

ఆక్షేపము.

చ. అధిగతశబ్దశాస్త్రచయు లైనమహాత్ములు పండితోత్తముల్
భువనతలంబునం దధికపూజ్యులు వార లటుండఁ గూటికై
నవనవకల్పనావిధిచణత్వము తోఁప నబద్ధమాడు నీ
కవులిలఁ దానపాత్రులయి గౌరవమందుట చూవె చిత్రముల్!

ఉ. మానఘనుండు బ్రహ్మకులమండనమూర్తి పరోపకారి దు
స్థానదురన్నముల్ గొనఁడు తప్పఁడు స్వామిహితోపకారముల్
దీనులఁ బ్రోచు బాంధవవిధేయుఁడు డస్సియు వేఁడఁ బోఁడు తా
నూనినవేశ్యతోడుత నియోగికి నిచ్చినదాన మల్పమే?

ఉ. వ్రాయుట చిత్రమా వికృతవైదికమా నిజదారరక్షణో
పాయముకై నియోగి యిలఁ బార్థివసేవ యొనర్చినంత నే
పాయునె వంశశీలములు పాయక యెప్పుడు చిత్రగుప్తులున్
వ్రాయరె యెల్లలోకములవారలుఁ జేసినపుణ్యపాపముల్.

చ. కవి కమలాసనుండు త్రిజగత్పతి యైనపినాకపాణియుం
గవియె తలంపఁగాఁ గవులు కారె పరాశరబాదరాయణుల్
కవికృతపుస్తకగ్రహణగర్వితు లల్పులె పూజ లందఁ గా
గవు లట! దానపాత్రు లఁట! కారఁట! యిట్టివిపో విచిత్రముల్.

ఆతనిప్రశస్తి.

సీ. తనకీర్తి యాచంద్రతారార్కముగ మంత్రి
కులులకుఁ గరణికముల నొసంగె
నతిథిసంతర్పణ మనుదినంబు నొనర్చి
ఖ్యాతిగా హరిహరప్రీతిఁ జేసె
వర్ణాశ్రమాచారనిర్ణయంబుల నెల్ల
వేదోక్తరీతిగా వెలయఁజేసె

ఘనవిప్రవందిమాగధకవీంద్రుల కెల్ల
నగ్రహారము లిచ్చి యాదరించె
తే. నతఁడు శ్రీగోపరాజాన్వయాబ్ధిచంద్రుఁ
డనఁగ విలసిల్లెఁ దనసాటిఘనులుపొగడ
మంత్రిదేవేంద్రుఁ డనఁగ స్వతంత్రలీల
మంత్రికులహేళి రామయామాత్యమౌళి.
సీ. వీఁడెపో! దుష్టారి వీరమంత్రి కఠోర
భూధరంబులకు దంభోళిధార
వీఁడెపో కవిరాజగాఢదారిద్ర్యాంధ
కారంబు లడఁగించుకమలహితుఁడు
వీఁడెపో బహునీతివిద్యానిరూఢిచే
సురగురుఁ గెల్చినశుభకరుండు
వీఁడెపో చతురబ్ధివేష్టితావనిఁ గల్గు
బహుమంత్రికులసార్వభౌమమూర్తి
గీ. ఈతఁడేసర్వదేవతాప్రీతికరుఁడు
ఈతఁడే గోపరాట్కులశీతభానుఁ
డని కవీంద్రులు పొగడంగ నతిశయిల్లె
మంత్రి జంభారిరామయామాత్యశౌరి.

కరణము మల్లన.

క. గంటము ఖడ్గముతోడుత
నంటినఁ బగ దీర్పవలయు నవసర మైనన్
గంటము కంఠముకొఱకా
కంటకరిపుహృదయ భల్ల! కరణము మల్లా.

క. పంచింపఁ జనదుమంత్రికి
పంచించినఁ గీర్తి గలదె వసుమతిలోనన్
పెంచవిసినఖంగను నా
కంచవిసిన నసును గాక కరణముమల్లా!

క. కరణము గ్రామాభరణము
కరణము తమపంక వారి కాభరణంబౌ
కరణము నృపునుపకరణము
కరణము కులవార్ధిచంద్ర కరణముమల్లా!!.

బండారు కేతమంత్రి.

ఉ. ఆలములోన శౌడమికి నన్యవధూటులదిక్కు- వోమికిన్
మేలిమి కైనభాంకమికి మెచ్చినచో వృథ గామికిన్ మహీ
పాలనకీర్తిలోలుఁ డగుబండరుకేతననీతిసాటికిన్
నాలుక నడ్డుపట్టెద మనంబున రాముని నిల్పి వేడుకన్.

సీదయయాచమంత్రి.

ఉ. మీఁదవెలుంగు పూర్ణశశిమేనికళంకముకప్పుఁ గ్రిందటన్
రోఁచుచునున్న శేషఫణిరోచులకప్పు సుధాపయోధిలో
నీఁదెడుకృష్ణుకప్పుఁ బరమేశ్వరుకంఠముకప్పుఁ గప్పి మా
సీదయయాచకీర్తి విలసిల్లెను దిక్కులఁ బిక్కటిల్లుచున్.

కోటసింగరాజు.

ఈతఁడు విద్యానగరప్రభువును శ్రీకృష్ణదేవరాయల తండ్రియు నగు వీరనరసింహరాయలకాలమున నున్నవాఁడు. రాజ

శేఖరచరిత్రమును రచియించిన మల్లయకవితండ్రి మాదయ మైరావణచరిత్రమున వెంజెర్లగోపమంత్రి తన్నిట్లు ప్రశంసించి నట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు.

సీ. మెప్పించినాఁడవు మెఱపడిఁ గర్ణాట
నరనాయకుని వీరనారసింహు
ఘట్టించినాఁడవు తస్కరకవిరాజిఁ
గోటసింగయ మంత్రికొలువులోన
కాంచినాఁడవు కనత్కాంచనాభరణంబు
లేపార నందాపురీశుచేత
అందినాఁడవు సత్తమాశ్వద్వయంబును
గిమిడిభూమండలరమణుచేత
గీ. నతిమతిస్ఫూర్తిఁ గ్రోడించినాఁడ నఖిల
కావ్యలక్షణలక్ష్యసాగరము నెఱయ
నిన్నుఁ బేర్వేర నెన్నింపనింక నేల
ప్రోడవన్నింట సన్నయమాదసుకవి!

కోటసింగరాజు నిరతాన్నదాత.

సీ. పాయసాన్నప్రౌఢిపరిపాకమే చాలు
పిండివంటలరుచుల్ మెండు మేలు
ఆజ్యప్రవాహంబు రాజ్యమేమని చెప్పఁ
బల్చని పెసరొల్పుఁ బప్పు తెప్ప
మెత్తనై స్వచ్ఛమై మెదవెడురాజాన్న
మెన్నఁ గైకొంటి మోయన్న! నిన్న
బహువిధశాకప్రపంచంబు తుదిముట్ట
నూరుఁగాయలరుచు లోరవులుట్ట

గీ. అనుచు నీపంక్తి భుజియింతు రనుదినంబు
భూసురశ్రేష్ఠు లెలమి నుప్పొంగి పొంగి
మహితచారిత్ర కొండయామాత్యపుత్ర
కుటిలదుర్మంత్రిమదభంగ! కోటసింగ!

సీ. రావూరుపురిఢిల్లిరాజ్యంబులందుండి
సింధుబర్బరమధ్యసీమనుండి
పాంచాలమాళవపాండ్యభూములనుండి
కుటకకల్యాచలగయలనుండి
ఘోట్టాణకొంకణఘూర్జరోర్వులనుండి
మళయాళకేరళమహలనుండి
భోజకర్ణాటకాంభోజభూములనుండి
సాల్వాంధ్రముఖ్యదేశములనుండి

గీ. చాల నేతెంచు సద్ద్విజసంఘములకు
నన్నదానంబు గావించుచున్నదొరవు
భవ్యచారిత్ర! కొండయప్రభుసుపుత్త్ర!
కుటిలదుర్మంత్రిమదభంగ! కోటసింగ!.

క. నరజన్మంబునఁ బుట్టిన
గరణీకమె యుత్తమంబు కరణంబైనన్
పురుషార్థపరుఁడు గావలె
శిర సెత్తినఫలము కోటసింగనవర్యా!

చ. గడుసరి లోభియర్థ మది కన్నపుదొంగలబందిపోటునన్
బుడమిని వారకాంతలకు భూపతికిం జనుఁ గోటసింగ! నీ
పడసిన యర్థ మార్తులకు బాంధవకోటికి యాచకాళికిన్
గుడికిని సత్రశాలకును గూపతటాకవనప్రతిష్ఠకున్.

గీ. కోటసింగరాజు మాటవాసియె కాని
గంగమాంబవలన ఘనత కెక్కె

గంగమాంబ జగతి గయ్యాళియైనను
సింగరాజి కేమి సేయఁగలఁడు.

నిట్టల హరిహరప్ప.

క. నిజమా రాజ్యసుఖంబులు
నిజమా తరుణీవిలాసనిరుపమలీలల్
నిజమా సంపచ్చయములు
నిజమా యీజీవనంబు నిట్టలహరియా!

క. ధీరోదారగుణంబులు
కారణజన్మునకు వేఱె కలుపఁగవలెనా
ధారుణిలోఁ డెంకాయకు
నీరెవ్వరు పోసి రయ్య నిట్టలహరియా!

క. నిట్టలహరియుండయి యిలఁ
బుట్టెను సురధేనుకల్పభూరుహములు దా
మట్టులు గాకుండినచో
నెట్టుల నిడు నర్థికోటి కీప్సితఫలముల్.

క. దాతలదాతవు గదరా
భూతలమున నెట్టిసుకృతముంజేసిరొకో
ఖ్యాతిగలనిన్నుఁ గనుటకు
నేతలిదండ్రులు గడంగి నిట్టలహరియా!

కొత్తరువు - ఎఱ్ఱమంత్రి.

ఉ. వీనులు సంతసిల్లు నిను విన్నఁ గనుంగవనిండువారు నీ
మానితమూర్తిఁ గన్న; నిను మంత్రిశిఖామణి వన్ననాలుక

దేనియా లోల్కు; నీవొసఁగు దివ్యవిభూషణచందనాదులన్
మేనును నాశికేంద్రియము మెచ్చుర కొట్టరువెజ్జధీనిధీ!

గుండమంత్రి.

క. నెట్టన గజపతిదేవుని
పట్టణమునఁ గల్గువీరబలసామంతుల్
చుట్టములు దాతవే బళి!
గట్టిగ గుండన్నకరుణగల్గినకతనన్.

సింగనమంత్రి మాచఁడు.

సీ. కులమును రూపును గుణమును గల్గిన
యింతి యిల్లాలుగా నేలవలయు
వీర్యంబు హితమును వెరపును గల్గిన
పురుషుని బంటుగాఁ బ్రోవవలయు
స్త్రీ పెంపు వాటింప నోపక కలిమికై
నిలయేలురాజును గొలువవలయు
అఖిలంబు నెఱిఁగి దయాళుఁడై పెంపొందు
మూర్తి సద్గురుఁ డంచు మ్రొక్కవలయు
గీ. కాన నిన్నిగుణంబులు గల్గెనేని
ఆలియొడఁ బుత్రునందు భూపాలువలన
గురునిపట్టున సౌఖ్యంబు గూడుటరుదె
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!
సీ. న్యాయంబుదప్పనినరపతి నరపతి
నరపతిపాలించునాడు నాడు

నా డెఱింగినవారపోఁడిమి పోఁడిమి
పోఁడిమి సొబగైనబుధులు బుధులు
బుధులు సంభావించుపురుషుండు పురుషుండు
పురుషోత్తమునిమీఁదిబుద్ధి బుద్ధి
బుద్ధిమంతున కైనపుణ్యంబు పుణ్యంబు
పుణ్యలక్షణ మైనపొలఁతి పొలఁతి
గీ. పొలఁతి యట్టిద కలవానికలిమి కలిమి
కలిమి చల మఱి తెలిసినతెలివి తెలివి
భానునిభతేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!.

సీ. అర్థులయెడలఁ బ్రత్యర్థులయెడలను
వెఱ వెఱుంగనివాఁడె వీరవరుఁడు
సతులసన్నిధి మహీపతులసన్నిధియందుఁ
దత్తఱింపనివాఁడె ధైర్యపరుఁడు
ధన మగ్గలంబైనఁ జన నగ్గలంబైన
గర్వ మెఱుఁగనివాఁడె కార్యపరుఁడు
శివుమీఁద నైనఁ గేశవుమీఁద నైనను
దలఁపు నిల్పినవాఁడె తత్త్వఘనుఁడు
గీ. కాన నిట్టివివేకంబు గలిగి మెలఁగు
పురుషు లిహపరసౌఖ్యముల్ పొందువారు
భానునిభతేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!.

సీ. ఈలోకపుసుఖంబు నాలోకపుసుఖంబు
సతిచేత సుతుచేతఁ జాలఁ బడసి
మేనిరోగంబును లోనిరోగంబును
వెజ్జుచే వేల్పుచే నుజ్జగించి

సుకవితర్పణంబు భూసురతర్పణంబును
భక్తిచే శక్తిచేఁ బరఁగఁజేసి
అతిసుకృతంబును నభిమతార్థంబును
నీతిధైర్యంబుల నెఱయఁజేసి
గీ. తొల్లిచన్న మహాత్ములత్రోవ దెలిసి
తప్పకుండ మెలఁగువారు తత్త్వఘనులు
భానునిభతేజ! లక్కామాంబాతనూజ!
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!.

సీ. తల్లిదండ్రులఁ బ్రోచుతనయుండు తనయుండు
తగురాజుచేపట్టుధరణి ధరణి
అభిమానవతి యైన యంగన యంగన
యక్కఱకొదవిన యర్థ మర్థ
మొదకాంతఁగోరని పురుషుండు పురుషుండు
వేఁడనియాతనివిద్య విద్య
సంగరాంగణమునఁ జచ్చుట చచ్చుట
పనిసించి సల్పెడువ్రతము వ్రతము
గీ. ఎదుర తన్నెఱిఁగినయట్టి యెఱుక యెఱుక
ప్రజలు మెచ్చఁగఁ జెప్పెడిపాటి పాటి
పగయు లేకుండ బ్రదికినబ్రదుకు బ్రదుకు
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!.

సీ. ఎఱువుశృంగారంబు నరవుసంభోగంబుఁ
జేయుటయెల్లను పిస్సగాదె
విప్పనిపువ్వును నొప్పనికాంతను
ననుభవించుట యెల్ల నధమవృత్తి
తన్నెఱుంగక యున్న మన్నింపులేకున్నఁ
గాఁపురం బుండుట కష్టతరము

తరమె యుంగనిరాజు పరమానిధై పంబుఁ
గొల్చుటయెల్లను గూళతనము
గీ. గాన నెప్పుడుఁ జతురుఁడై ఘనత మెఱసి
ప్రజలు మెచ్చంగ సుఖలీల బ్రదుకవలదె
భానునిభతేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!.

సీ. ఉద్యోగహీనుఁడై యుండెడుమనుజునిఁ
బ్రోవంగఁ జాలఁ డేదేవుఁడైన
ధరఁగృతఘ్నుండైననరునివర్తన చూచి
క్రక్కదే పుచ్చినకుక్కయైన
అత్యంతధనలోభి యగువాని యొడరోసి
నవసి వర్తిలవె ప్రాణంబులైన
అఖిలజగద్ద్రోహి యగువాని కెలుగరె
కృప చాలఁ గల్గినతపసులైన
గీ గాన నుద్యోగియై కృతిఘ్నతనుఁ బాసి
వెలయు లోభంబు విడిచి జీవులకు నెగ్గు
సేయకుండెడువాఁడు విశిష్టుఁ డండ్రు
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!.

సీ. సంపఘ్నునిఁ జేయఁజనదు కృతఘ్నుని
సైన్యాధిపతిఁ జేయఁజనదు భీతు
కపటాత్ము నాత్మీయుఁగా జేయ వలవదు
సన్మంత్ర మెఱిఁగింపఁజనదు సభల
కార్యంబు లూహింపఁ గా దవివేకితోఁ
గాదు పంచకుఁ గార్యకర్తఁ జేయ
పాపాత్ముఁ బరమిత్రు భక్తివిహీనుని
వలవదు పరిచరవర్తిఁ జేయ

సీ. అన్ృతభాషణముచేత మద్య వ్యసనిచేత
లోభమతిచేత నత్యంతలోభిచేత
వినినకార్యంబు నెఱపదు విశ్వసింప
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!.

సీ. కులమున నధికుఁడై గుణవంతుఁ డయ్యెనా
యాకారహీనుఁడై యలరుచుండు
నాకారలక్షణం బంతయుఁ గల్గెనా
యోగ్యత లన్నియు నొప్పకుండు
యోగ్యత లన్నియు నొప్పచు నుండెనా
గర్వాంధకారంబు గప్పి యుండు
గర్వాంధకారంబు గప్పక యుండెనా
యనుకూలసతి లేక యలయుచుండు

గీ. కొన్ని గలిగిన సంతతికొఱకు వగచు
పుత్త్రి సంతతి మొదలుగాఁ బొందె నిన్ను
భానునిభతేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!.

సాహిణి మారన.

ముప్పదియిద్దఱుమంత్రుల సీసమాలిక యీసాహిణిమారుని నియోగిని జేసినది. ఈతఁడు బ్రాహ్మణుఁడుగాఁ దోఁచఁడు.

క. అప్పు లిడునతఁడు ఘనుఁడా
అప్పు డొసఁగి మఱలఁ గాంచునాతఁడు రాజా
చెప్పఁగవలె సాహిణిమా
రప్పను దానమున ఘనుఁడు రాజు నటంచున్.

క. మాటాడరాదు సభలఁ
మాటాడినఁ దప్పరాదు మగసింగముకుఁ
మాటే మానము గాదా
సాటువగలవారికెల్ల సాహిణిమారా!

క. ఇంతులమనముల నరిసా
మంతులమనములను బుద్ధిమంతులమదిలోఁ
జింతింపని బ్రదు కేటికి
సంతతసత్కీర్తిహార! సాహిణిమారా!

శ్లో. అజాగళస్థస్తన ముష్టిరిష్టం
నాసాంతరే కేశ మథాండయుగ్మమ్,
వృథా సృజం త్సాహిణిమారభూపం
ప్రజాం నతేభే భువి పద్మయోనిః.

పెమ్మయ సింగరాజు.

"పెమ్మయసింగధీమణీ" యనుమకుటముతో నొక శతకమే రచింపఁబడె నేమో! ప్రయోగరత్నాకరమున "జక్కన చెప్పిన పెమ్మయధీమణిశతకము" అని యుదాహరింపఁబడెను. కాన నీసింగరాజు, ప్రౌఢదేవరాయలనాఁటివాఁ డగును. కొన్ని పద్యములు.—

చ. మిరియములేని కూరయును మెచ్చు నెఱుంగనివారియీవియుఁ
గరగరగానిభోజనము కన్నులపండువుగాని రూపముఁ
మురిపములేనియౌవనము మోహములేనిలతాంగికూటమిఁ
సరసుల కింపుగావు సుగుణాకర! పెమ్మయసింగధీమణీ!.

పోర్చుకీసువారు (బుడతకీచులు) మన దేశమునకు రాక పూర్వ మిక్కడ మిర్యపుఁగాయలు లేవు కారమునకు మిరియములే యుపయోగించెడివారు. ఆ దేశమునుండి పోర్చుకీసువారే తొలుత వీనిని మన దేశమునకుఁ దెచ్చిరి. కావుననే నేఁటికిని గొందఱు వైదికకృత్యములందుఁ గారమునకుఁ మిర్యములనే యుపయోగింతురు. మిరియములకు బదులుగా నేర్పడినవిగాన వీనిని మనవారు మిర్యపుఁగాయ లనిరి.

ఉ. మచ్చికలేనిచోట ననుమానము వచ్చినచోట నెందుగాఁ
గుచ్చితులున్నచోట గుణకోవిదు లుండనిచోట విద్యకున్
మెచ్చనిచోట రాజకరుణించనిచోట వివేకులుండిరె
నచ్చుట మోసముండ్రు సుగుణాకర! పెమ్మయసింగధీమణీ!

ఉ. వాసనలేనిపువ్వు బుధవర్గములేనిపురంబు నిత్యవి
శ్వాసము లేనిభార్య గుణవంతుఁడుగానికుమారుఁడున్ సద
భ్యాసములేనివిద్య పరిహాసప్రసంగములేని వాక్యమున్
గ్రాసములేనికొల్వు కొఱగానివి పెమ్మయసింగధీమణీ!.

ఉ. ఆడిక కోడఁ డేని యుచితానుచితంబు లెఱుంగఁ డేని ము
న్నాడినమాట తాఁ దిరుగనాడక యుండఁడ యేని ప్రల్లదం
బాడెన యేని సిగ్గువినయంబు నయంబును వీడె నేని వాఁ
డేప నియోగి యయ్యెడు మహీస్థలిఁ బెమ్మయసింగధీమణీ.

ఉ. మాడలమీఁద నాస గలమానిసి కెక్కడికీర్తి కీర్తిపై
వేడుక గల్గునాతనికి విత్తముమీఁద మఱెక్కడాస యీ
రేడుజగంబులందు వెల హెచ్చినకీర్తిధనంబు గాంచి స
త్ప్రౌఢయశంబుఁ జేకొనియె బమ్మయసింగఁడు దానకర్ణుఁ డై.

ఉ. పెట్టక కీర్తిరాదు వలపింపక యింతికి నింపు లేదు తాఁ
దిట్టక వాసులేమ కడు ధీరత వైరుల సంగరంబులోఁ

గొట్టక వాడలేదు కొడు కొక్కఁడు పుట్టక ముక్తి రాదయా
పట్టపురాజుకైన నిది పద్ధతి పెమ్మయసింగధీమణీ!

నందూరిగుండమంత్రి.

కేయూరబాహుచరిత్రకృతిపతి యీతఁడు.

మ. ధరణిం దానగురుండ వీ వని కవీంద్రశ్రేణి వర్ణింపఁగా
విరుదుల్ నిండినగుండయేంద్రునకు గంభీర ప్రభావోన్నతిం
దొరకుం గా కతిలుబ్ధులైన గణకస్తోముంబులుం గల్గినన్
గిరికిం బెట్టినచందమౌ నితరులన్ గీర్తింపఁగా నేటికిన్.

తిమ్మరుసు.

ఈతఁడు కృష్ణరాయలయొద్ద ముఖ్యమంత్రి. రాయలకుఁ బితృసముఁడు. కృష్ణరాయ లీతని 'నప్పాజీ' యనిపిల్చువాఁడు. ఒకప్పు డీతనియెడ భట్టుమూర్తికవి కడుఁగుపితుఁడై యీక్రింద నుదాహరింపఁబడు నుత్పలమాలికాదులను జెప్పెనట.

ఉ. లొట్టయి దేటిమాట పెనులోభులతో మొగమోట మేల తాఁ
గుట్టకయున్న వృశ్చికముఁ గుమ్మరపుర్వని యందురే కదా
పట్టపురాజుపట్టి సరిపల్లెసరాసరియీ యనన్న నేఁ
దిట్టకమాన నామతము తీవ్రమహోగ్రభయంకరంబు గాఁ
దిట్టితినా మహోగ్రహమతిన్ మరకగ్రహజర్జరీభటా
పట్టపుదట్టఫాలఫణిభర్త్రుబహూకృతపర్జటుస్ఫుటా
ఘట్టనదట్టణాలకవిఘట్టనిరర్గళరాజభృత్యకీ
చట్టచటాచ్ఛటీనయనజర్జరకీలలు రాలఁగావలెన్

జొట్టిఱికంబునం బొగడఁ జూఁచితినా రజతాద్రిధిత్యకా
పట్టణమధ్యరంగగతభవ్యవధూవదనానుషంగసం
హట్టశిరస్స్నగాంగఝురహల్లకజాలసుధాతరంగముల్
చుట్టుకొనన్వలెన్ భువనపోద్యముగా పయదంబుగా మతిన్
దిట్టితినా సభాభవనధీంకృతభీమనృసింహరాడ్ధ్వజా
తాట్టమహాట్టహాసచతురాస్యసముద్భ్రుకుటీతటీనటీ
కోట్టణరోషజాఙ్గహ్రాతకుంతితకంఠగభీరనాదసం
ఘట్టవిజృంభమాణగతి గాఁవలె, దీవనపద్య మిచ్చి చే
పట్టితినా మణీకనకభాజనభూషణభాసురాంబరా
రట్టతురంగగంధగజరాజదమూల్యఘనాతపత్రభూ
పట్టణభర్మహర్మ్యభలపత్తి చిరాయురనామయంబునై
గట్టిగఁ దోడుతో వెలయఁగావలె నెక్కువరీవిఁ జూడుఁ డీ
యట్టిబు మంచివేలముల నందఱనుం బలెఁ జొల్కఁజూచి యే
పట్టునసైనఁ గేరడము పల్కకుఁడీ పయివెచ్చనందులన్
గొట్టుదు దుష్కవిద్విరదకోటులఁ బంచముఖోద్భటాకృతిన్
బెట్టుదు దండముల్ సుకవిబృందము కే నతిభక్తి సారెకున్
గట్టితి ముల్లె లేఁబదియుఁ గాఁగలనూటపదాఱు లెయ్యెడన్
రట్టడిభట్టుమూర్తికవిరాయనిమార్గ మెఱుంగఁ జెప్పితిన్.

గీ. ముందు నిప్పుడు నీకమీఁద మోద మలరఁ
బద్యదండంబు చేఁబూని పార్థివులను
జంపుచున్నాఁడు చంపును జంపఁగలఁడు
పరుషవాక్యత సమవర్తి భట్టుమూర్తి.

శా. గుత్తిం బుల్లెలు కట్టి చంద్రగిరిలోఁ గూడెత్తి పెన్గొండలో
హత్తిన్ సత్రమునందు వేఁడి బలుదుర్గాధీశుతాంబూలపుం
దిత్తుల్ లోసి పదస్థులైనఘనులన్ దీవింప— —

అనునంతవఱకుఁ జెప్పునప్పటికిఁ దిమ్మరుసు దుష్కీర్తికి భయపడి పచ్చలహారము మెడనుండి తీసి భట్టుమూర్తికి సమర్పింపఁగా నాతఁడు ప్రహృష్టుఁడై పూరించెను.

దీవించెదఁ.

మత్తారాతిమయాతి నాగసుసుతుఁ మంత్రీశ్వరుఁ దిమ్మరుఁ.

క. అయ్యా యనిపించుకొంటివి
నెయ్యంబునఁ గృష్ణరాయనృపపుంగవుచే
నయ్యా! నీసరి యేరీ?
తియ్యనివిలుకాఁడవయ్యా! తిమ్మరుసయ్యా!

గురువై మహారాజ్యప్రదాతయైన తన్ను సర్వవిధముల సంరక్షించిన తిమ్మరుసుమంత్రిని శ్రీకృష్ణరాయలు కడకాలమున విద్వేషించెను. ఆయన రెండుగ్రుడ్లును దోడించెను. తనయశశ్చంద్రునకి ట్లపయశఃకళంకమును గూర్చుకొనెను.

చేమకూర అప్పరాజు.

సీ. దాతతో నర్థులతారతమ్యముఁ జెప్పి
యిప్పింప నేర్చుఁ దా నీయ నేర్చు
నవరసాలంకారనయకవిత్వప్రౌఢిఁ
దెలియ నేర్చును నన్యుఁ దెలుప నేర్చు
భట్టవాగ్ఘట్టసంఘట్టకవిత్వంబు
చదువఁగా విన నేర్చుఁ జదువ నేర్చు
మానవోత్తము లైనమహితలాధీశుల
మెప్పింప నేర్చుఁ దా మెచ్చ నేర్చు

గీ. పాత కవి భట్టురాజును బాసయనుచు
మహిమ మతి కెక్కె ధారుణీమండలమున
వీరరిప్రదంతిమస్తకకంఠీరవుండు
ఐమ్య శ్రీచేమకూరప్పరాజుమంత్రి !

క. అనుదినము నెపద ద్రాక్షఁగ
నానవఁగ సురభూజ మీయ దొకకాసైనన్
దినదినము సుకవిజనులకు
ననయము శ్రీచేమకూరయప్పనయిచ్చున్.

విట్టలవెట్టి మంత్రి.

క. తనపేరు తల్లిపేరును
తనుగాంచినతండ్రిపేరు దైవముపేరున్
తనయున్న యూరుపేరును
వినుకలిగా బ్రతుకవలయు విట్టలవెట్టీ.

ఉ. శ్రీగలవేళ నాశ్రితుల శిష్టజనంబుల భూసురాళి న
భ్యాగతులన్ కవీశ్వరుల బాంధవులన్ దగ నాదరించి మే
ల్త్యాగము సేయుసద్ధన ధర్మవిధిజ్ఞులఁ జెందుకీర్తి బ
ల్త్రాగమ యుక్తిమంత్రులకు రాదు గదా యిలవెట్టిధీమణీ!

గుంటుపల్లి ముత్తరాజు.

చ. అద్దిర! మీరముత్తఁ డభియాతిహరుండు కళోత్కశాత్ర వో
ద్వృద్ధళనప్రచండకరుఁ డాజిభయంకరుఁ డబ్బ! వానితో
వద్దు విరోధ మెంత బలవంతులకైనను నిన్నఁ బంపఁడే
గద్దరివైరిరాచతలకాయలు నాలుగు గోలకొండకున్.

మ. అని నీవైరులమంత్రు లిట్లనిన నిన్నార్యుల్ కవుల్ పండితుల్
ఘనదానంబున మేఘునిన్ శిభిఘనుం గంధీశ్వరుం కర్ణునిం –

జనులెల్లన్ వినుతింప గెల్చె నని విశ్వాసంబుగాఁ బల్కి తా
మును నీచేయుతపంబు గుంటుపలి శ్రీముత్త ప్రధానాగ్రణీ!

క. పదివేలమాడ లిచ్చిన, నిదిగొమ్మని యగ్రహార మిచ్చినఁగానీ
తుద ప్రియము చెప్పకుండిన, ముదుగుసుమీ గుంటుపల్లి ముత్తయమంత్రీ!

మ. అనఘప్రాభవ! గుంటుపల్లిసచివేంద్రా! ముత్తియామాత్య! నీ
ఘనహస్తాబ్జనవీనవాసన మదంగవ్యాప్త మైనప్పుడే
కనుఁగొంటిన్ జతురంతయానపదముల్ గైకొంటి మేల్వస్త్రముల్
గనకస్నానము లబ్బె మాకు సెలవా కర్ణాటకక్షోణికిన్.

ఉ. వార్తల శత్రురాజుల నవశ్యము గెల్చె నటన్న మేటిస
ద్వార్తలు బ్రహ్మచారులు వివాహము సేయుచు నన్నవార్తలుం
నూర్ఘ్రేగ షడ్రసాన్నములు భూసురకోటి కొసంగువార్తలుం
గీర్తివిభూష గుంటుపలిఖేలన! వీరయమంత్రి ముత్త! నీ
వార్తలె కాని యెన్న నిఁక వార్తలు లేవు ధరాతలంబునన్.

ఉ. సంతత మారగించు నెడ సజ్జనకోటులఁ బూజసేయు శ్రీ
మంతుఁడు గుంటుపల్లికులమంత్రిశిఖామణి ముత్తమంత్రి నా
బంతియె బంతిగాక కడుపందగులాముల బంతులెల్ల నూ
ల్బంతులు దుక్కిటెద్దమెదబంతులు విప్రవినోదిగాతక
బంతులు దొంగవాండ్రములుబంతులు సుమ్ము ధరాతలంబునన్.

సీ. దుమ్ముధూళిగఁ జేసి తూర్పారఁ బట్టఁడే
కోపాగ్నిచే బొమ్మలాపురంబు
నుగ్గునూచంబుగా నూర్చిడి సేయఁడే
ధాటి మీఱగ నెల్లపాటి కోట
కండతుండెములుగాఁ జెండి చక్కాడఁడే
దండిబోయలపేట జొండికోట

కుటిలవైరులఁ ద్రుంచి కొల్లఁ బట్టింపఁడే
శ్రీలు మీఱఁగ బోర లోలకోటఁ
పాదుపాద త్రిఘనరాజ్య పదనిరూఢి
జెందె శ్రీగుంటుపల్లికులశేఖరుం డ
టంచు నీవైరిమంత్రు లిట్లంద్రు భువిని
మంత్రికులహేళి ముత్తయామాత్యమౌళి.

గుంటుపల్లి నరసింగమంత్రి.

క. యాచకసంరక్షణకై
భూచక్రమునన్ జనింపఁ బొమ్మని నిన్నా
వాచస్పతి పంపెనటే
నాచక్కని గుంటుపల్లి నరసింగన్నా!.
గీ. గురుయశశ్శాలి యగునట్టి గుంటుపల్లి
మంత్రినరసింగరాయసన్మందిరమున
నొక్కనాఁటివ్యయంబగుఁ దక్కినట్టి
దేశపాండ్యాలయొకయేఁటిప్రాశనంబు.
మ. వరగంభీరతసింధురాజు కళలన్ వారాశిపుత్త్రుండు సుం
దరభావంబున మన్మథుండు కరుణన్ దాక్షిణ్యధ్వజుం డార్యస
ద్గురువిప్రావనదానకర్ణుఁ డఖిలక్షోణీస్థలిన్ మంత్రిశే
ఖరుఁ డీశ్రీకరగుంటుపల్లినరసింగామాత్యుఁ డెన్నందగున్.

నంది సింగన.

పారిజాతాపహరణమురచించిన నందితిమ్మనకు ముక్కు పొడుగుగా నుండుటచే ముక్కుతిమ్మన్న యనియుఁ బేరుకల్గిన

పారిజాతాపహరణము కృతినందినప్పుడు కృష్ణరాయ లీతనికిరత్న కుండలముల నొసఁగెను. ఒకనాఁ డీకవి కుండలములధరించి తన యింటియరుఁగు పైఁ గూర్చుండియుండఁగా భట్టుకవి త్రోవ నరుగుచు నీకందపద్యముఁ జెప్పెను—

క. మాకొలఁది జానపదులకె
నీకవనపుఠీవి యబ్బునే కూపనట
ద్భేకములకు? గగనధునీ
శీకరములచెమ్మ నందిసింగయతిమ్మా.

ఆనందించి తిమ్మకవిచేత నేమియు లేకపోవుటచేఁ గర్ణమున నున్న కుండల మొకటి తీసి యాతని కొసఁగెనట! తర్వాత రాయలయాస్థానమునకు నొంటికుండలముతోఁదిమ్మకవియు భట్టుకవియు వచ్చిరట! ప్రస్తావవశమున నీవృత్తాంతము రాజువిని 'గగన'యనుచో'నాక'యనిమార్చి పద్యముమిసమిసలార్చెనట.

క. మాకొలఁదిజానపదులకె
నీకవనపుఠీవి: యబ్బునే కూపనట
ద్భేకములకు నాకధునీ
శీకరములచెమ్మ! నందిసింగయతిమ్మా!.

తిమ్మకవియు భట్టుమూర్తికవియు రెండుకుండలములను రాజునకు సమర్పించిరట? రాయలు వారిసరసతకు మెచ్చి హెచ్చు బహుమతు లిచ్చెనట!

కటికి కామన్నమంత్రి.

క. తనసుడిపడి గలదినములు
కని మ్మనపలె నరుఁడు కటికికామనవలెనే

తనువులు ధనములు రాజుల
చనవులు నెన్నాళ్లు నమ్మ సాళువతిమ్మా!.

కోటిపల్లి శరభరాజు.

గీ. నీతిదానహీనుని నియోగి నెవ్వరు
కరణ మనరు వానికరణ మనరు
జాణ కోటిపల్లి శరభన్నసందఱు
కరణ మనిరి వానికరణ మనిరి.

వేములవాడ భీమకవి.

ఈతఁడు పంద్రెండవశతాబ్ద్యారంభమున నున్నవాఁడందురు. 'వేములవాడభీమకవి' యనుపేరు కొన్నిపద్యముల యతిస్థానస్థాపితమై కలదు. ఆతఁడు నీతఁడును వేఱో! ఒక్కరో! ఈతఁ డాంధ్రకర్ణాటభాషలలో గొప్పకవి.

సీ. గడియలోపలఁ దాడి కడఁగి ముత్తునియగాఁ
దిట్టినమేధావిభట్టుకంటె
రెండుగడెల బ్రహ్మదండిముండ్లన్నియు
డుల్లఁ దిట్టినకవిమల్లుకంటె
మూఁడుగడెలకుఁ దా మొనసి యత్తినగండి
పగులఁ దిట్టినకవిభానుకంటె
ఆఱుజాములోపలఁ జెఱువునీ ళ్ళింకంగఁ
దిట్టినబడబాగ్నిభట్టుకంటె
గీ. ఉగ్రకోపి నేను నోపుదు శపియింపఁ
గ్రమ్మఱింపశక్తి గలదు నాకు

పట్టిమానఁ జిగురు పుట్టింప గిట్టింప
బిరుదులేములాడ భీమకవిని.

ఈతఁడు శైవుఁడు. పాల్కురికిసోమనాథుఁ డాంధ్రమున రచియించినబసవపురాణము నీతఁడు కన్నడించెను. "సోమగురు వాక్యములు సొన్పి భీమసుకవి, గరిమబసవపురాణంబు కన్నడించె"— తెలుఁగున నృసింహాపురాణమును రచియించె నట! కవిజనాశ్రయముకూడ నీతనిదే యందురు. ఈతనినివాసము దాక్షారామముగాక నైజాంరాష్ట్రమందలి వేములవాడ గ్రామమని కొందఱందురు. అది చింత్యము. నృసింహాపురాణమందలి దని యీపద్యము లక్షణగ్రంథములం దుదాహరింపఁబడెను.

క. ఈక్షితికి నచ్చి ముందుగ
దాక్షారామమున వాదతపుణాలనృత్యం
బీక్షించి యంతకంటెను
దక్షిణమున నేర్చి రంభతిగ వేర్పడఁగన్.

నృసింహాపురాణమున—

క. కొంజిగురునకుం గఠినత
పంజకుఁబొల్ పిచ్చుగుంటువానికిఁ బరువున్
నంజుడుకుఁ గమ్మఁ దావియు
లంజెకు మే లెందు లేదురా విటరాయా?

కోమట్ల నీతఁడు తిట్టెను.

చ. గొనకొని మర్త్యలోకమునఁ గోమటి పుట్టఁగఁ బుట్టెఁ దోన జాం
కును గపటంబు లాలనయుఁ గుచ్చితబుద్ధియు రిత్తభక్తియున్
ననుపరిమాటలున్ బరధనంబును గ్రక్కున మెక్కఁ జూచుటల్
కొనుట్లను నమ్ముటల్ మిగులఁ గొంటుఁదనంబును మూర్ఖవాదమున్.

ఉ. కోమటికొక్కటిచ్చి పది గొన్నను దోసము లేద; యింటికిన్
సేమ మెఱింగి చిచ్చితినఁ జెందద పాపము; వానినెప్పుడే
నేమఱపాటున న్మఱియు నేమియొనర్చిన లేద దోస మా
భీముని లింగమాన! కవిభీముని పల్కులు నమ్మి యుండుఁడీ!

ఉ. వేములవాడభీమ! ఫళిరే! కవిశేఖరసార్వభౌమ! నీ
వేమనియానతిచ్చితివి యిమ్ములఁ గోమటిపక్షపాతివై
కోమటికొక్కటిచ్చిపదిగొన్నను దోసము లేదటంటివా
కోమటికొక్కటీక పదిగొన్నను ధర్మము ధర్మపద్ధతిన్.

భీమకవి యొకప్పుడు గూడిమెట్టయనుగ్రామమున కరిగెనట! సాగి పోతురా జనురా జాతనిగుఱ్ఱము నక్కడిఁ దనసాహిణమునఁ గట్టిపెట్టించి యాతఁడు వేఁడినను విడిపింపఁడయ్యెనట! దానిపైఁ గోపించి భీమకవి చెప్పిన పద్యము—

చ. హయ మది సీత పోతవసుధాధిపుఁ డారయ రావణుండు, ని
శ్చయముగ నేను రాఘవుఁడ, సహ్యజ వారిధి మాఱుఁ డంజనా
ప్రియతనయుండు లచ్చన విభీషణుఁ డాగుడిమెట్టు లంక నా
జయమున బోతరక్కసునిచావును నేఁడవనాఁడు చూడుఁడీ!

సాహిణిమారుఁ డనుదండనాథుఁడు చాళుక్యచొక్కభూపతి నెదిరించెనట! భీమకవి యామారుని శపించి చొక్కభూపతికే జయము చేకూర్చెనట—

ఉ. చక్కఁదనంబుదీవి యగుసాహిణిమారుఁడు మారుకైవడిన్
బొక్కపడంగలండు చలమున్ బలమున్ గలయాచళుక్యపుం
జొక్కనృపాలుఁ డుగ్రుఁడయి చూడ్కులమంటలు రాలఁ జూచినన్
మిక్కిలి రాజశేఖరునిమీఁదికి వచ్చిన రిత్తవోవునే.

చాళుక్యచోక్కభూపాలుఁ డొకప్పుడు భీమకవిమాహాత్మ్యమును బ్రత్యక్షముగా నెఱుఁగఁగోరి "స్వామీ! మీరాడినదియాట పాడినదిపాట యగునందురు. వినోదార్థము కొంచెమొంటి ప్రదర్శింప వేఁడెదను" అనఁగా భీమకవి నీయభీష్ట మేమనియడిగి తెలిసికొని యప్పటి మల్లెసాలనున్న స్తంభము చివుళ్లతో జొంపములతో వృక్ష మగున ట్లీక్రిందిపద్యము చెప్పెను.

శా. ఆనీతాభ్రపదానశృంఖళకరాభ్యాలంబిత స్తంభమా!
నేనే వేములవాడభీమకవి నేనిక్ జిత్రకూటంబులో
భూనవ్యాప్యృతపల్లవోపలతికాపుష్పపగుచ్ఛంబుల్
నానాపుష్పఫలప్రదాయియగుమా నాకల్పవృక్షాకృతిన్.

అట్లే యా స్తంభము పుష్పఫలభరితమగువృక్ష మయ్యెనట! మరల దానినీక్రిందిపద్యముఁజెప్పి తొంటికీతికిఁదెచ్చెనట!

ఉ. శంభువరప్రసాది కవిజాలవరేణ్యుఁడనైన నావచో
గుంభన మాలకించి యనుకూలత నొంది తనూనభావనన్
గుంభినిఁ జోక్కనామనృపకుంజరుపండితిమల్లెసాలకున్
స్తంభమురీతి నీతనువు దాలిచి యెప్పటియట్ల యుండుమా!

భీమకవి తెలుంగాధీశునిఁ (కళింగాధీశుఁడని కొన్ని ప్రతులు,) గస్తూరి యాచించుచుఁ జెప్పిన పద్యము—

మ. ఘనుఁడన్ వేములవాడవంశజుఁడ దాక్షారామభీమేశనం
దనుఁడన్ దివ్యవిషామృతప్రకటనానాకావ్యధుర్యుండ భీ
మన నాపేరు వినంగఁజెప్పితిఁ దెలుం(గతిం)గాధీశ! కస్తూరికా
ఘనసారాదిసుగంధవస్తువులు వేగం దెచ్చి లాలింపురా?

చోడగంగుపైఁ జెప్పిన పద్యములు—

చ. అనిమొనఁ జోడగంగఁడు మురారి బకారి నరుండు మాద్రిజుం
డన ఘనచక్రతోమరశరాసనకుంతము లల్కఁ బూని త్రే

యను వడి డాయ నేయఁ బొడువన్ గళమస్తకవత్సమర్మముల్
తునియవె నుగ్గుగావె యెదఁజూఱవె నాటవె వైరివీరులన్.

ఉ. భోజుఁడు మంకు ధర్మజుఁడు బొంకు శచీపతి రంకు కల్పభూ
రాజు కళంకు దైవతధరాజము డొంకు పయోధి యింకు నం
భోజభవుండు పంకు ఫణిభూషణదేవుఁడు సంకు పద్మినీ
రాజహితుండు క్రుంకు సరి రారు గుణంబుల నీకు ధారుణిన్.

భీమకవి మైలమభీమునిమీఁదఁ జెప్పిన పద్యములు—

చ. గరళపుముద్ద లోహ మనగాఘమహాశనికోట్లు సమ్మెటల్
హరునయనాగ్ని కొలిమి యురగాధిపుకోలలు పట్టుకార్లు ది
క్కరటిశిరంబు దాయ లయకాలుఁడు కమ్మరి వైరివీరసం
హరణగుణాభిరాముఁ డగు మైలమభీముని ఖడ్గసృష్టికిన్.

ఉ. ఏఱువభీమ! నీపగతు ఱెక్కనికొండలు చంచలాత్ములై
దూఱని యట్టిఘోరవనదుర్గములన్ వనితావియోగులై
పాఱనిత్రోవలుం దినని పండ్లును నాఁకటఁగూర లుప్పగా
నేఱనికట్టెలుం గలవె యీలవణాంబుధివేష్టితావనిన్?.

కళింగగంగునాస్థానమునకు భీమకవి యరుగఁగా నాతఁడనాదరమున నిది సమయముకాదు పొమ్మనెనట! దానిపై భీమునకోపించి శాప మిట్లొసఁగెను—

ఉ. వేములవాడభీమకవి వేగమె చూచి కళింగగంగు దా
సామము మాని కోపమున సందడిదీఱిన రమ్ము పొమ్మనెన్
మోమును జూడ దోస మిఁక ముప్పదిరెండుదినంబులావలన్
జామున కర్ధమం దతనిసంపద శత్రులపాలు గావుతన్.

శాపము ఫలించెను. రాజకళింగగంగు సర్వదరిద్రుఁడై పరుల కెఱుకపడకుండఁ బ్రచ్ఛన్నవేషముదాల్చి తిరిపమెత్తుచుఁ

బొట్టుగడవుకొనుచుండెను. భీమకవి యొకనాఁడు రాత్రి పల్లకి నెక్కి దివటీలతో నెక్కడకో పోవుచుండఁగా నాతఁడు త్రోవ నేఁగుచుఁ జీకటిలో నొకగోఁతఁ గూలి 'అయ్యో! కాలిదివటీ యైన లేదయ్యెఁగదా' యనుకొని చింతిలెనట! అది భీమకవి విని నీ వెవ్వండవని యడుగ 'భీమకవిగారిచే జోగిచేయఁబడిన వాఁడ' ననెనట! భీమకవి 'రాజకళింగగంగవా' యనఁగా నాతఁడు 'కేల్మోడ్చి రక్షింపుఁ' డనెనట! అంతట—

ఉ. వేయుగజంబు లుండఁ బదివేలు తురంగములుండ నాజిలో
రాయల గెల్చి సజ్జనగరంబునఁ బట్టముగట్టుకో నడిక్
రాయకళింగగంగు గవిరాజభయంకరమూర్తిఁ జూడఁగాఁ
బోయెను మీనమాసమునఁ బున్నమపోయినషష్ఠి నాఁటికిన్.

అని యాశీర్వదించి తిరిగి లబ్ధరాజ్యునిఁ జేసెనట!

ఉ. రామునమోఘబాణమును రాజశిఖామణికంటిమంటయున్
భీముగదావిజృంభణము మహేంద్రునివజ్రము చక్రిచక్రమున్
దామరచూలివ్రాఁతయును దారకవిద్విషుఘోరశక్తియున్
(వే)లేములవాడభీమకవివీరుని తిట్టును రిత్తవోవునే!

కవిసార్వభౌముఁడు శ్రీనాథుఁడు.

క్రీ 1380 ప్రాంతమున జనియించి 1450 తర్వాతవఱకు జీవించి పూర్ణపురుషాయుష జీవియై యనేక సుకవిరాజసమ్మానములఁ గాంచి యాంధ్రకవిమండలియం దనన్యసామాన్యమైన సుప్రతిష్ఠనంది మహాభోగముల ననుభవించుటయేకాక తుదకుఁ గష్టములఁగూడఁ జవిసూచిబృహస్పతికి సయితముగుండియలు

దిగ్గురచునట్లు స్వర్గమునకరిగిన యీయుద్దండపండితకవిని దెల్గు దేశమున మాతృభాషాభిమానులలో నెఱుంగనివా రుండరు. ఈమహాకవిచే శృంగారనైషధాదులగు ప్రబంధములే కాక యింక ననేకము లగుచాటుపద్యములునురచియింపఁబడినవి. అందు రసోత్తరము లిం దుదాహరింపఁబడును.

శ్రీనాథుఁడుకర్ణాటాంధ్రరాజ్యాధీశ్వరుఁడగుసంబువరాయని తెలుంగురాయలయొద్ద కరిగి యాతని నాశీర్వదించినది.

శా. ఘాటీఘోటకరత్నఘట్టనమిళద్ధాత్రీఘృష్టకళ్యాణఘుం
టాటంకారవిలుంఠలుంఠితమహోన్మత్తాహితక్షోణిభృ
త్కోటీరాంకితకుంభినీధరసముత్కోటాటవీఝాటక
స్థాటాంధాత్రిప! సాంపరాయని తెలుంగా! నీకు బ్రహ్మాయువౌ.

ఆనృపాలునిఁ గస్తూరి యాచించుచుఁ జెప్పిన పద్యము—

శా. అక్షయ్యంబుగ సాంపరాయని తెలుంగాధీశ! కస్తూరికా
భిక్షాదానము సేయరా సుకవిరాడ్బృందారకశ్రేణికిన్
దాక్షారామచళుక్యభీమవరగంధర్వాప్సరోభామినీ
వక్షోజద్వయకుంభికుంభములపై వాసించుఁ దద్వాసనల్.

వెల్లోటిరాజునుపండితకవియునగు సర్వజ్ఞసింగభూపాలు నాస్థానమునకుఁ బోయి యానృపాలుని కొలువుకూటమునకు ముందుఁ బూజింపఁబడుచుండెడు శారదావిగ్రహమును గాంచి యాతఁడు చెప్పినపద్యము—

సీ. దీనారటంకాలఁ దీర్థమాడించితి
దక్షిణాధీశుముత్యాలశాల
పలుకుఁబోఁడైతాంధ్రభాషామహాకావ్య
నైషధగ్రంథసందర్భమునకు

పగులఁగొట్టించి తుద్భటవివాదప్రౌఢి
గౌడడిండిమభట్టుకంచుఢక్క
చంద్రభూషక్రియాశక్తి రాయలయొద్దఁ
పాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుద

గీ. మెటులు మెప్పించెదో నన్నునింకమీఁద
రావుసింగమహీపాలు ధీవిశాలు
నిండుకొలువున నెలకొనియుండిసీవు
సరససద్గుణనికురంబ! శారదాంబ!.

సింగభూపాలుపైఁ జెప్పినది—

క. సర్వజ్ఞనామధేయము
శర్వునకే రావుసింగజనపాలునకే
యుర్విం జెల్లును దక్కొరు
సర్వజ్ఞం డనుట కుక్క సామజమనుటే.

ఆయాస్థానమున నొకభట్టుకవి యిచ్చిన సమస్య—
"కుక్కవో నక్కవో ఫణివొ క్రోతివొ పిల్లివొ బూతపిల్లివో"
కవి సార్వభౌముని పూరణము—

ఉ. తక్కిన రావుసింగవసుధావరుఁ డర్థుల కర్థ మిచ్చుచో
దిక్కులలేనికర్ణుని దధీచిని ఖేచరు వేల్పుమ్రానుఁ బెం
పెక్కినకామధేనువు శిబీంద్రుని నెన్నెదు భట్టు! దిట్టవై
కుక్కవో! నక్కవో! ఫణివొ! క్రోఁతివొ! పిల్లివొ! బూతపిల్లివో!.

శ్రీనాథుఁడు రెండ్లయాస్థానకవి. రెడ్లకు వెల్మోటివారికి వైరము. ఈతఁడు తిరిగి రెడ్లయాస్థానమునకుఁ బోఁగాఁ దమ శత్రువగు సింగమనేని నట్లు పొగడినందుకు వారు కుపితులై యిచ్చకాలమారివని చుల్కనచేసి పల్కిరట! నేనాపద్య మున నాతనిగూఢముగా వెక్కిరించితినేగాని పొగడలేదని

శ్రీనాథుఁడిట్లీపద్యమునకన్వయముచెప్పెనట? "సర్వజ్ఞ నామధేయము శర్వునకే. రావు సింగజనపాలున కేయుర్విం జెల్లును ? (శివునిఁగాక) తక్కొరు సర్వజ్ఞుండనుట కుక్కసామజమనుటే.

వేఱొకప్పుడు వెల్గోటి మాదయలింగమనేఁడు రెడ్లకతారిని గైకొనఁగా నాకతారిని దిరిగి రెడ్లకడకుఁ జేర్చుటకై శ్రీనాథుఁడాతనికడ కరిగి పొగడిన పొగడ్త—

సీ. జగనొబ్బగండాంక సంగ్రామనిశ్శంక
జగతీశ రాయవేశ్యాభుజంగ
అఖిలకోటలగొంగ యరిరాయమదభంగ
మే లందు ధరణీశమీనజాల
మూరురాయరగండ మన్నెయరాజులమిండ
యభివృద్ధి మీరు చౌహత్తమల్ల
ఘనగాయగోవాళ కామినీపాంచాల
బ్రహ్మాయ శశివంశ పరశురామ

గీ. దండిబిరుదులసురతాణిగుండెదిగుల
బళిరయల్లయవేముని పగరమిండ
రమణమించినమేదినిరావుబిరుద
సంగరాటోప! మాదయలింగభూప !

కర్ణాటరాజ్యమున కరిగినప్పు డారాజు మీవాసస్థల మెట్టిదనఁగాఁ జెప్పినది—

సీ. పరరాజ్య పరదుర్గ పరవైభవశ్రీలఁ
గొనకొని విడనాడు కొండవీడు
పరిపంథిరాజన్యబలములబంధించు
కొమరు మించినబోడు కొండవీడు
ముగురు రాజులకును మోహంబు పుట్టించు
గుఱుతైన యాతిత్రాడు కొండవీడు

చటులవిక్రమకళాసాహసం బొనరించు
కుటిలాత్ములకు గాదు కొండవీడు

గీ. జవనఘోటకసామంతసవసవీర
ఘటనటానేకహాటకప్రకటగంధ
సింధురారవమోహనశ్రీలఁ దనరు
మూర్త్యనమరావతికి జోడు కొండవీడు.

అక్కడ రాజసమ్మానమునకుఁ గాలయాపనము కొంత సంభవింపఁగా నా దేశపు విధము తనకు సరిపడక కర్ణాటరాజ్యలక్ష్మిం బ్రార్థించుచుఁ జెప్పినపద్యము—

శా. కుల్లాయుంచితిఁ గోఁకసుట్టితి మహాకూర్పాసముం దొడ్గితిన్
వెల్లుల్లిం దిలపిష్టమున్ మెసవితిన్ విశ్వస్తవడ్డింపఁగా
సల్లా నంబలి ద్రావితిన్ రుచులు దోసంబంచుఁ బోనాడితిం
దల్లీ! కన్నడరాజ్యలక్ష్మి! దయలేదా నేను శ్రీనాథుఁడన్.

తొలుత నీతఁడు కొండవీటిరెడ్లయాస్థానకవి. ఆరాజ్య మంతరించినతర్వాత రాజమహేంద్రవరమున రాజ్యమేలు నల్లయవేము వీరభద్రారెడ్లయొద్దఁ జేరెను. వేముని వర్ణించినవర్ణనము—

సీ. రాజనందనరాజరాజాత్మజులుసాటి
తలఁప నల్లయ వేమధరణిపతికి
రాజనందనరాజరాజాత్మజులుసాటి
తలఁప నల్లయ వేమధరణిపతికి
రాజనందనరాజరాజాత్మజులు సాటి
తలఁప నల్లయ వేమధరణిపతికి
రాజనందనరాజరాజాత్మజులు సాటి
తలఁప నల్లయ వేమధరణిపతికి

గీ. భావభవభోగసత్కళాభావములను
భావభవభోగసత్కళాభావములను

భాసభవభోగ సత్కళాభాసములను
భాసభసభోగ సత్కళాభాసములను.

ఉ. వీరరసాతిరేక రణవిశ్రుత వేమనరేంద్ర! నీయశం
బారభమానతారకరహారవిలాసము నీభుజామహం
బారభమానతారకరహారవిలాసము నీపరాక్రమం
బారభమానతారకరహారవిలాసము చిత్రమారయన్.

వేమువీరభద్రారెడ్లుప్రతివర్షమునుసింహాచలపునృసింహస్వామికి దిరునాళ్లు జరిపించుచుండెడివారు శ్రీనాథుఁడును వారితోనచ్చటికరిగెడివాఁడు. ఆపర్వతమునుమీఁదికియాత్రార్థము వచ్చునానాస్త్రీలను జూచి యాతఁడు వర్ణించిన వర్ణనము—

సీ. హరిసేలములకప్పు లణఁగించునునుగొప్పు
విడఁ బువ్వుఁదండ తాపీడఁ బాఱ
కోటిచందురుడాలు గోటమీఁటఁగఁజాలు
మొగముఁగుంకుముచుక్క సొగసుగుల్క
అలజక్కవలజిక్కు లణఁగఁద్రొక్కఁగ నిక్కు
పాలిండ్లపై సాఁచుపైఁట జాఱ
ఇసుకదిన్నెలమెట్టు పసిఁడిచెంపలఁగొట్టు
పిఱుఁదుపై మొలనూలు బెళుకుదేర

గీ. చిగురుఁగెమ్మోవిఁబగడంపుజిగియు మెఱయ
మాట లాడఁగఁ గనుదోయి తేట లమరఁ
జెమట లూరంగ సింహాద్రి చేరవచ్చె
భోగగుణధామ యాంధ్రనియోగిభామ.

సీ. విడినకొప్పున జాజివిరు లొప్పుగా రాలఁ
జిట్టికుంకుముచుక్క బొట్టు చెదర
చక్కఁగాఁ బటువారుసంవెడుకుచ్చెళ్లు
చెలఁగుమెట్టియలపైఁ జిందులాడ

కొదమగుబ్బలఁ బైఁటకొంగు సవ్యాన జాఱ
ముక్కునత్తొకవింతముత్తు గుల్క
మొలగంట లిమ్ముగ మ్రోఁతతో రంజిల్లఁ
గనకంపుటందియల్ ఘల్లు రనఁగఁ
బొసఁగఁ గప్రంపువీడెముల్ పొందుపఱిచి
యనుఁగుజేడెలతో ముచ్చటాడికొనుచు
నఱసింహాద్రిపై కెక్కి హర్షమునను
వచ్చెఁ గలకంఠి వేపారిమచ్చెకంటి.

శా. రాపాడంగలగుబ్బచన్నుఁగవతో రాకేందుబింబంబుపైఁ
దూపేయంగలముగ్ధనెమ్మొగముతోఁ దోరంపుమైచాయతోఁ
జూపుఱముగ్ధుల బాలసంఘములతో సొంపారులేనవ్వుతో
వేపార్యంగన వచ్చెఁ గాసెబిగితో వేణీధరచ్ఛాయతోన్.

సీ. పలుతెఱంగులరంగు పద్మరాగలవీణె
చకచకత్ప్రభల సాక్షాత్కరింప
సొంపుతోరవచెక్కడంపుముంగరచాయ
పగడంపుమోవిపైఁ బరిఢవిల్ల
విరిసి యోసరిలి క్రిక్కిఱిసినచనుదోయి
బిగువున నెఱపైక పిక్కటిల్ల
ఒసపరియొయ్యారిముసుఁగులో నెఱివేణి
కొమరాలిమూపున గునిసియాడ

గీ. విరుఁతావియు నెమ్మేనివెనుకకచ్చ
పెళపెళక్కనుచిఱువాడల్ బెళుకునడుము
వలుదపిఱుఁదులు కలికిచూపులబెడంగు
లొలయఁ గన్గొంటి వేపారికలువకంటి.

క. రంభాస్తంభము లూరువు
లంభోధహనిభము లత్తు లతనుశరంబుల్

జంభాసురారిమదగజ
కుంభము లీనంబివారి కోడలికుచముల్.

క. అద్దిర! కులుకులు బెలుకులు
నిద్దంపు మెఱుంగుఁదొడలనీటులు గంటే
దిద్దుకొని యేలవచ్చును
ముద్దియ యానంబిపడుచు ముచ్చట దీఱన్?

సీ. హాలుహొందగఁ విభూతిబొట్టు నెన్నొసలిపైఁ
దళుకొత్తుచెమట కుత్తలపడంగ
సొగసుగాఁ బూదండజోఁపినకీల్గొప్పు
జాఱఁగా నొకచేత సరుదుకొనుచు
బిగిచన్నుఁగవమీఁద బిరుసుఁబయ్యెదచెంగు
దిగజాఱి శివసూత్రమగపడంగ
ముక్కున హురుమంజిముత్యాలముంగర
కమ్మవాతెఱమీఁద గంతులిడఁగ

గీ. కాను జవ్వాద మట్టియల్ గదిసి మ్రోయఁ
గమ్మవిలుకాని జాళువాబొమ్మయనఁగ
మెల్ల మెల్లన సింహాద్రిమీఁది కేఁగెఁ
గన్నెపూఁబోఁడి యగసాలి వన్నెలాఁడి.

అక్కడఁ దంబురా చేతఁబూని గానముసేయుచు వచ్చు సాతానివెలఁదిపైఁ జెప్పినది.—

సీ. మీఁగాళ్ల జీరాడు మేలైనకుచ్చెళ్ల
తీరున మడిచీర తీర్చి కట్టి
బిగువుగుబ్బలమీఁద నిగనిగ ల్దళుకొత్తు
నోరపయ్యెదకొంగు జాఱవైచి
వలపుల కొకవింత గలుగఁగా గొప్పులో
కురులు సన్నగ దువ్వి కొప్పువెట్టి

నెలవంక నామంబు సలలితంబుగ నుంచి
తిరుచూర్ణ మామీఁదఁ దీప్పచేసి
గీ. ఓరచూపుల విటులఁ దా నూరడించి
గిల్కుమెట్టెలరరవల్ గుల్కరింపఁ
జికిలిచేసినతామ్రంపుఁజెంబు పూని
వీథి నేతెంచె సాతానివేశ్యలాఁడి.

అట దుకాణమునఁ దమలపాకులు కొనఁబోయి చెప్పినది.—

చ. తొలకరిమించుఁదీవగతి తోఁప దుకాణముమీఁద నున్నయ
య్యలికులవేణితోఁ దమలపాకులబేరము లాడఁబోయి నే
వలచుటకేమి శంకరునివంటిమహాత్ముఁడు లింగరూపియై
కులికెడు దానిగబ్బిచనుగుబ్బలసందున నాట్య మాడఁగన్?.
ఉ. అంగడివీథిఁ బల్లవుల కాసగ మామిడిపండు లమ్ముచున్
జంగమువారిచిన్నది పిసాళితనంబునఁ జూచెఁబో నిశా
తాంగజబాణకైరవసితాంబుజమత్తచకోరబాలసా
రంగతటిన్నికాయముల రంతులు నేసెడు వాఁడిచూపులన్.
సీ. బాలేందురేఖసంపద మించి విల్లసిల్లు
నాసటితళుక్కులనీటు నూఱు సేయు
భ్రమరికాహారినీలచమరవాలములఁ బోల్
వేణీభరముచాయ వేయుసేయు
దర్పణద్విజరాజధాళధళ్యప్రభ
లపనబింబస్ఫూర్తి లక్షసేయు
కోకహాటకశైలకుంభికుంభారాతి
కుచకుంభయుగళంబు కోటిసేయు
గీ. జఘనసీమకు విలువ లెంచంగ వశమె
దీనిసౌందర్యమహిమంబు దేవుఁ డెఱుఁగు
నహహ! యెబ్బంగి సాటిసేయంగవచ్చు
భావజునికొల్వు జంగముభామచెల్వు.

మ. విమలాంభోరుహపత్త్రజైత్త్రములుగాఁ బెంపారునేత్త్రమ్ములన్
సమసీయంబగుకజ్జలం బునిచి రేఖాసౌష్ఠవం బొప్ప నా
సముతోఁ జేసినసిందురంబు నుదుటం గాన్పింపఁ బయ్యెంటయున్
యమునాసైకయు దాఁటి పూఁపచను లొయ్యారంబు నూపన్ దుకా
ణముపై బొందిలి దోస్తు నిచ్చె ముఖచంద్రస్ఫూర్తి శోభిల్లఁగన్.

నీలాటిరేవున స్నానమునకై యరిగి యచ్చటనున్న నానావనితలఁ జూచి చెప్పిన పద్యములు—

ఉ. పీసప్రముక్కునత్తు నవనీసప్రమంగళసూత్ర మమ్మినన్
గాసునురానికమ్మ లరకాసును గానివి పచ్చపూసలున్
మాసినచీర గట్టి యవమాన మెసంగఁగ నేఁడు రాఁగ నా
కాసలనాటివారికనకాంగిని జూచితి నీళ్లరేవునన్.

క. పూజారివారికోడలు
తా జాఱఁగ బిందె జారి దబ్బునఁబడియెన్
మైజాఱుకొంగు దడిసిన
బాజారే తిరిగి చూచి పక్కున నవ్వెన్.

శా. హెచ్చెం జింతయు లేనిహంసనడతోఁ బొల్పొందు లేనవ్వుతోఁ
బచ్చల్దాపినపల్కుముంగరలతో బాగైనకెమ్మోవితో
నచ్చంబైనమునుంగువెట్టి చెలితో నామాటలే యాడుచున్
వచ్చెంబో కుచకుంభముల్ గదలఁగా వామాక్షి తా నీళ్లకున్.

ఉ. శ్రీకరభూషణంబులును సిబ్బెపుగుబ్బలు ముద్దుఁజెక్కులున్
గోకిలవంటిపల్కులును గొల్చినఁ జేఱలఁ గేరుకన్నులున్
బ్రాకటదేహకాంతియును బంగరుబొమ్మకు హెచ్చు వచ్చు నీ
చాకలవారిజవ్వనికి సాటికిరా రిఁకఁ బొంటిజవ్వనుల్.

క. నీలాటిరేవులోపల
వేలిమితోఁ దీర్చినట్టు మెఱసి నిలుచుచున్

వాలిమిని వాలుఁజూపుల
బాలామణి గుట్టు బైటఁబడఁగాఁ జూచెన్.

కొండవీటి నున్నప్పు డెడనెడఁ బల్నాటిసీమకు శ్రీనాథుఁడు పోవుచుండెడివాఁడు. పల్నాటిసీమపై నీతనికిఁగల యనాదరము ననేకపద్యములఁ బట్టి తెలిసికొననగు. పల్నాటివారికిఁ గారెమపూఁడి కాశియట.

ఉ. వీరులు దివ్యలింగములు విష్ణువు చెన్నుఁడు కల్లి పోతురా
జారయఁ గాలభైరవుఁడు నంకమశక్తియ యన్నపూర్ణయున్
గేరెడుగంగధారమడుఁగే మణికర్ణిక గాఁ జెలంగు నీ
కారెమపూఁడిపట్టణము కాశిగదా పలినాటివారికిన్.

పల్నాటిసీమపై నీతనికిఁ గలయనాదరము—

క. రసికుఁడు పోఁడు పల్నా
డెసఁగంగా రంభయైన నేకులె వడుకున్
వసుధేశుఁడైన దున్నును
గుసుమాస్త్రుం డైన జొన్నకూడే కుడుచున్.

పల్నాటిసీమలో నెంతోలోఁతు త్రవ్వినఁగాని నీళ్లూరవు. అక్కడి చేఁత్రాళ్లు కొండవీటిచేఁత్రాళ్లకుద్విగుణితములై యుండవలయును. అంతలోఁతు త్రవ్వినను గొన్నిచోట్ల నీరూరక రాతి చట్టు వచ్చును; కాన నీళ్లకై యెంతోసొమ్ము భంగపడవలసి వచ్చుచుండును. ఈవిషయమునఁ జెప్పినపద్యము—

ఉ. అంగడి యూరలేదు వరియన్నములేదు శుచిత్వమేమిలే
దంగన లింపులేరు ప్రియమైనవనంబులులేవు నీటికై
భంగపడంగఁ బాల్పడుకృపాపరు లెవ్వరులేరు దాత లె
న్నంగను సున్న గాన పలినాటికిఁ మాటికిఁ బోవ నేటికిన్?.

పల్నాటిప్రాంతములందు గ్రామమున కెవ్వరేని పెద్దలు వచ్చిన గ్రామపురోహితునింట విడిదలసేయింతురు. శ్రీనాథుఁడొకపురోహితు నింట విడిసి యచ్చటి రోఁత నిట్లు వర్ణించె. (ఆవైపులఁ బురోహితు లూరిలోని తమయాశ్రితులయిండ్లకనుదినమును విస్తళ్లకుట్టియిచ్చుచుండవలెనఁట! దానికై నిల్వచేసి యుంచుకొన్న విస్తరాకులు గలవు.)

ఉ. దోసెఁడుకొంపలోఁ బసుల త్రొక్కిడి మంచము దూడరేణముల్
బాసినపంటకంబు పసిబాలురశౌచము విస్తరాకులున్
మాసినగుడ్డలున్ దలకుమాసినముండలు వంటకుండలున్
రాసెడుకట్టెలుం దలఁపరాదు పురోహితు లింటికృత్యముల్.

గీ. చిన్న చిన్నరాళ్లు చిల్లరదేవళ్లు
నాగులేటినీళ్లు నాఁపరాళ్లు
సజ్జజొన్నకూళ్లు సర్పంబులును దేళ్లు
పల్లెనాటిసీమ పల్లెటూళ్లు.

క. జొన్నకలి జొన్నయంబలి
జొన్నన్నము జొన్నపిసరు జొన్నలె తప్పన్
సన్నన్నము సున్నసుమీ
పన్నగఁ బల్నాటిసీమప్రజ లందఱకున్.

త్రావను మంచినీరు దొరకక చెప్పినది:—

క. సిరిగలవానికిఁ జెల్లును
దరుణులు పదియాఱువేలఁ దగఁ బెండ్లాడన్
దిరిపెమున కిద్దరాండ్రా
పరమేశా! గంగ విడుము పార్వతి చాలున్.

ఒకప్పుడు పల్నాటిలో నొకరింట నీతనికి జొన్నకూడును, చింతచిగురును బచ్చలియాకును గల్పి వండిన యుడుకుఁగూరయు, వడ్డింపఁగాఁ జెప్పినపద్యము—

ఉ. ఫుల్లసరోజనేత్ర! యలపూతనచన్నులచేఁదు ద్రావి నాఁ
డల్ల దవాగ్ని మ్రింగితి నటంచును నిక్కెదవేల? తింత్రిణీ
పల్లవయుక్తమౌ నుడుకుబచ్చలిశాకము జొన్నకూటితో
మెల్లనఁ మెక్కి ముద్ద దిగ మ్రింగుము! నీపస కాననయ్యెడిన్.

గురిజాల సీమను గల పులిపాడను గ్రామమునకు శ్రీనాథుఁడు పోఁగా నాతని యెడ నచ్చటి శేషయ్య యను కరణమును హనుమయ్య యను కాఁపును పుల్లయ్య యను రెడ్డియును ననాదరము చూపిరట! దానిపై నాతఁడు చెప్పినపద్యము—

గీ. ఊరు వ్యాఘ్రనగర మురగంబు కరణంబు
కాఁపు కపివరుండు కసవు శేఁడు
గుంపు గాఁగ నిచట గురిజాలసీమలో
నోగు లెల్లఁ గూడి రొక్కచోట!

నెమలిపురిపైఁ జెప్పినది—

క. నెమలిపురి యమపురముగా
యముఁ డాయెను బసివిరెడ్డి యంతకు మిగులన్
యమదూతలైరి కాఁపులు
క్రమ మెఱుఁగని దున్నలైరి కరణా లెల్లన్!

అడిగొప్పులపైఁ జెప్పినది—

క. గుడిమీఁది క్రోఁతితోడను
గుడిలోపలి నంబివారికోడలితోడన్
నడివీథిలంజెతోడను
నడిగొప్పులయూరుగాలి నడిగితి ననుమీ!

మసర? రాజ్యముపైఁ జెప్పిన పద్యములు—

ఉ. గోఁగడి మేలుపచ్చడము కుంపటి నల్లులు కుక్కిమంచముల్
జెంగట వాయుతైలము లజీర్ణపుమందులు నుల్లిపాయలున్
ముంగిట బెంటకట్టియలమోపులు దోమలు చీఱపోతులున్
రంగ! వివేకి కీమసరరాజ్యము కాఁపుర మెంతరోఁతరా!

ఉ. బెంకరపాగలున్ నడుమువంగినకత్తులు మైలకోఁకలున్
సంకటిముద్దలుం జనుపశాకములుం బలుపచ్చడంబులుం
బెం కసునోరచూపులును జేఁకువదప్పినయేసబాసలున్
అంకిలబ్రహ్మ యీమసరరాజ్యము నెట్లు సృజించె?-నక్కటా!

ఉ. ఆదరణంబు సున్న వినయంబు హితంబును బొంకు సత్యమూ
లేమ దయావరం బడి హుళిక్కి పసాపడు వేళ పత్తికలో
శ్వేదపుఁబెట్టు దిట్టబలిభిక్షముఁ...................త
త్త్వములఁ బుట్టఁజేసినవిధాత ప్రజాపతి గాకయుండునే!

రేనాటినిగూర్చి—

క. గరళము మ్రింగితి నంచుం
బురహర! గర్వింపఁబోకు పో! పో! పో! నీ
బిరు దింకఁ గానవచ్చెడి
మెఱసెడిరేనాటిజొన్న మెతుకులు తినుమీ!

పడమటిసీమ వ్యాపారులపైఁ జెప్పినపద్యము—

శా. దస్త్రాలున్ మసిబుఱ్ఱలుం గలములుం దారొక్కన్నచింతంబళుల్
పుస్తుల్ గారెడుదుస్తులుం జెమటకంపుం గొట్టుసిర్కావులుం
అస్తవ్యస్తపుఁగన్నడంబును భయంబై తోఁచుగడ్డంబులున్
'వస్తా చూస్తిమి రోస్తిమిన్' బడమటన్ వ్యాపారులం గ్రూరులన్.

శబరకాంతలు: —

క. గిటగిటనగు సెన్నడుములు
పుటపుటనగు చన్నుఁగవలు పున్నమ సెలతో
జిటపొటలాడెడు మొగములు
కటితటములకొమరు శబరకాంతలకమరున్.

సీ. వీనులకు విందులై తేనెసోన లెనయ
ముందురాగంబునను జగన్మోహనముగ
పాడె నొకజాలరిమిటారి యీడులేని
కాకలీనాదమున నోడగడపుపాట !

ఒకప్పుడు ధనలబ్ధి తనకు లేకపోఁగాఁ జెప్పినది:—

మ. కవితల్ సెప్పినఁ బాడనేర్చిన నృధాకష్టంపె యీభోగపుం
జవరాండ్రే కద భాగ్యశాలినులు ఫ్రంస్త్వంబేల హో పోఁచకా
సవరంగా సొగసిచ్చి మేల్ యువతివేషం బిచ్చి పుట్టింతువే
నెవరుఁ మెచ్చి ధనంబు లిచ్చెదరుగాదే పాపపుంద్దైవమా !

రాజమహేంద్రవరమున శాస్త్రపండితులతో వివాద పడిచెప్పినపద్యములలో నొకటి.—

మ. శ్రుతిశాస్త్రస్మృతు లభ్యసించుకొని విప్రుం డంత నానాధ్వర
వ్రతుఁడై పోయి కనుఁ బురందరపురారామస్రుమానల్పక
ల్పతరుప్రాంతలతావుడుంగసుఖసుప్తప్రాప్తరంభాంగనా
ప్రతి...ంపరపాటనక్రముకళాపాండిత్యశౌండీర్యముల్.

ఒకనాఁ డొకవనిత తన్నుఁ గికురింపఁగాఁ జెప్పినది.—

ఉ. హోజలజాక్షి! హో కిసలయాధర! హో హరిమధ్య! హో శర
ద్రాజనిభాస్య! హో ప్రమదతంత్రకళానిధి! యెందుఁ బోయితే

రాజమహేంద్రవీథిఁ గవిరాజు ననుం గికురించి భర్గకం
ఠాజితకాలకూటఘుటికాంచిత మైనయమాసచీఁకటిన్?.

కడిదిపురమున కరిగి చెప్పినవి:—

క. మదివిటులు విధవలం జెలు
పదకవితలు మాఱుబాసబాఁపనవారల్
చదువనిపండితవర్యులు
కదనాస్థిరవీరవరులు కడిదిపురమునన్.

ఉ. చీరయు ముక్కుముంగరయుఁ జెంపలగంధముఁ జుక్కబొట్టు మం
జీరఘుణంఘుణారవముఁ జేతులఁ గంకణనిక్వణంబు నొ
య్యారపుజాఱుకొప్పును గయాళితనంబును గాని లోన శృం
గార మొకింతలే దనుట గంటిని యీపురివారకాంతలన్.

రాచవీటి కరిగినప్పుడు చెప్పికొన్నపద్యము:—

చ. పసగలముగ్గుమోవి బిగిపట్టువగుబ్బలు మందహాసముల్
నొసటవిభూతిరేఖయుఁ బునుంగునతావి మిటారిచూపులుల్
రసికులు మేలు మేలు బళిరా యని మెచ్చఁగ రాచవీటిలోఁ
బసిఁడిశలాకవంటి యొకబల్జవధూటిని గంటి వేడుకన్.

దక్షిణదేశమున కరిగినప్పుడు చెప్పినవి:—

గీ. మేఁతఁ గరిపిల్ల పోరున మేఁకపిల్ల
పారుఁబోతుతనంబునఁ బందిపిల్ల
ఎల్లపనులను జెఱుపంగఁబిల్లిపిల్ల
అందమునఁ గోఁతిపిల్ల యీయఱవపిల్ల.

సీ. కూడు తలఁపఁ జోళ్లు కూర కారామళ్లు
చెవులంత ప్రేలాళ్లు చేలు మళ్లు

దుత్తెఁడే నాగళ్లు దున్నపోతులయేళ్లు
కలవు మాపటివేళగంజినీళ్లు
మాటమాటకు ముళ్లు మఱి దొంగదేవళ్లు
చేఁదైనపచ్చళ్లు చెఱకునీళ్లు
వంటపిడక్కలదాళ్లు వాడనూతులనీళ్లు
విన విరుద్ధపుఁ జేళ్లు వెడఁదనోళ్లు
సఖులచన్నులబైళ్లు చల్లనిమామిళ్లు
పరుపైనవావిళ్లు పచ్చపళ్లు

గీ. దళమయినయట్టికంబళ్లు తలలుబోళ్లు
పయిఁడికిని జూడఁ బయిఁడెత్తు ప్రత్తివిళ్లు
చలముకొని వెదకిన లేవు చల్లనీళ్లు
చూడవలసెను ద్రావిళ్లకీడు మేళ్లు.

సీ. తొలుతనే వడ్డింత్రు దొడ్డమిర్యపుఁజారు
చెవులలోఁ బొగవెళ్లి చిమ్మిరేఁగఁ
పలుతెఱంగులతోడఁ బచ్చళ్లుచవిగొన్న
బ్రహ్మరంధ్రముదాఁకఁ బారు నాప
యవిసాకు వేఁచిన నార్నెల్లు పనిలేదు
పరిమళ మెంచినఁ బండ్లుసొగచు
వేపాకునెండించి వేసినపాళ్లను
గంచానఁగాంచినఁ గ్రక్కువచ్చు

గీ. నఱవవారింటివిం దెల్లనాగడంబు
చెప్పవత్తురు తమతీరు సిగ్గులేగ
* *
చూడవలసెను ద్రావిళ్లకీడు మేళ్లు.

శ్రీరంగక్షేత్రమున కరిగియచ్చట నొకబిత్తరిపైఁ జెప్పినది:-

సీ. ఒకచెంప కొరగా నొనగూర్చి దిద్దిన
తురుము ననుండి క్రొవ్విరులు రాల
రాత్రి విభుఁ గూరమిఁజేసి ముడిపడు
బడలిక నడుగులు తడఁబడంగ
వింతవారలఁ జూచి వెసనవ్వునెడఁ గప్పు
గలదంతముల కాంతి వెలికిఁ బొఱ
చిడిముడినడచుటఁ జెలరేఁగి గుబ్బల
పైఁ దాఁకియొక్కింత పైఁట జాఱ

గీ. చెమటచేఁ దిరునామంబు చెమ్మగిల్ల
హాళి డాచేత విడియంబు గిలుకొల్పి
రంగపురిరాజవీథిఁ గానంగనయ్యె
నాదుమదిఁ గోర్కులూర వైష్ణవవధూటి.

మారెళ్లసీమ కరిగినప్పుడు చెప్పినవానిలో నొకటి:—

సీ. నడివీథిలో రాళ్లు నాగులే దేవళ్లు
పరగట్టు సావిళ్లు పాడుగుళ్ళు
ఐదువన్నెలకూళ్ళు నంబటికావిళ్ళు
నూరూర జిల్లేళ్లు నూఁతినీళ్ళు
నడుముమ వెడదోళ్లు నడువీథి కల్ రోళ్లు
కరణాలవడిసెళ్లు కాఁపుముల్లు

*   *   *   *   *   *

*   *   *   *

గీ. *   *   *   నేరెళ్లవాగుసీళ్లు
సిరులఁ జెలువొందు మారెళ్ల సీమయందు.

రెడ్లప్రాచీనరాజధానియగు నద్దంకి కరిగినప్పుడు చెప్పినది.

సీ. తళ్కుతళ్కనుకాంతి బెళ్కుకెంపులదుంగ
రందమై కెమ్మోవి యందుఁ గుల్క

ధగధగద్ధగలచేఁ దనరారుబంగారు
గొలుసులింగపుఁగాయ సొమరుమిసుల
నిగనిగన్నిగలచే నెగడుచెల్వపుగుబ్బ
దోయి యొండొంటితో రాయిడింప
రాజహంసవిలాసరాజితం బగుయాన
మందు మెట్టెలు రెండు సందడింప
గీ. సరసదృక్కుల విటులను గరఁగఁ జూచి
పొంది కైనట్టిమోమున భూతిరేఖ
రాజకళ లొప్ప నద్దంకిరాజవీథిఁ
పొలిచె నొకకొమ్మ గాజులముద్దుగుమ్మ
ఉ. గండమదప్పె నాంధ్రకవిగానికి నిన్నటిరేయిఁబుష్పకో
దండుని గారవింపకయ తద్దయు నిల్చితిఁగానియయ్యయో!
బండరువారిపాపికిని బైటిపసారమె యట్టె! మైమయిం
బుండయిరొల్లపంకఁ జెడిపోవుదుగా! యటువోయియుండినన్.

మఱికొన్నిపద్యములు—

ఉ. వాలుగుకన్నుదోయి బిగిపట్టువగుబ్బలు కాఱుచీఁకటిం
జాలహసించుకొప్పుజిగి సారసము న్నగుమోము గల్గు నా
శాలికఁ గూలి కమ్మకొన బట్టలు నేసెడుసాని కిచ్చె హా
సాలెత గాదురా కుసుమసాయకుపట్టపుదంతి! యింతియే!
ఉ. కమ్మరవారిబాలిక చకోరవిలోచన ముద్దుగుమ్మ యా
పమ్ముదరిన్ రసామలినవస్త్రము చుంగులుజాఱఁ గట్టి తాఁ
గమ్మనిమ్రోఁతతోఁ గరనఖమ్ముల భాండము లంగజాస్త్రపా
తమ్మనఁ బ్రోవు దీసె విటతండము గుండియ లాఱ విచ్చఁగన్.
క. అకదురునఁ బికరవమున్
ఆకదురున భృంగరవము నాత్మరవంబున్

ఏకీకృతముగ నేసు ల
నేసులు విన వడికె మూదిర యేకులముదిరా!

ఉ. గుబ్బలగుమ్మ తేఁజిగురుఁగొమ్మ సువర్ణపుఁగీలుబొమ్మ బల్
గబ్బిమిటారిచూపులడి కాఁపురి దానికి నేల యొక్కఁ నిం
బెబ్బులి నంటఁగట్టితివి పెద్దవు నిన్ననరాదు రోరి దా
నబ్బ! పయోజగర్భ! మగనాలికి నింతవిలాసమేటికిన్?.

శా. దాయాముల్వలె గుబ్బచన్ను లొఱయన్ ధావళ్య నేత్రాంబుజ
చ్ఛాయల్ తాండవమాడఁ గేరి పురుషస్వాంతమ్మునన్ మన్మథుం
డేయం జంగమువారిచంద్రముఖి విశ్వేశార్చనావేళలన్
వాయించెం గిరిగిండ్లు బాహుకుశలవ్యాపారపారీణతన్.

ఉ. పువ్వులు కొప్పునం దురిమి ముందుగఁ గొ నసియాడుచుండఁగా
జెవ్వనఁజంగసాఁచి యొకచేతను రోఁకలిపూని యొయ్యనన్
నవ్వుముఖంబుతోడఁ దననందనుఁ బాడుచు నాథుఁజూచుచున్
సువ్వియ సువ్వియంచు నొకసుందరి బియ్యముదంచెముంగిటన్.

సీ. బొమవింటఁ దొడిగినపూవింటి నారముల్కి
పోల్కిఁ గస్తురి సోఁగబొట్టు దిద్ది
చకచకలీనుతారకలరేకలువోలెఁ
గొలుకులు వెడలఁ గజ్జలము దీర్చి
పాడుపుగుబ్బలిమీఁద బొడముసీరెండ నా
రంగుచందురుకావి రైక దొడిగి
పిఱుఁదు పొక్కిలి యను మెఱక పల్లము గప్పఁ
బాలవెల్లువవంటిచేల గట్టి

గీ. అంచకొదమలగమి బెదరించుపోల్కి
నందెచప్పుళ్ళు ఘల్లు ఘల్లనుచు మొరయ
నడుము జవజవలాడఁ గీల్జడ ఘటించి
వచ్చె మాక్కంటిసేవకు మచ్చెకంటి.

సీ. తాటంకయుగధగద్ధగిత కాంతిచ్ఛటల్
చెక్కుటద్దములపై జీరువార
నిటలేందుహరినీల కుటిలకుంతలములు
చిన్నారిమోమునఁ జిందుద్రొక్క
బంధురమౌక్తిక ప్రకటహారావళుల్
గుబ్బచన్నులమీఁద గునిసియాడ
కరకంకణక్వణక్వణనిక్వణంబులు
పలుమాఱు రాతిపైఁ బరిఢవిల్ల
గీ. ఓరచూపుల విటచిత్త మూఁగులాడ
బాహుకుశలతఁ జక్కని మోహనాంగి
పాటఁ బాడుచుఁ గూర్చుండి రోటిమీఁదఁ
బిండిరుబ్బంగఁ గన్నులపండు వయ్యె.

సీ. శ్రీరస్తు భవదంఘ్రి చికురంబులకు మహా
భూర్యబ్దములు సితాంభోజనయన!
వరకాంతిరస్తు తావకముఖనఖముల
కాచంద్రతారకం బబ్జవదన !
మహిమాస్తు నీకటిమధ్యంబులకు మన్ను
మిన్నుగలన్నాళ్ళు మించుబోఁడి !
విజయోస్తు నీగానవీక్షల కానీల
కంఠహారిస్థాయిగా లతాంగి !
గీ. కుశల మస్తు లసచ్ఛాతకుంభకుంభ
జంభభిత్కుంభికుంభాభిజృంభమాణ
భూరిభవదీయవక్షోజములకు మేరు
మందరము లుండుపర్యంత మిందువదన !

సీ. చక్కని నీముఖచంద్రబింబమునకుఁ
గళ్యాణమస్తు బంగారుబొమ్మ!

నిద్దంపునీచెక్కుటద్దంపురేకకు
నైశ్వర్య మస్తు నెయ్యంపుదీవి!
మీటినఁ బగులు నీమేలుఁగుఁబాలిండ్లకు
సౌభాగ్య మస్తు భద్రేభయాన
వలపులు గులుకునీ వాలుఁగన్నులకు న
త్యధికభోగోస్తు పద్మాయతాక్షి!
గీ. మధురిమము లొల్కునీముద్దుమాటలకును
వైభవోన్నతి రస్తు లావణ్యసీమ!
వన్నెచిన్నెలుగల్గు నీమన్ననలకు
శాశ్వతస్థితిరస్తు యోషాలలామ!

సీ. సొగసుకీల్జడదాన! సోగకన్నులదాన!
వజ్రాలవంటిపల్వరుసదాన!
బంగారుజిగిదాన! బటువుగుబ్బలదాన!
నయమైనయొయ్యారి నడలదాన!
తోరంపుఁగటిదాన! తొడలనిగ్గులదాన
పిడికిటనడఁగు నెన్నడుముదాన!
తళుకుఁజెక్కులదాన! బెళుకుముక్కరదాన
సింగాణికనుబొమ చెలువుదాన!
గీ. మేలిమిపసిండిరవకడియాలదాన!
మించిపోనేల రత్నాలమించుదాన!
తిరిగిచూడవె ముత్యాలసరులదాన!
చేరి మాటాడు చెంగావిచీరదాన!

క. కుంకుమ లేదో మృగమద
పంకము లేదో పటీరపాంసువులేదో
సంకుమదము లేదో యిక
భంకరమగు కేస్త మేల బాలా! నీకున్.

శ్రీనాథుని బావమఱఁది రామయమంత్రి యనునతఁడు మంచిభోజనపుష్టి గలవాఁడట! ఆతఁ డొకయూరికరణము. పాఁడిపంటలుగల సంసారి. ఒకసారి బంతిని గలసి భుజించుచు శ్రీనాథుఁ డాతని నీపద్యము చెప్పి గేలిగొనెను.

ఉ. గ్రామము చేతనుండి పరికల్పితధాన్యము నింటనుండి శ్రీ
రామకటాక్షవీక్షణపరంపరచేఁ గడతేఱెఁ గాక మా
రామయమంత్రిభోజనపరాక్రమ మేమని చెప్పవచ్చు? నా
స్వామి యొఱుంగుఁ దత్కబళచాతురి తాళఫలప్రమాణముల్.

వేఱొక బంధుజనునిపైఁ జెప్పినది.

ఉ. మా కలిదిండికామయకుమారుకుఁ డన్నిటఁ దండ్రివైఖరే
కాక తదన్యుఁ డెట్లగును? గాడిదకుం దురగంబు పుట్టునే?
చేకొని కొంకినక్కకును సింగము పుట్టునె? మాలకాకికిం
గోకిల పుట్టునే? చిఱుతకుక్కకు మత్తగజంబు పుట్టునే?

తనయెడ నత్యంతాదరము సూపిన రాజులును, రాజమంత్రులును, స్వర్గస్థులైరి. కడుపు కక్కుర్తిచేఁ గృష్ణాతీరమున బొడ్డుపల్లెనుగుత్తకుఁగొని శ్రీనాథుఁడుకృషిచేయ మొదలిడెను. కృష్ణవరదవలనఁ బైరు మునిఁగి పోయినది. అప్పుడు తన్నాదరించిన రెడ్డిరాజులకు గర్భశత్రువులగు నొడ్డెరాజులు రాజ్యమేలుచుండిరి. విద్యాగౌరవములేక యాయొడ్డెరాజులు శ్రీనాథునిఁ బలుసిలుఁగులకుఁ బాల్పఱచిరి. శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడీక్రింది పద్యమును జెప్పియాంధ్ర వాఙ్మయ మున్నంతకాలమునుశాశ్వతమగున ట్లారాజుల కపకీర్తిని నెలకొల్పెను.

సీ. కవిరాజుకంఠంబు కౌఁగిలించెను గదా
పురవీథి నెదురెండ పొగడదండ

ఆంధ్రనైషధకర్త యంఘ్రియుగ్మంబునఁ
దగిలియుండెనుగదా నిగళయుగ్మము
వీరభద్రారెడ్డివిద్వాంసుముంజేత
వియ్యమందెనుగదా వెదురుగొడియ
సార్వభౌమునిభుజాస్తంభ మెక్కెనుగదా
నగరివాకిటనుండు నల్లగుండు
గీ. కృష్ణవేణమ్మ గొనిపోయె నింతఫలము
బిలబిలాక్షులు తినిపోయెఁ దిలలు పెసలు
బొడ్డుపల్లెను గొడ్డేఁటి మోసపోతి
నెట్లు చెల్లింతుఁ దంకంబు లేడునూర్లు.

అవసానకాలమున శ్రీనాథమహాకవిసార్వభౌముఁడు చెప్పి
నపద్యము—

సీ. కాశికావిశ్వేశుఁ గలిసె వీరారెడ్డి
రత్నాంబరంబు లేరాయఁ డిచ్చు?
రంభఁగూడెఁ దెనుంగురాయరాహుత్తుండు
కస్తూరి కేరాజుఁ బ్రస్తుతింతు?
స్వర్గస్థుఁ డయ్యె విస్సనమంత్రి మఱి హేమ
పాత్రాన్న మెవ్వనిపంక్తిఁ గలదు?
కైలాసగిరిఁ బండె మైలారువిభుఁ డేఁగి
దినవెచ్చ మేరాజు దీర్పఁగలఁడు?
గీ. భాస్కరుఁడు మున్నె దేవునిపాలి కరిగెఁ
గలియుగంబున నిఁక నుండఁ గష్ట మనుచు
దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గు రనఁగ
నరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి.

బమ్మెర పోతన.

ఈతఁడు క్రై 1400, ప్రాంతముల నున్నవాఁడు. శ్రీనాథునకు బావమఱఁది యందురు. శ్రీభాగవతము, భోగినీదండకము, వీరభద్రవిజయము నీతనికృతులు. కొందఱు, భోగినీదండకవీరభద్రవిజయములకుఁ బోతనకర్తృత్వమునెడ సంశయపడెదరు. ఈపవిత్రకవి వైషయికేచ్ఛావైముఖ్యమును బ్రశంసించుకట్టుకతలు కొన్నికలవు. వానిని విడచి యీప్రసక్తిలోనిపద్యము లుదాహరించెదను.

ఉ. కాటుకకంటినీరు చనుకట్టుపయింబడ నేలయేడ్చెదో
కైటభదైత్యమర్దనునిగాదిలికోడల! యోమదంబ! యో
హాటకగర్భురాణి! నిను నాఁకటికై కొనిపోయి యల్లక
ర్ణాటకిరాటకీచకుల కమ్మఁ ద్రిశుద్ధిగ నమ్ము భారతీ!.

శ్రీనాథకవీశ్వరుఁడు, పోతనామాత్యునితో నిట్లనియె నట!

క. కమ్మనిగ్రంథం బొక్కటి!
యిమ్ముగ నేనృపతి కైనఁ గృతియిచ్చినఁ గై
కొమ్మని యీయరె యర్థం
బిమ్మహి దున్నంగ నేల యిట్టిమహాత్ముల్?.

నందిమల్లయ ఘంటసింగయలు, శృంగారషష్ఠ మనుపేర భాగవతషష్ఠస్కంధమునే తెలిఁగించినారు. దానిఁ గూర్చి—

శా. చండాంశుప్రభవీక్ష! తిమ్మయతనూజా! తిమ్మ! విధ్వస్తపా
షండంబై వత్రిలింగభాగవతషష్ఠస్కంధభాగంబు నీ
కుం డక్కెం జతురాననత్వగుణయుక్త ల్మీఱ వాణీమనో
భండారోద్ధతి చూఱకారబిరుదప్రఖ్యాతి సార్థంబుగన్.

వెల్లంకి తాతంభట్టు.

కవిలోకచింతామణి యనుపేరి లక్షణగ్రంథమును రచియించిన యీకవీశ్వరుఁడు పదునైదవశతాబ్దిలో నున్నవాఁడు. ఈ క్రిందిపద్యము లాతనిప్రశస్తిని దెలుపుచున్నవి.—

సీ. ఏకవి నిర్మించె నీశబ్దశాస్త్రప
  ద్ధతి యెల్ల సుకవిచింతామణి యన
ఏకవి చెప్పె ననేక పుణ్యానల్ప
  బంధురసంక్షేపభాగవతము
ఏకవి పఠియించె నెల్లభాషలు నతి
  ప్రకటనిర్భరమతిప్రౌఢి మెఱసి
ఏకవి తెచ్చె మహీశసంఘముచేత
  వారణాశ్వాదిసువస్తుచయము
గీ. అతఁడు వెల్లంకితాతమహాయశోగ్ర
గణ్యుఁ డుత్తమసుకవిముఖ్యాధినాథుఁ
డంబరాశావకాశవిఖ్యాతచక్ర
వాళశైలాంతరావాప్తకేళియశుఁడు.

సీ. 'కర్ణాటకటకభూకాంతసభాంతప్ర
  గల్భకవీశ్వరకమలహేళి
గజపతిసంసదఖర్వవిద్యాగర్వ
  తార్కికకుముదసుధామయూఖ.
అశ్వసాధనమహీంద్రాస్థానశాబ్దిక
  వశ్యచూతద్రుమవనవసంత!
మాళవేశ్వరసదోమధ్యమస్థాయికా
  లంకారికమయూరలలితమేఘ!'

సీ. యనుచు ని న్నవనీపతు లహరహంబు
సరగ గంభీరవాక్ప్రౌఢి సన్నుతింతు
రబ్జభీమణితనయ! శబ్దార్థనిలయ
శాస్త్రిరాత్మక! వెల్లంకితాతసుకవి!

పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవి.

ఈమేటికవి క్రీ 1480 ప్రాంతమున నాంధ్రదేశమునఁ బ్రఖ్యాతికెక్కినవాఁడు. శృంగారశాకుంతలము, జైమినిభారతము నను రెండుకృతులు మాత్ర మీతనివి లభించుచున్నవి. విద్యానగరమును బరిపాలించిన సాళ్వగుండ నరసింహరాజునకు జైమినిభారతము కృతిగా నొసఁగఁబడినది. నరసింహరాజునకు కృతి రచించికొనివచ్చుట కేర్పఱిచిన గడువునాఁటివఱకు నీతఁడు గ్రంథరచనమారంభింపనే లేదనియు నాఁడు తద్బంధుజనులు కృతి రచింపవైతివి రాజువలనఁ జిక్కు వచ్చు నని మొఱపెట్టఁగా నారాత్రి యింటిలో నొకగది యలికించి ముగ్గుపెట్టించి తాటియాకులును గంటమును గొని తానొక్కఁడే యందుఁ బ్రవేశించి సరస్వతీసాహాయ్యమునఁ దెల్లవారువఱకుఁ గృతిని సమకూర్చి మఱునాఁడు రాజాస్థానమున వినిపించి 'వాణి నారాణి' యనెననియు నొకకట్టుకథ కలదు. అంత శీఘ్రకాలములో నతిరసవంతమగు నాకృతి నాతఁడు రచించుట సత్యమయి యుండును. పైకథకు దోడుగా నీపద్య మొకటి కలదు—

క. పిల్లలమఱ్ఱిపినవీరన
కిల్లా లట వాణి యట్టులే కాకున్నన్

చెల్లముగ నొక్కరాతిరి
తెల్లగఁ దెలవారువఱకుఁ జేఁగలఁడె కృతిన్.

తెనాలి రామకృష్ణకవి.

ఆంధ్రకవులలోఁ దెనాలిరామకృష్ణకవి మిక్కిలి పరిహాస చతురుఁడు; ప్రౌఢకవితాధురీణుఁడు. శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి యాస్థానకవులలో నొక్కఁడని కొందఱు; తర్వాతివాఁ డని మఱికొందఱు. రాయల యాస్థానకవి యనుటకును నాధారము లుకలవు. పాండురంగమాహాత్మ్యము, ఘటికాచలమాహాత్మ్యము నీతనికృతులు. ఈతనికి వికటకవి యని పేరు. ఈతని యశస్సును గూర్చి యితరకవిచేఁ జెప్పఁబడినపద్యము—

రామకృష్ణుఁడు వేఱు, రామలింగఁడు వేఱుగాఁగూడఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఉద్భటారాధ్యచరిత్రాదులు రామలింగ కృతులట ! విచారింపవలసియున్నది.

ఉ. లింగనిషిద్ధుఁ గల్వలచెలిం గని మేచకకంధరుం ద్రిశూ
లిం గని సంగతాళి లవలిం గని కర్దమదూషిత స్మృణా
ళిం గని కృష్ణచేలుని హలిం గని నీలకచన్ విధాతృనా
లిం గని రామకృష్ణకవిలింగనికీర్తి హసించు దిక్కులన్.

రాయలయాస్థానకవులలో నగ్రగణ్యుఁడగు పెద్దనామాత్యుని మనుచరిత్రమున "అమవసనిసికిన్" అనుపదప్రయోగమును విని రామకృష్ణుఁడు.—

క. ఎమి తిని సెపితివి కపితము
బ్రమపడి వెఱిపుచ్చకాయ వడిఁ దిని సెపితో

రయు మెతకయ తిని సెపితివో
యమవసనిసి యనెడిమాట యలసనిపెదనా!

అని యాక్షేపించె నందురు. ఈ యాక్షేపము నొకవేళఁ బరిహాసమునకై పెద్దనామాత్యునిఁ గూర్చి రామకృష్ణుఁడు చేసియుండు నేమో! ఈతనికిఁ బెద్దనపై నపరిమితగౌరవము కలదు. పెద్దన్న కెంతో యుత్కృష్టత వెట్టి దన కెంతయు నికృష్టతను బద్యమునఁ జెప్పుకొనెను. చూడుఁడు:—

క. కవి యల్లసాని పెద్దన
కవి తిక్కనసోమయాజి గణుతింపంగాఁ
గవి నేను రామకృష్ణుఁడఁ
గవి యనునామంబు నీరుకాకికి లేదే?

అల్లసాని పెద్దన్న కవి, తిక్కనసోమయాజి కవి, రామకృష్ణుఁడను నేను కవిని, ఇంకను గొంచెఱకుఁ గవియను పేరుగలదు; నీరుకాకికిని గలదు: అనికూడ నర్థము చూచుకొన నగును.

నందితిమ్మన యొకనాఁడు తనయింట నుయ్యాలలో నూఁగుచుఁ గవిత్వము రచించుకొనుచుండఁగా నీకొంటె కోణంగి రామకృష్ణుఁ డక్కడ కరిగి తాతా! ఊఁతునా యని యడిగెనట! తిమ్మకవి యంగీకృతి సూచింపఁగా రామకృష్ణుఁడు తుబుక్కన మొగమున నుమిసి, నీకి దేమిచేటుఁగాలమన, 'నూఁతునా' యనిగదా నేనడిగినది; దాని కంగీకరించితిరి గావున నట్లు చేసితి ననెనట! కోప మాపఁజాలక తిమ్మకవి యెదురనున్న యాతని నుయ్యాలపైనుండి యెడమకాలితో మొగమునఁ దన్నెనట! పాపము పల్లూడెను. చప్పున నింటికరిగి దుప్పికొమ్ము నరుగఁదీసి

పల్లుగా నతుకుకొనెను. మఱునాఁడు రాయలసభకు వచ్చినప్పు డెట్లో యీవార్త రాయలకుఁ దెలిసి యాస్థానకవుల కిట్లు సమస్య నొసఁగెను— "రవిగాననిచోఁ గవి కాంచునే గదా" ఏకవి యోగాని సరిగా నిట్లు పూరించెను—

ఉ. ఆరవి వీరభద్రు చరణాహతి డుల్లినబోసినోటికిన్
  సేరఁడు రామకృష్ణకవి నేరిచెఁబో మనముక్కుతిమ్మరాట్
  క్రూరపదాహతిం బెగినకొక్కిరపంటికి దుప్పికొమ్ము ప
  ల్గా రచియించె నౌ! రవి గాననిచోఁ గవి కాంచునే కదా!

ప్రెగడరాజునరసరాజనుకవియొకఁడు పెద్దనాదికవిశ్వరుల నరకుగొనక వారికవిత్వములందు దోషములు గలవని యందందు నరులాడుచుండెడివాఁడట. అతఁడునుస్వతస్సమర్థుఁడే. ఒకప్పుడాతఁడు కృష్ణరాయల యాస్థానమునకు వచ్చి పెద్దనాదులకంటె హెచ్చుగా నాశువుగాఁ గవిత్వము రచింతును; సభకూర్పింపుమనికోరెను. రాయలు మఱుదినము సభగూర్ప నంగీకరించెను. పెద్దనాదులు కొంకఁదొడఁగిరి. రామకృష్ణుఁడు "నేనాకవి నడఁగఁ ద్రొక్కెద" నని పెద్దనాదులకు ధైర్యము చెప్పెను. మఱునాఁడు సభకు నరసరాజు వచ్చి గంటకుఁ గొన్నినందలు పద్యములు చెప్పెదననెను. రామకృష్ణుఁడు కొన్ని వేలుచెప్పెదననెను. వారిర్వురకు స్పర్ధయేర్పడెను. నీ కవిత్వమునఁ దప్పు లుండునని నరసరాజు రామకృష్ణు నాక్షేపించెను. ఉండునేమో! నేను కవిత్వము చెప్పెదను; చూపుమనెను. నరసరాజునకు వ్రాయసమునఁ దనయంతవాఁడు లేఁడనియు గర్వముగలదు. గావునఁ దానే వ్రాసెదననియుఁ గలమాఁగనీయనంత వడిగాఁజెప్పవలయు ననియుఁ దప్పులుచెప్పిన

దిద్దెదననియుఁ బ్రతినవ్రాసెను. రామకృష్ణుఁడు చిత్రోచ్చారణముతో నొకపద్యమును జదివెను. నరసరాజు వ్రాయలేక గింజులాడుకొని యెట్టకేల కిట్టు వ్రాసెను—

క. తృవ్వట బాబా తలపైఁ
బువ్వట జాబిల్లి వల్వ బూచట చేదే
బువ్వట చూడఁగను హుళు
క్కవ్వట తలఁపంగ నిట్టిహరునకు జేజే!

ఇది వ్రాయుటకు రామకృష్ణకవి పద్యముచదివి కొంతసేపూరకుండ వలసివచ్చెను. నరసరాజునకు వ్రాఁతబిరుదు పోయినది. రెండవపద్య మిట్లు చెప్పెను—

మ. గనసీహారగు రామపద్మధళరంగత్కీర్తి చానూరమ
ర్ధన శుక్రాక్షికశేఖరాణ్మృగపతి త్రైలోక్యధామోదరా
యనఁగా శంకరవాంఛితార్థకృపదివ్యాస్తోకపాణీ జనా
ర్థనవానేకపవైరివిగ్రహ ముకుంధా మిత్రవింధాధిపా!

నరసరాజు తననేర్పు వెల్లడియగునట్లుగా ననేకదోషములను సంస్కరించి రామకృష్ణుని గేలిసేసెను. నిజముగా రామకృష్ణునియుచ్చారణప్రకారమాపద్యమున కర్థము కలదు. అందుదోషములు లేవు. సామాన్యబుద్ధికి దోషములుగాఁ గన్పట్టునట్లు రామకృష్ణుఁడు రచించెను. నరసరాజట్లే పొరఁబడెను. అంతట రామకృష్ణుఁడు లేచి యీక్రింది పద్యములఁ జెప్పి గెల్పుకొని నరసరాజును వంచించి పంపెను.

చ. ఒకనికవిత్వమం దెనయు నొప్పులు తప్పులు నాకవిత్వమం
దొకనికిఁ దప్పుపట్టఁ బని యుండదు కాదని తప్పుపట్టినన్

మొక మట్టుక్రిందుగాఁ దివిచి ముక్కులుపోవ నినుంపకత్తితో
సిక మొదలంటఁ గోయుదును జెప్పునఁ గొట్టుదు మోము దన్నుదున్.

చ. తెలియనివన్ని తప్పులని దిట్టతనాన సభాంతరంబునం
బలుకఁగ రాదురోరి పలుమాఱుఁ బిశాచపుఁబాడెకట్టి! *నీ
పలికిననోట దుమ్ముపడ! భాష్య మెఱుంగవు పెద్దలైనవా
రల నిరసింతురా! ప్రెగడరాణ్ణరసా! విరసా తుసా! బుసా!

రాయల యాస్థానమున నప్పలాచార్యులను పండితకవి యొకఁడు కలఁడట! ఆతనిఁగూర్చియొకరు—

శ్లో. అపశబ్దభయం నాస్తి అప్పలాచార్యసన్నిధౌ,

రామకృష్ణుఁ డుత్తరార్థమును వెంటనే యిట్లు పూరించె—

శ్లో. అనాచారభయం నాస్తి తిప్పన్నామాత్రస్య సన్నిధౌ.

రాయలయాస్థానముననే యొకనాఁడు బట్టుమూర్తికవి "కుంజరయూథంబు దోమ కుత్తుకసొచ్చెన్" అన్న సమస్యఁ జెప్పి దీనిఁబూరింపుఁ డని తక్కినకవుల నడిగెనట! రామకృష్ణుఁడు—

క. గంజాయిత్రాగి తురకల
సంజాతులఁగూడి కల్లుచవిగొన్నావా?
లంజెలకొడుకా యెక్కడ
కుంజరయూథంబు దోమకుత్తుకసొచ్చెన్?

రాయలు కోపించి యిదియా పూరణ మనెను. రామకృష్ణుఁడు "దేవా! పెద్దనాదిమహాకవుల కీ బట్టుకవియా సమస్య నొసఁగువాఁడు! అతని కిట్టిపూరణమే పోలు" ననెను. రాయలు 'నేనొసఁగితిని పూరింపు' మని యాగ్రహముతోనే పల్కెను. వెంటనే—

---

* ప్రయోగవైచిత్రి.

క. రంజనచెడి పాండవు లరి
భంజనులై విరటుఁ గొల్వఁ జొల్పడి రకటా!
సంజయ! యేమనిచెప్పుదుఁ
గుంజరయూథంబు దోమకుత్తుకసొచ్చెన్.

అని పూరించెను. రాయలు పరమానందభరితుఁ డయ్యెను.

పెద్దన్నమనుచరిత్రము, తిమ్మన్న పారిజాతాపహరణము, బట్టుమూర్తివసుచరిత్రము, రాయలు మిక్కిలిమెచ్చుకొనుచుండువాఁడట! ఒకనాఁడు సభలో మూఁడుగ్రంథములనుండియుఁ దుల్యసందర్భముగల వగుమూఁడు పద్యములఁ జూపి వానిని విమర్శింప సభ్యులను గోరెనట! ఆపద్యము లివి—

ఉ. పాటునకింతులోర్తురె! కృపారహితాత్మక! నీవు ద్రోవ ని
చ్చోట భవన్నఖాంకురము సోఁకెఁ గనుంగొను మంచుఁ జూపి య
ప్పాటలగంధి వేదననెపంబిడి యేడ్చెఁ గలస్వనంబుతో
మీటిన విచ్చుగబ్బిచనుమిట్టల నశ్రులు చిందువందఁగన్. (మను.)

ఉ. ఈసునఁ బుట్టి డెందమున హెచ్చినకోపదవానలంబుచే
గాసిలి యేడ్చెఁ బ్రాణవిభుకట్టెదురన్ లలితాంగి పంకజ
శ్రీసఖమైన మోముపయిఁ జేలచెఱంగిడిబాలపల్లవ
గ్రాసకషాయకంఠకలకంఠవధూకలకాకలీధ్వనిన్. (పారి)

శా. ఆజాబిల్లి వెలుంగువెల్లికల డాయన్ లేక రాకానిశా
రాజశ్రీసఖ మైనమోమునఁ బటాగ్రంబొత్తి యొగ్గెత్తియా
రాజీవానన యేడ్చెఁ గిన్నరవధూరాజత్కరాంభోజ కాం
భోజీమేళవిపంచికారవసుధాపూరంబు తోరంబుగాన్. (వసు.)

రామకృష్ణుఁ డీపద్యములపై నిట్టు లభిప్రాయ మొసఁగెనట! అల్లసానిపెద్దన అటునిటు నేడ్చెను.—ముక్కుతిమ్మన్న ముద్దు

ముద్దుగానేడ్చెను;—బట్టుమూర్తి ఖావు రని యేడ్చెను;—భట్టుమూర్తికిని రామలింగనికిని ఘోరవైరము. ఆబట్టుకవితను గూర్చి రామలింగకవి యిట్లధిక్షేపించెను.

క. చీఁపర పాఁపరతిఁగలఁ
జేఁపలబు ట్టిలినట్టు చెప్పెడునీయా
కాఁపుఁగవిత్వపుఁగూఁతలు
బాఁపనకవివరునిచెవికిఁ బ్రమదం బిడునే!.

శా. అద్రిస్నిగ్ధతలంబు బుద్బుదము లుద్యద్దారుభూపాలకుల్
క్షుద్రౌదుంబరపాకపక్వఫలముల్ శుక్త్యంతరాకాశముల్
సద్రాక్షాక్షరపంక్తివిభ్రమము లీమాఢ్ నిరూపింప నీ
శూద్రప్రజ్ఞలు విప్రసత్కవివచస్స్ఫూర్తి న్విడంబించునే!.

క. కెంగేల రామకృష్ణుని
జంగరుకడియంబు లుండఁ బండితుఁ డగునా
జంగులు జల్లులు గల్గిన
సింగారపుటూరఁగుక్క సింగంబగునా!

కవీశ్వరులస్తోత్ర పాఠములకును నతిశయోక్తులకును నేవగోని తిరుమలరాయ లొకనాఁడు స్వభావోక్తిమధురముగానే తన్నువర్ణింపుఁడని వారి కాజ్ఞాపించెనట! ఆతని కొంటికంటిగ్రుడ్డి కలదు. రామలింగకవివర్ణించిన వర్ణనము.

క. అన్నాతిఁ గూడ హరుఁడగు
నన్నాతిని గూడకున్న నసురగురుండౌ
నన్నా! తిరుమలరాయఁడు
కన్నొక్కటి లేదుగాని కంతుఁడు కాఁడే.

రామకృష్ణుని యితరచాటువులు—

గీ. అతివ కచ నాభి జఘన దేహానసము త
మీనదరసాలతౌరాజపానిరాక
రణ మనంత మనాది నేత్ర గళ భుజవ
ఖోష్ఠ కుచ వచో దంతము లుభయగతుల.

గీ. అధరముఖవర్ణశూన్యంబు లతివకుచము
లానసాకారరహిత మబ్జాక్షి మేను
అజజఘనమండలము లంచయానకురులు
చరమబాధితకరములు చామతొడలు.

గీ. ఆననాధరగళమూర్తు లతివ కజుఁడు
చంద్రకురువిందశంఖచంచలలఁ జేసి
చెలఁగి తచ్చిహ్నకాంతివ్యసితచలతలు
సొరిదిఁ గచ కుచ హాస దృష్టులఁ గఁజేసె.

సీ. నడచెనా గంధగండకబంధధుర్యవే
దండతండము నటుండుండు మనుసు
పలికెనా వల్లకీకలకంఠకలరవ
మండితధ్వని నటుండుండు మనుసు
నవ్వెనా మల్లికానవహీరచంద్రికా
డిండీరముల నటుండుండు మనుసు
చూచెనా పుష్పనారాచజాతస్ఫుర
త్కాండద్యుతుల నటుండుండు మనుసు.

గీ. ఏమిచెప్పుదు నాయింతి కెవ్వ రీడు?
అహహా! రతివలె నది సీకు నబ్బెఁగాక
పరమభాగ్యైకశాలి రోపాండురంగ
విట్ఠలేశ! యనంతరవిప్రకాశ!.

చ. అల ఘనచంద్రబింబమును మై తనరారెడు పత్త్రి మందులోఁ
గలిగిన నామభేదములకైవడి నొప్పెడిఁ గప్పుకొప్పు చె
క్కులు పదనాంశుకంబు లవి గుబ్బలకున్ సరిరాకపోయెఁ జే
తులు సరులయ్యె దానివలె నున్నది. పొంకపుటారు బోటికిన్.

చ. దరభుజగేంద్రసింహములఁ దద్గతవేణ్యవలోకనద్వయో
దరముల కోడి వారిధిపదంబులఁ బుట్టలఁ బూరులన్ గుహాం
తరములఁ బూన నిక్కుఁ దిన డాఁగ స్రవింపఁగ నూర్పులూర్ప స
త్వరముగ నేఁగి నీడగని తత్తఱమందఁగ జేసి తా చెలీ !

మ. వరబింబాధరమున్ బయోధరములున్ వక్త్రాలకంబుల్ మనో
హరలోలాక్షులుఁ జూప కవ్వలిమొగం బైనంత నేమాయె నీ
గురుభాస్వజ్జఘనంబుఁ గ్రొమ్ముడియు మాకుం జాలవే ? గంగ క
ద్దరిమే లిద్దరికీడునుం గలవె యుద్యద్రాజబింబాననా!.

కృష్ణదేవరాయలు.

బళ్లారిమండలములోని యానెగొందికి సమీపముననుండిన విద్యానగర మనుపట్టణరాజము రాజధానిగా దక్షిణహిందూ దేశమున కెల్ల నేకచ్ఛత్రాధిపత్యమును నిర్వహించినయీనృపాలరత్నము క్రీ 1509 మొదలు 1530 వఱకు రాజ్యము వహించినట్లు తెలియుచున్నది. కృష్ణరాయలు బహువారములు దండయాత్రలుచేసి నానారాజుల జయించి తురుష్కులదుష్కరకృత్యముల సాగనీయక రాష్ట్రములనాక్రమించుకొని మహారాజ్యవైభవ మనుభవించినవాఁ డగుటయకాక సరసకవితావిలాసలాలనుఁ డై పెద్దనాదిసుకవీంద్రుల పల్కుఁ దేనియలఁ

జూఅలఁగొని సంస్కృతాంధ్రములందు మేలయిన కవనము సెప్ప నేర్చినసుకవిరాజశిఖామణి. ఆంధ్రమునవిష్ణుచిత్తీయమును సంస్కృతమునమదాలసా చరిత్రాదికములునీతనికృతులు. ఆంధ్ర వాఙ్మయమున కీమహారాజు కాలమున నింతంతనరానిమహోన్నతి చేకూఱెను. పెద్దనాదికవిశ్రేష్ఠు లీతని యాస్థానమునఁ గవీశ్వరులు. మనుచరిత్రము పారిజాతాపహరణము మొదలగు కృతులకీతఁడుకృతిపతి పెద్దనామాత్యునకతఁడాంధ్రకవితాపితామహుఁ డన్నబిరుద మొసఁగెను. విద్యావిషయమున నీమహారాజు నాస్థానమునందు జరిగినవృత్తాంతములువింతవింతలుగాఁ జెప్పుకొనఁబడుచున్నవి. కొన్నిమాత్ర మిందుఁ దెల్పఁ బడును.

ఒకప్పుడు కృష్ణరాయలు పసిఁడిపల్లెరమునఁ గవిగండ పెండేరమును గొనివచ్చి సభాస్థానముననిడిసంస్కృతాంధ్రములందు సమముగాఁ గవనముసెప్ప నేర్చినవా రిద్దానిఁ గైకొన నర్హులనఁగా సభ్యులు మిన్నకుండిరనియు దానిపై నాతఁడే-

ఉ. ముద్దుగ గండపెండియరమున్ గొనుఁడంచు బహూకరింపఁగా
నొద్దిక నాకొసంగు మని యొక్కరుఁ గోరఁగలేరు లేరొకో—

అని సగముపద్యముఁ జదివినఁ బెద్దనామాత్యుఁడు లేచి—

పెద్దనబోలుపండితులు పృథ్విని లేరని నీ వెఱుంగవే
పెద్దన కీఁదలంచినను పేరిమి నా కిడు కృష్ణరాణ్ణృపా !

అని పూరించి యీమాలిక నాశువుగా రచించి చదివె నట ! !

ఉ. పూఁతమెఱుంగులుం బసరుపూఁపబెడంగులుఁ జూపునట్టివా
కైతలు? జగ్గు నిగు సెనగాపలెఁ గమ్మనగమ్మనవ్వలెన్

రాతిరియున్ బవల్ మఱుపురానిహొయల్ చెలి యారజంపు ని
ద్రాతరతీప్రలో యనఁగఁ దారసిలున్వలె లోఁ దలంచినన్
బాఁతిగఁ బై కొనన్వలెను బైదలికత్తుకలోనిపల్లటీ
కూఁతలనవ్వలెన్ సొగసుకోర్కులు రావలె నాలకించినన్
జేతికొలందిఁ గౌఁగిటను జేర్చినకన్నియచిన్నిపొన్నిమే
ల్మాఁతలచన్నుదోయివలె ముచ్చటగావలెఁ బట్టిజూచినన్
డాతొడనున్న మిన్నులమిటారపుముద్దులగుమ్మ కమ్మనౌ
వాతెఱదొండపండువలె వాచవిగావలెఁ బంటనూదినన్
గాతలఁ దమ్మిచూలిదొర కైవసపుంజవరాలిసిబ్బెపు
న్మే తెలియుబ్బురంపుజిగి నిబ్బర పుబ్బగుగబ్బిగుబ్బపొం
బూఁతలనూనెకాయసరిపోడిమి కిన్నెరమేలుబంతి సం
గాతపు సన్నతంతి బయకారపుఁ గన్నడగౌళపంతుకా
సాతతతానతానలపసన్ దివుటూడెడుగోటమీటుబల్
మ్రోఁతలనుంబలెన్ హాయిపు మొల్లముగావలె నచ్చతెన్గు లీ
రీతిగ సంస్కృతం బుపచరించెడుపట్టున భారతీవధూ
టీతపనీయగర్భనికటీభవదానవపర్వసాహితీ
ఖ్యాతికనాటకప్రకరభారతభారతసమ్మతప్రభా
పాతసుధాప్రపూరబహుభంగఘుమంఘుమఘుంఘుమార్భటీ
జాతకతాళయుగ్మలయసంగతిచుంచువిపంచికామృదం
గాతతతేహితత్తహితహోధితధంధణుధాణుధింధిమి
వ్రాతనయానుకూలపదవారకుహూద్వహహారికింకిణీ
నూతనఘల్ఘలాచరణనూపురఝూళిఝుళీమరందసం
ఘాతవియద్ధునీచకచకద్వికచోత్పలసారసంగ్రహా
యాతకమారగంధవహహారిసుగంధవిలాసయుక్తమై

యాతకుమారగంధవహహారిసుగంధవిలాసయుక్తమై
చేతము చల్లఁజేయవలె జిల్లనఁ జల్లనవైఁ మనోహర
ద్యోతకగోస్తనీఫలమధుద్రవగోఘృతపాయసప్రసా
రాతిరసప్రసారరుచిరప్రసరంబుగ సారెసారెకున్.

రాయ లంతటఁ గవిగండపెండేరమును దానై యాతని పాదమునఁ దొడిగెనఁట! రాయలు వేఱొకప్పు డేదో యాశువుగా రచింపుమనఁ బెద్దనగారు చెప్పినది—

చ. నిరుపహతిస్థలంబు రమణీప్రియదూతిక తెచ్చియిచ్చుక
ప్పురవిడె మాత్మ కింపయినభోజన ముయ్యెలమంచ మొప్పు త
ప్పరయురసజ్ఞు లూహ తెలియంగలలేఖకపాఠకోత్తముల్
దొరకినఁగాక యూరక కృతుల్ రచియింపు మనంగ శక్యమే!

కృష్ణరాయ లొకనాఁ డాస్థానమునఁ గవీశ్వరుల కీసమస్య నొసఁగెనఁట! "ఏ! స్ఫురితఫణామణిద్యుతులఁ బొల్పగునాగ కుమారుఁడో యనన్"— పెద్దన్నగారి పూరణము—

చ. వరుఁడు చెఱంగు పట్టినను వల్వ తొలంగినలేమ సిగ్గుప
ట్టురుతరరత్నముద్రికల నొప్పగుడాపలికేల మూయఁగాఁ
గర మమరెం గరం బపుడు కామవిధానముఁ గాచియున్నవి
స్ఫురితఫణామణిద్యుతులఁ బొల్పగునాగకుమారుఁడోఁ యనన్.

నగరు, తగరు, తొగరు, వగరు. అనుపదములు ప్రాసస్థానమున నెలకొల్పి, రామాయణ, భారత, భాగవత పరములుగాఁ గృష్ణరాయనియాస్థానమున రాధామాధవకవిచేఁ జెప్పఁబడిన పద్యములు—

చ. నగరుపగారొ నింక విపినంబులకేఁగుఁడు రాజ్యకాంక్షకుం
దగరు కుమారులార! యని తల్లి వగ ల్మిగులంగఁ దోపఁగాఁ

వొగరున రక్తగట్టి మదిఁదోఁపక గద్గదఖిన్న కంఠమై
పొగరుచుచున్నఁ జూచి రఘువంశవరేణ్యుఁడు తల్లి కిట్లనున్.

చ. తొగరుచి కన్నుదోయిఁ గడుఁ దోఁపఁగఁ గర్ణుఁడు భీమసేను పైఁ
బగరు నరాధరంబునను దాఁకినభంగిని దాఁకి నొచ్చి తా
వగరుచుచుఁ వెసఁ బరుగువాఱిన నచ్చటిరాజలోకముల్
నగరు సుయోధనాజ్ఞ మదినాటుటఁజేసి ధరాతలేశ్వరా.

చ. పగరుపుమాత్రమే పరుఁడు వశ్యుఁడు గాఁడు సఖీసఖిత్వ మె
న్న గరుడవాహనుండు మము నాఁడటు డించుటయొల్ల నుద్ధవా
తగ రని కాక మోహపులతాతను లైన విడంగఁ జూతురే
తొగరుచి యోషధీశునకుఁ దోఁపఁగఁజేయు నె వీడనాడఁగన్?.

కృష్ణరాయలు ధూర్జటికవి కవనశక్తినిగూర్చి పద్యరూప
మునఁ బ్రశ్నింపఁగా నొక కవి పూరించిన పూరణము—

చ. స్తుతిమతియైన యంధ్రకవిధూర్జటిపల్కుల కేల కల్గెనో
యతులితమాధురీమహిమ;—హా తెలిసెన్ జగదేకమోహనో
ద్ధతసుకుమారవారవనితా జనతా ఘనతాపహారిసం
తతమధురాధరోదితసుధారసధారలఁ గ్రోలుటం జుమీ.

రాయలకోరికపై నీక్రింది మూఁడుపద్యములును బెద్దన
తిమ్మన భట్టుమూర్తి కవులచే రచింపఁబడినవి—

శా. దంతుల్ మానుము కుక్కుటాధమ దరిద్రక్షుద్రశూద్రాంగణ
ప్రాంతో లూఖలమూలతండులకణగ్రాసంబుచేఁ గ్రొవ్వి దు
ర్దాంతాభీలవిశేషభీషణఫణాంతస్వాంతసంతోషిత
స్వాంతుండైన ఖగేంద్రుకట్టెదుర నీజంజాటముల్ సాగునే?.

ఉ. స్థానవిశేషమాత్రమునఁ దామరసాకున నీటిబొట్టు! నిన్
బూనికమౌక్తికంబనుచుఁ బోల్చినమాత్రన యింతగర్వమా

మానవతీశిరోమణులమాలికలందును గూర్చ వత్తువో
కానుక లియ్య వత్తువొ వికాసము నిత్తువొ విల్వ వెత్తువో.

ఉ. తక్కక నేలముట్టిగొని త్రవ్వఁగనేర్తు నటంచుఁ దావుతా
నొక్కెడ జాతి యంచు ముదమొందకు బుద్ధిని వెట్టిపంది! నీ
వెక్కడ? యాదిఘోణియన నెక్కడ! యద్రిసముద్ర దుర్గభూ
ర్భృక్కతలంబు నొక్కయరపంటనె మింటకి నెత్తి నేర్తువే.

రాయలయాస్థానమున నొక సంస్కృత కవి యరు దెంచి పెద్దనాద్యాంధ్రకవీశ్వరుల యెడ నీసడింపుతో నిట్లు పల్కెనట—

శ్లో. ఆంధ్రిభాషామయం కావ్య మయోమయవిభూషణమ్,

వెన్వెంటనే పెద్దనామాత్యుఁడు చెంపపెట్టు పెట్టినట్లు పూరించె!

శ్లో. సంస్కృత తారణ్యసంచారి విద్వన్మత్తేభశృంఖలమ్.

రాయలకుఁ జదరంగపుటెత్తులు వేయుటయందత్యంతా సక్తి యుండెడివట! బొడ్డుచర్ల చినతిమ్మనయను కొండవీటి కరణముకవీశ్వరదిగ్దంతియను ప్రతిష్ఠగలవాఁడై శ్రీకృష్ణరాయల తోఁ జదరంగమాడుచుండెడువాఁడు. శ్రీకృష్ణరాయలపక్షము ననెంద ఱాలోచించి యెత్తువేయుచున్నను నీతఁడొక్కఁడేయొ డురెత్తు వేసి యాటగెల్చుచు వేయార్లు పందెముగొనుచుండెడి వాఁడట! ఆతనిశక్తికి సంతోషించి కొండవీటిలు గ్రామమునకుఁ గృష్ణారాయపురమనునామ మేర్పఱిచి రాయలు సర్వాగ్రహా రముగా నాతనికి ధారవోసెను.

క. శతసంఖ్య లొక్కటైనను
సతతము శ్రీకృష్ణరాయజగతీపతితోఁ

చతురంగ మాడి గెల్చెను
కృతిమంతుఁడు బొడ్డుచర్ల తిమ్మన బళిరే!

ఉ. ధీరుఁడు బొడ్డుచెర్లచినతిమ్మనమంత్రికుమారుఁ డంచితా
కారుఁడు సత్కళావిదుఁడు కౌశికగోత్రుఁడు పద్మనేత్రసే
వారతబుద్ధి నందవరవంశ్యుఁడు సత్కవిలోకనాథుఁ డా
చారసమగ్రవర్తనుఁడు చారువచస్స్థితినొప్పు వాఁ డొగిన్.

రాయలు కళింగదేశవిజిగీషామనీషఁ దండెత్తిపోవుచు బెజవాడలో విడిసి హరివాసరోపవాసవ్రతమును గృష్ణాతీరమున నున్న శ్రీకాకుళపుణ్యక్షేత్రమునఁ గావించుటకై పెద్దనాదివిద్వత్కవులతో నరిగెను అప్పుడే యక్కడ వెలసియున్న యాంధ్రనాయకస్వామి కృష్ణరాయల స్వప్నమున నాముక్తమాల్యద రచింప నాదేశించినట్లాముక్తమాల్యదయందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అక్కడ నేకాదశినాఁడు పండితమండలితోఁ బుణ్యకథాగోష్ఠి సలుపుచుఁ గృష్ణరాయలు దాశరథు లెక్కువవారా? పాండవు లెక్కువవారా? అని ప్రశ్నించెనట. పెద్దనాదులుతమకుఁ దోఁచినరీతినిబలు దెఱఁగులఁ జెప్పిరట. దాశరథులు ఈశ్వరాంశమున జన్మించినవారుగావున వారికమానుషశక్తులునులోకోత్తరయోగ్యతయునుగల్గుట వింతకాదు. పాండవులయెడ నీశ్వరాంశము లేదు. అట్లయియు శక్తులయందును యోగ్యతయందును దాశరథులతో సాటివచ్చిరి. కావునఁ బాండవులే యెక్కువవారగుదు రని తనయాశయమును రాయలు తుదకువెల్లడించెనట! అది విని రాయలప్రక్కను జామరము విసరుచున్నచాకలి యొకఁడు కేలుమోడ్చి "దేవర జన్మాంతరమున నున్నను బాండవుల

మీఁది యభిమానమును మానలే" దనె నట! రాయ లత్యా నందము నెంది యాచాకలివాని నేది కావలయునో కోరు కొమ్మ నెనట! వాఁడు దేవరకోట యేలవలెనని కోరిక కలదనెనట! అప్పుడే యక్కడ వానికి దేవరకోట సీమ నేలు కొమ్మని యనుజ్ఞ నొసఁగెనట; నేఁ డా దేవరకోట సీమను గమ్మజమీందారులు పాలించుచున్నారు. కాని నేటివఱకును నా సంస్థానమునఁ జాకలిచేఁ బల్లకి మోయింపకుండుటయు సీలు మొహార్లు వానియొద్దనే యుంచుటయు నాచారముగా వచ్చుచుండె నందురు. కృష్ణరాయలపై ననేకకవులచేఁ జెప్పఁబడిన చాటువులు...

ఉ. శరసంధానబలక్షమాదివివిధైశ్వర్యంబులం గల్గి దు
ర్భరషండత్వబిలప్రవేశకలనబ్రహ్మఘ్నతల్ మానినన్
నరసింహక్షితిమండలేశ్వరుల నెన్నన్ వచ్చు నీసాటిగా
నరసింహక్షితిమండలేశ్వరుల కృష్ణా రాజకంఠీరవా!

మ. కలనం దావకఖడ్గఖండితరిపుక్ష్మాభర్త మార్తాండమం
డలభేదం బొనరించి యేఁగు నెడఁ దన్మధ్యంబునన్ హారకుం
డలకేయూరకిరీటభూషితుని శ్రీనారాయణుం గాంచి లోఁ
గలఁగం బాఱుచు నేఁగె నీవ యనుశంకన్ గృష్ణరాయాధిపా!

ఉ. ఏపునఁ గృష్ణరాయజగతీశ్వరుఖడ్గము మింట మార్గముం
జూపిన భానుమండలము సొచ్చి హుటాహుటి శత్రు లేఁగుచో
రేపటి బాపనయ్య పగలింటిమహోగ్రభుజంగమయ్య! రో
మాపటి దాసరయ్య? మము మన్ననసేయు మటందు రెంతయున్.

ఉ. కాశియు నీకరాసిసరిగాదు నృసింహునికృష్ణరాయ! యా
కాశిని జచ్చువారికిని గల్గును జేతికిఁ బుఱ్ఱె నీమహో
గ్రాసిని గండతుండెములుగా మృతిఁ బొందిన వైరికోటికిన్
భాసురశుంభకుంభకుచభారము లబ్బెడు నేమిచిత్రమో!

శా. రాయగ్రామణి కృష్ణరాయ భవదుగ్రక్రూరఖడ్గాహి చేఁ
గాయం బూడ్చి కళింగదేశనృపతుల్ కానిర్ఝరీపోషణీ
మాయాభీకమటూరులోటుకుహుటూ మాయాసటాజాహరే
మాయాధ్వయమడే యటంద్రు దివి రంభాజారునిన్ యత్నునిన్.

మ. సమరక్షోణిని కృష్ణరాయలభుజాశాతాసిచేఁ బడ్డ దు
ర్దమదోర్దండహప్రళింపకోటి యవనవ్రాతంబు సప్తాశ్వమా
ర్గమునన్ గాంచి సెబా సహో హరిహరంగాఖ్దాబుఘోడాకి తే
తుముకీ బాయిలబాయి దేమలికి యందు ర్మింటికిం బోవుచున్.

మ. గజఁకుల్ బల్లిదమయ్యె ఢిల్లికిని మక్కాకోటమేలయ్యెఁ బం
డువమం గ్రొత్తిగఁ గ్రొత్తడంబు లమరెన్ బోలేరుచందేరులన్
దపసం బెక్కె బెడందకోటపురకాంతాగర్భనిర్భేదన
ప్రవణంబై నభవత్ప్రియాణజయవార్తన్ గృష్ణరాయాధిపా!.

ఒకప్పుడు కృష్ణరాయలకు కృష్ణదగ్గఱఁ దురుష్కులతోఁ బోరువాటిల్లెను రాయలసేన కృష్ణ కిద్దరిని దురుష్కసేన యద్దరినినుండెను. నదిదాఁటి రాయలసేనపైకిరావలయునని యేన్గులతో దురకలు నదిలోనికిఁ జొచ్చి కృష్ణ వెల్లువగాఁ బాఱుచుండుటచేఁ జెల్లాచెదరై కొట్టుకొని పోయిరి. ఏన్గులుమాత్రము మీఁదరికి వచ్చి రాయలసేనలోఁ జిక్కెను. అప్పు డొక కవి చెప్పిన పద్యము:—

క. నరసింహాకృష్ణరాయా
దురమున నీపేరిచేటు తురకలఁ జంపెన్
గరిరాజవరదుఁ డంచును
గరిఘట లట మిమ్ముఁ జూచి గ్రమ్మఱనవచ్చెన్.

ఉ. శ్రీలీలాత్మజ! కృష్ణరాయ! సమరోర్విన్ నీదువైరిక్షమా
పాలు ర్వేఁగి హయాధిరూఢులగుచుం బాఱన్ వనీశాఖిశా
ఖాలగ్నాయతకేశపాశులయి యాఁగన్ గేకిస ల్గొట్టి యు
య్యాలో జొంపలో యంచు బాడుదురు భిల్లాంభోజపత్రేక్షణల్!

మ. బలభిన్నాగము జెంపఁగొట్టి గిరిజాప్రాణేశున త్తెక్కి వా
గ్గలజా తేక్షణకొప్పఁబట్టి శశిపక్షం బెక్కి ధట్టించి యా
బలరాముఁ మ్మొలఁబట్టి నీ యశము భూభాగమ్మునన్ మించె నౌ
లలనామన్మథ! కృష్ణరాయనరపాలా. రాజకంఠీరవా.

కం. నరసింహకృష్ణరాయని
కరమరుదగుకీర్తి యొప్పెఁ గరిభిద్గిరిభి
త్కరికరిభిద్గిరిగిరిభి
త్కరిభిద్గిరిభిత్తురంగకమనీయం బై.

గీ. పద్మనాట్యస్థలంబునఁ బక్కిలోనఁ
బైరుపైఁ బవ్వళించినపరమమూర్తి
అనుదినంబును గృష్ణరాయాధిపునకుఁ
జక్కజగడాలవేలుపు శుభము లొసఁగు.

చ. తెనిమిటిచేయు పుణ్యజనపీడనవృత్తిమెయిఁ దంష్ట్రిభంగముఁ
దనయుననంగభావమును దమ్ముని కార్శ్యముఁ జూచి రోసి స
జ్జనపరిరక్షు శౌర్యనిధిఁ జారుశరీరుఁ గళాప్రపూర్ణు న
వ్వాఃనిధికన్య చేరె జితవైరినికాయునిఁ గృష్ణరాయనిన్.

ఉ. అబ్జముఖీమనోజ! నరసాధిపనందన! కృష్ణ! నీయశం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము నీవితీర్ణమం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము నీపరాక్రమం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము చిత్రమిద్ధరన్.

ఉ. కాయము వంగి తా ముదిసెఁ గన్నులునుం బొరగప్పెఁ గాలు పే
దాయె నటంచు రోసి నరసాధిపనందన! కృష్ణరాయ! యీ
భూయువతీలలామ నినుఁబొందిన నాదిభుజంగభర్తకున్
బాయనిచింతచేతఁ దలప్రాణము తోఁకకు రాకయుండునే!.

ఆంధ్రవాఙ్మయమున శ్రీకృష్ణరాయలవిఖ్యాతి యవిన
శ్వరమును బ్రధానమును గావున నామహారాజునుగూర్చి

సంస్కృతమునఁ జెప్పఁబడినచాటుపద్యములఁగూడ నిందుఁ జే ర్చుట సముచితమని యట్లుచేయుచున్నాఁడను—

శ్లో. వీరాగ్రేసర! కృష్ణరాయనృపతే! త్వద్వైరికాంతా వనే
భ్రామ్యంత్యః కుచయోర్వరోరుమణితికావ్యాహారలీలాభృతః,
ప్రాప్తాః శోకమహాభిపన్నగణుకాః యంత్యంతి వక్త్రేందునా
మధ్యే నాపి కచేన కంకణలసద్వైడూర్యరత్నైరపి.

శ్లో. భో భో భూవర! భూరివిక్రమ! భవద్ధాటీషు విద్యావనై
ర్నిస్సాణేషు ధణం ధణంధణధణం ధాణం ధణద్ధ్వానిషు,
త్వచ్ఛత్రుప్రతిమల్లవీరవనితా దేహాంగనానామభూ
న్నృత్తేభ్యో ధిమిధిమ్మి ధింధిమి ధిమిం ధింధిం ధిమింధింకృతిః.

శ్లో. దృగ్భీత్యా నరసక్ష్మాపతిసఖస్త్రీణాం మృగేణాశ్రితో
రాజా తన్ముఖతర్జితః స్వయమపి త్యక్త్వాఽఽత్మనో మండలమ్.
సుగ్రేశస్య జటాటవీముపగతః పాత్యేత మేణం దధ
త్సన్త్రాణప్రవణో నిజాశ్రితతమం క్షీణోఽపి నోపేక్షతే.

శ్లో. వీరాగ్రేసర! కృష్ణరాయ! భవతా కృత్తారణప్రాంగణే
ప్రాణాః కేచన పారసీకపతయః ప్రాప్తాః పురీ మామరీమ్,
పీరుత్తేతి గురౌ, బలద్విషి సురత్రాణేతి, శచ్యాంపున
ర్బిబ్బీతి, ప్రణతౌ సలామితి, సురాన్ స్త్రైరానవాన్ కుర్వతే!

శ్లో. కృష్ణరాయ! స్తువంతు త్వాం కవయో న వయం స్తుమః,
నరసింహకిశోరస్య కియాన్ గజపతే ర్జయః?.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు లావణ్యగణ్య యగు నొకస్త్రీరత్నమును బహుయత్నమున సాధించి యవరోధవధూసవిధమునఁ దన యుల్లాసమును వెల్లడించెనట! అంత నాయంతఃపురిక "యింత కే ఇంతయుప్పొంగవలెనా? యిది యేమిగజపతికుమార్తెనుసాధించుటయొకో!" యని తేలనాడెనట! రాయలడెందమునఁ జురుకు

మని తాఁకెను. గజపతికుమార్తెను సాధింపఁ జలంపొదవెను. ఒకనాటిరాత్రి యుపశ్రుతి పరిజ్ఞానమునకై చాకివానియింటిదరి కొకయాప్తభృత్యుని, దిమ్మరుసును బంపెనట! ఆయింటి చాకి వాఁడు సుఖశయితుఁడై యిట్లు పాడుచుండెనట!

"కొండవీడు మందేరా కొండపల్లి మందేరా
కాదని యెవ్వఁడు వాదుకు వచ్చిన కటకందాగా మందేరా.

విజయసూచకమగు నాయుపశ్రుతిని గొనియే రాయలు దాడివెడలి కటకమువఱకును గలదేశమును వశపఱుచుకొనుట యేకాక గజపతికుమార్తెను గూడ దక్కఁగొని యంతఃపురమున జరిగిన యవమానమును బాపికొనెనట!

శ్రీకృష్ణదేవరాయుల నిర్యాణకాలము—

ఉ. బోరన యాచకప్రతతి భూరివిపద్దశ నంగుచుండఁ గా
నారయ శాలివాహనశకాబ్దము లద్రియుగాబ్ధిసోములం
దారణవత్సరంబున నిదాఘుదినంబున మాఘశుద్ధష
ష్ఠిరవివాసరంబున నృసింహునికృష్ణుఁడు చేరె స్వర్గముక్
ద్వారక నున్నకృష్ణుఁ డవతారసమాప్తిని జెందుకైవడిన్.

రాయలనిర్యాణానంతరము కొన్ని సంవత్సరములు పెద్ద నామాత్యుఁడు జీవించి స్వావస్థ నిట్లు చెప్పుకొనెను—

సీ. ఎదురైనచోఁ దనమదకరీంద్రము నిల్పి
కేలూఁత యొసఁగి యెక్కించుకొనియె
మనుచరిత్రం బందుకొను వేళఁ బురమేఁగఁ
బల్లకిఁ దనకేలఁ బట్టి యెత్తె
గోకటగ్రామాద్యనేకాగ్రహారంబు
లడిగినసీమలయందు నిచ్చె

బిరుదైనకవిగండపెండేరమున కీవ
తగుదని తానె పాదమునఁదొడిగె
గీ. ఆంధ్రకవితాపితామహ! అల్లసాని
పెద్దనకవీంద్ర! యని తన్నుఁబిల్చువట్టి
కృష్ణరాయలతో దివి కేఁగలేక
బ్రదికియున్నాఁడ జీవచ్ఛవంబనగుచు.

రాయల నిర్యాణానంతరమే గజపతిరాజు కన్నడరాజ్యముపైకి దండెత్తిరాఁగాఁ బెద్దనామాత్యుఁ డీ సీసపద్యమును రచించిపంపెను. సిగ్గిలి గజపతిరాజు తిరిగిపోయెను.

సీ. రాయరాహుతమిండరాచయేనుఁగు వచ్చి
యారట్లకోట గోరాడునాఁడు
సంపెటనరపాలసార్వభౌముఁడు వచ్చి
సింహాద్రి జయశిలఁ జేర్చునాఁడు
సెలగోలసింహంబు చేరి ధిక్కృతిఁ గంచు
తల్పులఁ గరుల ఢీకొల్పునాఁడు
ఘనతరనిర్భరగండపెండెర మిచ్చి
కూఁతు రాయల కొనగూర్చునాఁడు
గీ. ఒడ లెఱుంగవొ చచ్చితో యుర్విలేవొ
చేరఁజాలక తలచెడి జీర్ణమైతొ
కన్నడం బెట్లు సొచ్చెదు గజపతీంద్ర!
తెఱచినిలు కుక్కసొచ్చినతెఱఁగు దోఁప.

తురగా రామకవి.

ఈతఁడు పెద్దాపురపుఁ బ్రభువగు వత్సవాయ తిమ్మజగపతి మహారాజులుంగారి నాఁటివాఁడు. ఈతనిచాటుపద్యములే గాని గ్రంథములు తెలియరాలేదు. వత్సవాయతిమ్మనృపాలు నీతఁడు తిట్టెను.

క. అద్దిర! శ్రీభూనీళలు
ముద్దియ లాహరికిఁ గలరు ముగు రందఱలోఁ
బెద్దమ్మ నాట్య మాడును
దిగ్దమ్మని వత్సవాయతిమ్మనియింటన్.

మఱియు నీపద్యమును వినుఁడు.

ఉ. పెండెల నాగికొప్పుపయిఁ బెద్దికటిస్థలి గంగిగుబ్బచ
న్గొండలనుండు రామకవికుంజరుహస్తము క్రిందుఁజేసె హా!
పండక బంటు మిల్లి యది పండిన నీ కసుమాఁ ధారుణీ
మండలనాథుఁ బోలు నొకమానవమాత్రుని వేఁడఁబోవునే?

వింతయొక్కటి వెల్లడియయినది సింగారముచెలరేఁగుచున్న పద్యములన్నియు శ్రీనాథునితలకుఁదగిలింపఁబడుచున్నవి. పెండెలనాగి, గంగి, పెద్ది యనువిలాసినులు రామకవిగారికిం గామినులని పై పద్యము పలుకుచున్నది. కాన యావెలఁదుకల పేర నున్న పద్యములు రామకవికృతములే యగును.

ఉ. చూడఁగ నల్పుగాని పరిశోభితదివ్యకురంగనాభమే
జాడను......

అనుపద్యమును,

ఉ. భూతలమందు ధాతకు నపూజ్యత గల్గెను రెంట మూట భా
గోత్తుల బిచ్చిగానికొకకొంచెము:—

అనుపద్యమును, శ్రీనాథకృతులు గాఁ దలఁపఁ బడుచున్నవి. రామకవిగ్రామణిపని నిజము నేఁటఁ దేటపడినది. ఈపద్య మీ రామకవి దగునో కాదో!

సీ. విష్ణుతలమునంపె తల్లి వివేకిగాదు
ఎన్నిదిట్టిన నాభార్య యేభ్యరాశి
అన్నిటికిఁ దోడు నాకాలు నపటికాలు
రామకవిగాని బ్రదుకు శ్రీరామరామ!

నృసింహభారతి.

ఈయన శృంగగిరిపీఠాధికారి కాఁబోలును. ఎవరో వీరిని బొగడినారు.

మ. కరహాటాంధ్రమరాటలాటవిలసత్కాంభోజనేపాళికా
మరుకాళింగవిదర్భచేదియవనాఘూర్జావనీనాయక
స్ఫురితానేకసభాంతరాళములలో భూషింతు వాక్ప్రౌఢిచే
నరసింహోత్తమభారతీంద్రుగురునిన్ నాస్వామినిన్ వేడుకన్.

ఈయన తనపీఠమునకు వచ్చుద్రవ్య మంతయును మేడలకును మిద్దెలకును వ్యయించెడువాఁడట!

శ్లో. కాఘూణా మపి దాపూణా మశ్మనాం వేశ్మనా మపి
నృసింహభారతే ర్ద్రవ్య మయో్యా ఆయో్యా వృథావృథా.

పింగళి సూరకవి.

ఈతఁడు కళాపూర్ణోదయము, ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, రాఘవపాండవీయము, ననుకృతులను రచియించిన చతురకవి. ద్వ్యర్థికావ్యములలో నీతని రాఘవపాండవీయ మగ్రగణ్యము. ఈ క్రిందిపద్యము తద్గ్రంథరచనమును శ్లాఘించుచున్నది.

క. విశదం బౌకపక్షంబున
విశయము వేఱొకట నిట్లు విలసిల్లిన యా
శశి యెట్లు సాటియగుఁ గవి
శశియగురఘుపాండుకావ్యచణసూరనకున్.

అడిదము సూరకవి.

క్రీ 1750 ప్రాంతములం దీకవిరత్నము విశాఖపట్టణపు మండలమందలి విజయనగరసంస్థానపుంబ్రభునగు పూసపాటి చినవిజయరామరాజుగారియొద్దఁ గవీశ్వరుఁడుగా నుండెను. ఆంధ్రచంద్రాలోకము, కవిసంశయవిచ్ఛేదము, కవిజనరంజనము మొదలగునవి యీతనికృతులు. ఈతని చాటువులు.—

చ. గడియను నూఱుపద్దెములు గంటములేక రచింతుఁ దిట్టఁ గాఁ
దొడఁగితినా పఠాలుమని తూలిపడుం గులశైలరాజముల్
విడిచి యనుగ్రహించి నిఱుపేద ధనాధిపతుల్యుఁ జేతు, నే
నడిదమువాఁడ ! సూరనసమాఖ్యుఁడ నా కొకరుండు సాటియే !

చ. గరిసెలుప్రాఁతగాని మఱి గంపెఁ డెఱుంగము మన్యదేశముల్
తిరిగి యభీష్టవస్తువులు తెచ్చి భుజింతుము సర్వకాలముఁ[illegible]

సురుచిరసత్కవిత్వనిధి సూరకవీంద్రునకేలకల్గెఁ గం
చరమును రేగ మేక మెడచన్నులవంటివి రెండుమాన్యముల్!.

ప్రశ్నోత్తరరూపముగాఁ దనవృత్తాంతముఁ జెప్పుకొన్న పద్యము.—

క. ఊరెయ్యది? చీపురుపలె
పేరో? సూరకవి; యింటిపే? రడిదమువార్ ;
మీరాజు? విజయరామమ
హారా; జతఁ డేమి సరసుఁడా? భోజుఁడయా?

రాజునుబొగడిన పద్యములు.

శా. ఢిల్లీలోపల గోలకొండపురి నిండెన్ నీప్రశంసల్ గుబాల్
బల్లాలం బొడిపించి హుమ్మన యరబ్బా నెక్కి పైకొంచు బా
దుల్లాఖానునిఁ బాఱఁదోలితివి నీకోశ్శక్తి సూబాలకున్
మల్లింపం దరమానె శ్రీవిజయరామా! మండలాధీశ్వరా!

ఉ. పంతము నీకె చెల్లె నొకపాటియమీరుఁడు నీకు సాటియా?
కుంతముఁ గేలఁబూని నినుఁ గొల్వనివాఁడు ధరాతలాన భూ
కాంతు డొకండు లేఁడు కటకంబు మొదల్కొని గోలగొండప
ర్యంతముఁ జూడఁ శ్రీవిజయరామనృపాలక! మండలాధిపా!

విజయరామరాజుగా రేదో కారణమున సూరకవిగా యెడ నాగ్రహమూని యాస్థానమునుండి తొలంగించి రత బాదుల్లాఖానుతో నొకసారియుద్ధముసేయఁబోయి పరాభూతులై యారాజుగారు తిరిగి వచ్చుచుండఁగా సూరకవితనగ్రామప ప్రక్కత్రోవలోఁ బననచెట్టెక్కి విస్తళ్లకై యాకులు గోసికొ చుఁజూచి యెదురుపోయి పల్లకీ నాపి తనకసి తీఱునట్టు చుఱ కుగా నీపద్యము జెప్పెనట,—

సీ. మెత్తనై యున్న యారటాకుమీఁదఁ గాక
మంటమీఁదను జెల్లునే మంటివాఁడి
ప్రిదలై యున్న సర్దార్ల మీఁదఁ గాక
కలదె క్రొవ్వాఁడి బాదుల్లఖానుమీఁద ?

పొనుగుపాటి వేంకటమంత్రి యనునియోగిమీఁద సూరకవి చెప్పిన పద్యములు —

క. ఘనకులమునఁ బొడమిన దు
ర్జనుఁజుం డిల నింద్యుఁడగు ఐమన మూర్ధ్వముఖం
బున వెడలి మంచిదగునా
విను మనహిత! పొన్నుపాటి వేంకటమంత్రీ !

క. కినుక మెయిఁ దన్ను లాడఁగ
మొనకట్టిన సరియె గుఱ్ఱముక్ గాడిదయుక్
ఘనుఁ డల్పుఁడు సరి యగుదురె
విను మనహిత! పొన్నుపాటి వేంకటమంత్రీ !

క. సామజము చెఱకు మేసిన
దోమలు పదివేలు చేరి త్రోలఁగలవా ?
గ్రామపతి తగవుదప్పిన
గ్రామములో నున్నవారు కాదనఁగలరా !

క. ఇత్తడి పుత్తడి యగునా ?
తొత్తది నగ లెన్నియిడిన దొరసా నగునా ?
యుత్తమములుఁ డౌనా దొ
లత్తునఁ దాఁ దిరిగినను గులాము గులామే !

క. బలవంతుఁడు బలహీనుఁడు
పొలియఁడు రిదితప్ప? నల్లపూసలు ముత్యాల్

దొలఁగుఁగద! మగఁడుపోయిన
వెలఁదుకకుఁ బొన్నుపాటి వేంకటమంత్రీ !

క. జలచరము లబ్ధిఁ బొడమవె?
జలరాశికి మోదకరుఁడు చంద్రుం డొకఁడే
కుల ముద్ధరింప నొకఁడే
విలసద్యశ! పొన్నుపాటి వేంకటమంత్రీ !

క. పలరాచపనికిఁ గాదా
వెలవెలఁదుక పొన్పు నెక్కి విటుఁడు సహించుఁ
జల మేల కార్యవాదికి
విలసద్యశ! పొన్నుపాటి వేంకటమంత్రీ !

పూసపాటి సీతారామరాజుగా రొకప్పు డేకవచనమున నంబోధించినందులకుఁ గుపితులుకాఁగా నూరకవి చెప్పినది.—

క. చిన్నప్పుడు రతికేళిక
నున్నప్పుడు కవితలోన యుద్ధములోనన్
వన్నె సుమీ రాకొట్టుట
చెన్నుగ నోపూసపాటి సీతారామా !

దంతులూరి యన్నమరాజునునాతఁడీ యడిదమువారి రేగమాన్యమునుండి యక్కడిచెఱువు ముఱుగునీరు పోనీక యడ్డుకట్టి చిక్కులు వెట్టుచుండఁగా నీ నూరకవికిఁ దండ్రి యగు నవాఁడగు రామకవి మోకాలిబంటిలోఁ దనమాన్యమున నిలుచుండి యీ క్రిందిపద్యములఁ జెప్పెనట ! అంతట నారాజు కట్టినయడ్డుకట్ట తెగి పల్లమునకు నీరు వంచుకొని పోయెనట !

సీ. బ్రహ్మాండభాండసంపత్తి కుక్షినిగల్గు
పద్మనాభునిపదాబ్జమునఁ బుట్టి

సకలరత్నాకరస్థానమై యుప్పొంగు
నంబుధీశునిచరణంబు ప్రాకి
పరమతత్త్వజ్ఞుఁడై పరఁగుశంతనుమహీ
రమణువామాంకభాగమునఁ జేరి
అఖిలలోకాధ్యక్షుఁడై మించి విహరించు
శివుజటాజూటాగ్రసీమ నిలిచి
గీ. తనరుసీవంటిధన్య కుత్తమము గాదు
ప్రాసపాటిమహాస్థానభూమియందుఁ
గాలు ద్రొక్కంగ నోడుఁ జండాలుఁడైనఁ
గదలు మిటమాని దివిజగంగాభవాని !

సీ. ఆదిభిక్షుం డీతఁ డని రోసి విడియాన
గొనివచ్చి యిట నిల్వఁ గోరితొక్కొ
జగడాలచీలివై సవతితోఁ బోరాడి
వీఁగివచ్చి యిచట డాఁగితొక్కొ
నిర్జరాంగన లెల్ల నీఅంద వెక్కుచ్చ
దూఁబవై యిచ్చోట దూఱితొక్కొ
భీవబాఁపలఁ గష్టపెట్టుటకై మిన్ను
డొలఁగి యిచ్చోటను నిలిచితొక్కొ
గీ. వలదు ద్విజభూమిఁ గా ల్నిల్ప వరుసగాదు
రవ్వ నీ కేల తగ దంబురాశి కరుగు
నాతి యతఁడె కాఁడటె పిన్ననాఁటిమగఁడు
కదలు మిటమాని దివిజగంగాభవాని !

సీ. భావింప నిలువెల్ల భంగంబులే కాని
భంగము ల్గొలఁగు టెప్పటికి లేదు
తిరుగుచో వంకరతిరుగు డింతియ కాని
తిన్నగాఁ దిరుగుట యెన్నఁడెఱుఁగ

మొనసి చేయుఁ బనుల్లు మొరయుచుండుకై కాని
మొరయ కూరకయుంట యెఱుఁగ వెప్పుడు
పసులకల్మిని రోసి పల్చనగుకై కాని
పలుచనిగతి మాని మెలఁగు టెఱుఁగ

గీ. మునుచు నీలోన నీచైన యావగుణంబు
ఎరసి లజ్జించి దివినుండి కరుగుదెంచి
నిలువునీచైననీ విందు నిలిచితొక్కొ
కదలు మిట మాని దివిజగంగాభవాని!

సీ. పచ్చిమాంసము కల్లు భక్షించి మత్తెక్కి
రాణించు తిరుగుపరాంసులైన
గంజాయి గుండ హుక్కాలుడికెడి నీళ్ళు
త్రావి మాసిన్నడెడుతురుష్కులైన
గోవులఁ జంపి మొత్తి కోసి ముక్కలు మెక్కు
సముదాంధులగు కొండసవరులైన
తెరవాట్లు గొట్టి కత్తెరదొంగలై చాల
నాలించు తిరుగుచండాలురైన

గీ. భూసురక్షేత్ర మిది యన్నఁ బోఁ డొకండు
చిన్నపాలకులు బ్రాహ్మణక్షేత్రమునకు
ఘాతుకత్వంబు సేయుమనుష్యులుగలరె?
కదలు మిట మాని దివిజగంగాభవాని!

సీ. కృతికాద్రు లాయెనా కీలోగ్రఫణిఫణా
నేకఫూత్కారవల్మీకచయము
విరిదోఁట లాయెనా కటుకకంటకకంట
కాంకురవిస్ఫురితాగచయము
పువుఁబాన్పు లాయెనా నవమంజులశ్వేత
లవణాలవాలమూ చవుటినేల

అడిదము సూరకవి.

బ్రాహ్మణిం డ్లాయెనా భూరిభేకాంబజా
ఘారమైతనరుకే దాంచయను
గీ. నీకు విహారింప నసతులై నిర్వటిలెనె
చిన్ని పాలములు; బ్రాహ్మణక్షేత్రమునకు
ఘాతుకత్వంబు చేయుముష్కరులు గలరె?
కదలు మిట మాని దివిజగంగాభవాని!

అడిదము రామకవి పై విషయమునుగూర్చి పూసపాటి విజయరామరాజుగారి కిచ్చుకొన్న యర్జీపద్యములు—

సీ. అవధారు! దేవ! మహాప్రభూ! విన్నపం
బాశ్రితోత్తముఁడ శుద్ధాంధ్రకవిని
పేరు రామన యింటిపే రడిదమువారు
మాజాగ భూపాలరాజుశ్రేష్ఠ
నల్లకృష్ణక్షమానాయకాగ్రేసరుఁ
డెఱ్ఱకృష్ణక్ష్మాతలేంద్రులచటఁ
గరణికధర్మంబు గల్పించి మాన్యంబు
దయచేసి రది యాస్పదంబు మాకు
గీ. నదియు నీయేఁడు దంతులూరన్ననృపతి
సత్తముఁడు గ్రామమెల్లను గుత్తచేసి
చెఱువు బిగఁగట్టి ప్రజలు జేజేపడంగ
ముంపుగట్టించె నరిపోట్టు ముంపఁదలఁచి.
సీ. విన్నవించెద నాదువృత్తాంత మది కొంత
చిత్తగింపు పరాకు సేయకుండఁ
బాలములో నొకఁడేరుపూర్వంగఁ జాలఁడు
గంగాభవానిధాకకును జడిసి
దుక్కిటెడ్లను గొని దున్నకుండ నటన్న
బదులియ్యఁ డెవ్వఁడు పాఁతనేబు

ఏ జోలియును లేక యింట నుండెద మన్న
సాలుకు వచ్చు గంటాలపన్నుఁ

గీ. క్షేత్రమునవారు పొమ్మన్నరు తెన్నుగాదు
పంట పస లేదు గంటాలపన్ను పోదు
మీకు దయరాదు మునుపటిమిసిమి లేదు
అతులగుణదీప! విజయరామావనీప.

సూరకవి ప్రపౌత్త్రుఁడు బాలభాస్కరకవి చల్లా పట్టాభిరామయ యనువానిఁగూర్చి చెప్పినపద్యము.

సీ. విజయరామక్షమావిభు మెచ్చి ఖాసిల్లె
ధరణిలో మాప్రపితామహుండు
గంగాధవానిని నడుదిట్టనై తిట్టి
ఖ్యాతిఁ జెన్నొందె మాతాత యొకఁడు
వెలయంగమగటిపల్వెంకనుఁడఁ దిట్టి
తగఁ దెగటార్చె మాతండ్రిగారు
ఆరీతిగాఁదిట్టి యమపురంబునకును
నిన్నుఁ బంపఁదలంచి యున్నవాఁడఁ

గీ. కాచుకొ మ్మిటు మీఁద నఖండచండ
దారుణోద్దండకవితాగభీరశక్తి
నీతనముగాను కలహించి నిర్వహింప
చల్లపట్టాభిరామ! నీచగుణధామ!

అహోబలపండితుఁడు.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణి సూత్రములకు భాష్య మొనరించిన గాలి యహోబలపండితుఁడు మైదవోలున నుండఁగా గుంట్లకమ్మ వఱదవచ్చి కొంపలు కూలి పంటలుపాడ్వడి తిన నన్నమును గట్ట గుడ్డయు లేనిదుర్దశ వాటిల్లెను. అపుడు నరసారావుపేట మల్రాజువారి సంస్థానమున కరుగుదెంచి యీ క్రిందిసీసపద్యమును జెప్పి వారివలన నొకయగ్రహారముం బడసి యాతఁడచ్చటకు నివాసము మార్చుకొనెనట!

సీ. జానకీపతి లేఁతసజ్జరొట్టెలపాలు
కొంపలకప్పెల్ల గొడ్లపాలు
సంవాసములు దొంగజాగిలంబులపాలు
నయనముల్ జాగరణంబుపాలు
కలపుస్తకపుఁద్రాళ్లు కట్టెమోపులపాలు
పాలుపైనచేతులు ముండ్లపాలు
భూరిసంధ్యావిధుల్ బురుదనీళులపాలు
నాలుక దీనోక్తినటనపాలు
ఘనతరస్నేహ మతినీచజనముపాలు
చిత్త మేవేళ నతిదీర్ఘచింతపాలు
హరిహరీ! దేహ మంతయు నలఁతపాలు
మైదవోలున నుంకుట మాకుఁ జాలు.

ఆతనిప్రతిజ్ఞ.

నెట్టన నభినవనన్నయ
భట్టాచార్యాభిధానపటుబిరుదాంకం

బి ట్టిట్టనక ఐహించిన
దిట్టఁడ! నను బోలఁగల సుధీవరు లేరే?

నక్కలపాటి బాలసరస్వతి యనుకవీశ్వరుఁడు కడపరెడ్ల నుగూర్చి చెప్పినది—

ఉ. రెడ్ల మఱందుఁ గ్రొవ్వునఁ జరించి పరాలు గడించె యూరకే
బుడ్లకొలందిఁ ద్రావి కడుపు ల్కడుఁ బెంచి వివేకహీనులై
యొడ్లనరెక్ వసించు గుణహీనుల కెక్కడి కీర్తు లోలి వి
ద్యోడ్లయు కాల! గోడ్ల చినతిమ్మతనూభవ! తాతభూపవా!.

దేవలూరి కేశవరెడ్డియనునాతఁడొకకవీశ్వరుఁడు త్రోవ నరుగుచుండఁగా—ఓహో! కవీశ్వరులా! యని గేలిచేసెనట! కోపము పెడెత్తి యాకవీశ్వరుఁ డీ పద్యముఁ జెప్పెను.

క. పీ పట్టినట్టు నోరను
పీ పట్టవదేమిసెకు! పీ, కీ, లందుక్
దీపయి రుచిపుట్టినొ నీ
కీపట్టున దేవలూరి కేశవరెడ్డీ!

నారయప్పారావువారి సంస్థానమున జమాబందీకిఁ గరణములు వచ్చి చిరకాలము నూజివీట వసింపవలసివచ్చుచుండెడి దట! ఒకప్పు డాపరస్థలవాస క్లేశమును సైఁపలేనికరణమొకఁడు నారయభూపాలునొద్దఁ జెప్పిన పద్యము—

క. శీతజలస్నానంబును
భూతలశయనంబు నొంటిపూ టశనంబున్
నాతిగల బ్రహ్మచర్యము
నాతవమా! పూటగడప నారయభూపా!

భృంగపంచకము. శ్రీనాథకృతియందుది.

సౌందర్యశాలినియగు నొకనరపాలునిదేవేరి యమాత్యునకుఁ జనవుపడియుండెను. ఒకప్పు డాభూపతి కార్యవశమున స్థలాంతరమున కరుగుడు నామంత్రి యంతిపురమునఁ జేరుకొని రాజమహిషితోఁ గేరింతలాడుచుండెను. పుడమిఱేఁడును నాఁటిరేయికే మరలఁ దిరిగివచ్చుటయుఁ గోటలోనికి వచ్చినతోడన కవాటములెల్ల బంధింపఁబడుటయు నెఱిఁగి దూతికయొకర్తి వృత్తాంత మమాత్యునకుఁ దెలిపి దాఁకొనుటకు భృంగాపదేశమునఁ జెప్పినది—

ఉ. మాయురె భృంగమా! వికచమల్లికలన్ విడనాడి తమ్మిలోఁ
నీయెడఁ బూవుఁదేనియల నింపుజనింపఁగఁ గ్రోలి సౌఖ్యయుక్
బోయెద నన్నభ్రాంతి నినుఁ బొందదు రాజుదయించె నిప్పుడీ
తోయజపత్రముల్ వెరసతో ముకుళించెఁ జలింపకుండుమా!

పుడమిఱేఁడు శయనాగారమున కరిగినపిదపఁ గొంతదడవునకు మంత్రియుఱుకటమున దాఁగియుండఁజాలక యిటునటుఁ గదలఁగాఁ జప్పుడగుట విని మఱల నాదూతిచెప్పినది—

చ. ఆళికులవర్య! పద్మముకుళాంతరమందు వసింపనేరమిన్
జలనము సెందెదేమి నవసాహసమిత్త్రుఁడు రాకయుండునా?
తొలఁగక యుంచె యుండు మిఁకఁ దోయజవైరి తిరంబె రాత్రియా
కలవరమేల? తమ్మితుద గానక తూఱక యూరకుండుమా!

సాధ్వీమణియగు నామంత్రిభార్య ఱేఁ డంతిపురమునఁ జేరుట విని రేయి రెండుజాములు కడచినను దనభర్త యిలు

సేరమిచే దిగుల్వడి యేమికీడు వాటిల్లెనో యని కనుఁగొన రాఁగా నామెనుగూర్చి దూతి చెప్పినది—

చ. అలినీ! తత్తఱ మేల నేఁడు నిదె నీయాత్మేశుఁ డొప్పంగము౯
జలజాసక్తమరందపానవశత౯ సానందుఁడై యున్నవాఁ
డులు కింతేనియు లేక నీ వెఱుఁగుమా! యొప్పార నిప్పాట నీ
చెలువ్రుంపుం బఱతెంచుఁ దేసువను రాజీవంబు పుష్పించిన౯.

తా నింక వెలుఁపలకు దయచేయుం డని మంత్రికిని బోధించుచుఁ జెప్పినది—

చ. పతినిద్రించినవేళ రాఁదగున యోపద్మారి యీకేళికా
యతనంబందు రతిశ్రమ౯ విభుఁడు నిద్రాసక్తుఁడై యుండె నీ
శతపత్రేక్షణ మోమువాంచినది నీసామర్థ్యము౯ జూపఁబో
కతివేగంబున నేఁగుమా! తొలఁగి మాయాత్మల్ సుఖం బందఁగన్.

రేయి రాజమహిషి తనకంఠహారమును మంత్రికంఠమున వైచెను. అతఁడు నది మఱచి మఱునాఁడు దానిఁదాల్చియే రాజసభ కరుదెంచెను. అదిగాంచి రాజు గుఱుతించునేమో యని భీతిలి నిపుణయగు నాదూతి వందివేషమున నరుగుదెంచి యీక్రిందిపద్యమును జదువ నందలి "మానపరిపాల" యను విశేషణముఁబట్టి మంత్రి తెలిసికొని తనకంఠమందలిహారమును బైపచ్ఛడముఁ జుట్టి పారితోషికముగా నొసంగెను.

చ. అతులసభాంతరస్థితబుధావళికెల్ల జోహారు వీరరా
హుతులకు మేల్జోహారు సతతోజ్జ్వలవిక్రమసార్వభౌమసం
తతికి జోహారు వైభవజితానపురందరుఁడైనయట్టి భూ
పతికి జోహారు మానపరిపాల! జోహారు ప్రధానశేఖరా!

కందుకూరి జనార్దనాష్టకము.

1. సిరులు మించిన పసిమిబంగరు జిలుగు దుప్పటి జారఁగా
చరణపద్మముమీఁద దేహము చంద్రకాంతులు దేరఁగా
మురువుచూపఁగ నిచ్చినావో మోహనాకృతి మీరఁగా
గరుడవాహన! దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!

2. ఆన పెట్టిన రాకపోతివి ఆయెబో అటుమొన్ననూ
పూనిపిలువఁగ వినకపోతివి పొంచిపోవుచు మొన్ననూ
నేనుచూడఁగ గడచిపోతివి నీటుచేసుక నిన్ననూ
కానిలేరా! దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!.

3. నిన్నరాతిరి చవికలోపల నీవు చెలి కూడుంటిరా
ఉన్నమార్గము లన్నియును నే నొకతెచేతను వింటిరా
విన్నమాత్రము గాదురా నిను వీథిలో కనుఁగొంటిరా
కన్నులారా దనుజమర్దన కందుకూరిజనార్దనా!.

4. దబ్బులన్నియు తెలుసుకొంటిని తప్పుబాసలు సేయకూ
మబ్బుదేరెడికన్నుగవతో మాటిమాటికి డాయకూ
ఉబ్బుచేసుక తత్తరంబున నొసక్కపై చెయివేయకూ
గబ్బితనమున దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!

5. చిత్తరంబున మొలకకెంపులు పెదవి నెవ్వతె ఉంచెరా
గుత్తమైనమిటారి గుబ్బలగుమ్మ యెవ్వతె మెచ్చెరా
చిత్తగించక జీరువారను చెక్కిలెవ్వతె నొక్కెరా
కత్తిగోరుల దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!.

6. అండబాయక కూడియుంటిని ఆమె బోయెను నాటికి
ఖండిమండిపడంగ నేటికి కదలు మెప్పటిచోటికి
ఉండరా నీమాటలను వేనోర్వఁజాలను మాటికి
గండిదొంగవు దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!.

7. అలుకలన్నియు దీర నివు నాఅండ కెప్పుడువస్తివి
పిలిచి నవరత్నాలసొమ్ములు ప్రేమతో నెపుడిస్తివి
వలచి వలపించియును గూరిమి వదలకెప్పుడు మెస్తివి
కలసి వేడుక దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!

వలపు.

చ. అలరులు నూదులై మలయజాదిసువస్తువు లగ్నికల్పమై
మలయసమీరముల్ విషసమానములై హిమభానుఁడైన యా
కలువలఱేఁడు చండకరుకైవడియై కనుపట్టె నయ్యయో!
వలపనుపాప మెట్టిపగవారలకుఁ వల దింక దైవమా!
చ. చెలువగుమించుటద్దములు చెక్కులటంచుఁ దలంచి మెచ్చుచుఁ
గలువలఁజూచి కన్నులని కైరవమిత్రునిఁజూచి మోముటం
చలరుచు నీగతిం దరుణియందము లెంచి విరాళినొందితిఁ
వలపనుపాప మెట్టిపగవారలకుఁ వల దింక దైవమా!.
చ. కులుకుమిటారి గబ్బిచనుగుబ్బలసొంపుచెలంగఁ దళ్కుఁగ
న్నులుదయివాఱఁ జూచుచు వినోదముగా మృదులీలఁ బోడుచుఁ
వలనగుహంసయానమున వచ్చినయట్టులె తోఁచె నింతి; హా
వలపనుపాప మెట్టిపగవారలకుఁ వల దింక దైవమా!.

శృంగారము.

సీ. సారమా నీశరాసార మానింత వ
సారమా విరహిణీమార మార
రాకమా నీ వీచిరాక మాటుగ నేచ
రాక మారాకుమాద్యాకుమార

పంతమా నీదురుసంత మాకొసఁగుల వ
సంతమాధవ మీపసంత మార
చెందిరా దుర్గుణమందిరా సత్కార
మందిరాకృతి మదమంద రాక

గీ. యనుచు నగమీరి కను దూరి మనసు జారి
శౌరి పారిఁజేరి దరితారి తారి మరికి
గోరి తనబారి గడుఁజ చేసారి నడుఁజ
నోరుచే దూరి కేరి మురారి నారి.

గీ. అడుగున ధరించు మాణిక్య మఖిరాజు
కణఁగి శిరమునఁ దాల్చును గడ్డిపోఁచ
వనధిఁ జేగాని దోష మెవ్వరిదిగాదు
మణి మణియె పూరి పూరియె మందగమన.

శా. ఎంచన్ మించుగ నెత్తిమాడుదుగదా యేప్రొద్దు బంగారపుం
బంచల్ తీర్చినరత్నమందిరములన్ బారాగునా దచ్చి తీ
వంచా లోకటి తొమ్మి దేడు పది చవ్వం చిత్రిగంచుం జెలుల్
ప్రాంచల్లీలల నీకు నాకు సరితోడైపల్క బింబాధరా!

మ. ఎనయన్నీజిగిమేని క్రొంజెమటచే యేప్రొద్దు సుస్నానముల్
నినువర్ణించుట సంధ్యయున్ జపవిధుల్ నిత్యంబు నీపాదవం
దనమే యెప్పుడు దేవపూజనము నీవన్యాధరాస్వాదముం
బనమే మాకనిశం బనర్గళసుధాపానంబు బింబాధరా!

శా. కానా పేదలకెల్లఁ బేద పలుకా కర్పూరఖండంబు నె
మ్మేనా పైఁడిసలాక ముద్దుమొగమా మేలైన క్రొత్తమ్మి కొ
ప్పా నీలంబులకప్పు గప్పునెటిచూపా కంతుచేతూపు ని
న్నే నా నుతియించువాఁడఁ దగవా యీమాట బింబాధరా!

మ. వనజాతాంబకుఁ జేయుసాయకములన్ వారింపఁగారాదు నూ
తనబాల్యాధికయౌవనంబు మదికిన్ ధైర్యంబురానీయ ది

ల్లనురక్తిన్ మిముఁబోంట్లకుం దెలుప నాహా సిగ్గు మైకోదు పా
వనపంకంబు స్వతంత్రమీయదు సఖీ వాంఛల్ తుదల్ ముట్టునే!

ఉ. అక్కరో! నీదువల్లభుఁ డహంకృతిఁ జేసినచేఁత వింటివా;
యొక్కఁడ నెక్కడే మతియు నెవ్వరి నెవ్వరి? నన్నె నన్నె; నీ
వెక్కడి కేల పోవలయు? నంపవ; యంపితిఁ గూడుమంటినా?
మ్రొక్కితి వేఁడుకొంటి ననుముట్టకుమంటి నిఁ కేమిచేసెదన్.

క. ఔరా! యేమనిచెప్పుదు
నారీమణిచక్కఁదనము నాకేము చేరన్
జేరెఁడుకన్నులు బారన్
బారెఁడు నెఱికురులు పట్టుపట్టెఁడుకుచముల్.

ఉ. ఎన్నఁడు నేరిచెన్ బెళుకు లీచెలి కన్నులు కార్ముకమ్ముల
న్నన్న! కురుల్ పిఱుందు పటువై ఘటువై ఖరిఁ గైకొనెంగదే
మొన్నఁ గదమ్మ పిన్నయొన మొల్కలు నేఁడివె ముద్దులాఁడి లేఁ
జన్నులు మిన్నలై పయఁటసందున డాఁగుడుమూఁతలాడెడున్.

చ. పడిగము తమ్మలం బుమియఁ బల్లవకోటికి నోరు చేణి యం
గడిసరంబు సంతసొరకాయ లురోజము లచ్చరచ్చసా
పడి రొద యూరువుల్ గమిడివాతి యనంటులు మోవి జిడ్డిగి
జ్జిడి నెలయాలిజీవనము జీవనమే తలపోసిచూచినన్?.

సీ. సాటివాతెఱమీఁద గాటు లేర్పడియుండ
వేఱె యింకొకసాక్షిఁ గోరవలెనె?
చక్కఁ జెక్కుల గోటినొక్కు లేర్పడియుండ
మించి నీ వింతవాదించ నేల?
ఉరముపై హారముల్ గుఱుతు లేర్పడియుండ
సత్యాన కింకఁ గేల్ సాఁచవలెనె?
పసపంట చలువదుప్పటి తేటపఱుపంగఁ
దెలియఁ దార్కాణముల్ పలుకవలెనె?

గీ. కేటగన్నులు నిద్దుర తేలఁజూపు
కందునెమ్మేను వేసవిచందమామ
కొలఁది వెలవెల నగుముఖకళలఁతీరు
చూడ బయలాయె నడతి లీజాడలేల?

భక్తిపరవశుఁడై పోతన్నగారు భాగవతమునందు—

శా. లావొక్కింతయు లేదు ధైర్యము విలోలంబయ్యెఁ బ్రాణంబులా
ఠావుల్ దప్పెను భ్రాంతివచ్చెఁ దనువున్ డస్సెన్ శ్రమం బయ్యెడిన్
నీవే తప్ప నితఃపరం బెఱుఁగ మన్నింపందగున్ దీనునిన్
రావే! యీశ్వర! కావవే! వరద! సంరక్షించు భద్రాత్మకా!

అనుపద్యమును జెప్పఁగాఁ గామపరవశుఁడై నేఁటొక కవి.—

శా. పూవిల్కాని సరోజబాణముల నంభోజారిమైచాయలన్
భావం బెంతయు డస్సె మేనుబడలెన్ దాహంబు రెట్టించె నే
నీవాఁడన్ మధురాధరం బొసఁగవే! నిక్కంబు నన్నేలవే!
రావే మానిని! కావవే తరుణి! సంరక్షించు చంద్రాననా!

అనుపద్యమును చెప్పెను.

చ. ఆయెం బోయె నిఁకేల నావలనఁ దప్పౌమాట సైరింపవా
తాయో కానము నీమనంబు; దయమీఱం బల్కు వింతైన నీ
ప్రాయం బేటికి నిన్నుఁ బాసినఁ దృణప్రాయం బయో ‘‘శాకుక్క-రో-
కో’’ యంచుం దొలికోడి కూయుదనుకం గోపంబె బింబాధరా!

శా. మృదుతల్పంబు వికాదలీల దిగి ధమ్మిల్లంబు చేఁబూని రా
గదదృగ్జాలముతోడఁ గౌను నులియంగా మోము మార్వెట్టుచున్
వదలంబాఱినవీవిఁ బట్టుకొని కన్యారత్న మడ్డేఁగెఁ ద
త్సదనభ్రాజితరత్నదీపకళికాస్తంభంబు క్రీనీడమున్.

ఉ. ఏమనె? నేమిపల్కె? నిను నేమనిపంపెను? నన్నుదూఱెనో?
రామనెనో? పరాకిడెనో? రాజులయేలిక కృష్ణమూర్తి నా

స్వామి ముకుందుఁ డచ్యుతుఁడు వారిజనాభుఁడు శేషశాయి న
న్నేమనె? నేమిపల్కె? నిను నేమనిపంపెను? దెల్పు నెచ్చెలీ!

ఉ. ఆతఁడు దూరదేశమున కల్గనెపమ్మునఁ బోయిరాఁడు నే
నాతనిఁ బాసి మన్మథశరాగ్నిఁ దపించుచునున్నదాన నీ
వాతని నన్నుఁ జూచితి వియత్తలమెక్కి సుధాకరుండ! నే
నాతనికంటెఁ జిక్కితినొ యాతఁడె చిక్కెనొ నాకుఁ దెల్పుమా!

శా. లోకాలోకపరీతభూభువన మాలోకించుపుణ్యుండవో
రాకాచంద్ర! భవత్సమానముఖు మత్ప్రాణేశ్వరిం బాసి నే
నాకందర్పశరాగ్నికీలలకు లోనై యున్నచందంబు నీ
వేకాంతంబునఁ దెల్పవయ్య! దయతో నేలాంగితాత్మన్విభున్.

సీ. పరిణామ మేమయ్య! ప్రాణనాథునివార్త
వింటినో యని యుందుఁ జందమామ!
విరహాగ్ని చల్లగా విభుని యాకారంబు
కంటినో యని యుందుఁ జందమామ!
పతి కాఁకఁ జుట్టిచ్చి మతికాంక్ష దీరంగ
నుంటినో యని యుందుఁ జందమామ!
వల్లభుఁ డేవేళ వచ్చు నప్పుడె మోవి
విందు సేతల యుందుఁ జందమామ!

గీ. చక్కఁదనమున నీసరి చందమామ!
యాతఁ డున్నట్టియూరిపై వయ్య! మీరు
పోతిరా నాదువిరహంబు పొసఁగఁ జెప్పి
సాహసాంకుని రమ్మను చందమామ!

సీ. భామాలలామకు క్షేమమా తెల్పుమా
సకలకళాధామ! చందమామ!
పల్లవపాణికి భద్రమా పల్కుమా
సర్వకళాధామ! చందమామ!

కోకసంక్షోభకుఁ గుశలమా చెప్పుమా

చక్రవాకప్రేమ! చందమామ!

పద్మాయతాక్షికిఁ బరిణామమా ధర

సంపూర్ణగుణధామ! చందమామ!

గీ. పద్మలోచన యున్నట్టిపట్టణంబు
త్రోవగాఁ బోదువా నీవు తోయజారి!
సకియ మేలిమి యంతయు సరవిఁ దెలిసి
యందమందంగ రమ్మ యోచందమామ!

మ. కలిగేనా యొకనాఁటి కైన మదిలోఁ గాంక్షారతుల్ దీరఁగా
దలకుం బాసినచంద్రుఁ గైతి మదనాస్త్రజ్వాలచేఁ జిక్కితిన్
బలుకుం బంతము లొక్కటాయె విధిచేఁ బ్రాణంబు లెట్లో కదే
నెల నాళ్లాయెను మోముఁ జూచి యకటా నీరేజపత్రేక్షణా!

మ. కలలో నైనను బాహుజాల నకటా కాంతుండ! నన్ బాసితే
తలపూవాడక పోయి రమ్మనుచుఁ జెంతం జేరి హస్తాక్షతల్
తలపైఁ జల్లఁగఁ బూనఁ జేచెమట సంతోషాగ్నిఁ గాఁడయ్యె న
చ్చెలి ప్రాణేశుని చుట్టు రాఁ దిగిచి వైచెన్ సిగ్గు రెట్టింపఁగన్.

శా. *బాలా! రేయి విభుండు నాకు రతిసంపర్కం బెటింగింపఁగా
నాలాగాట యెఱుంగనమ్మ! సదయుం డచ్చేరకోం గూడ్చినన్
ఆలోఁ జంచల మంది దివ్వెకుఁ జెఱం గడ్డంబు గావింప హా
రాలే దివ్వెలు గాఁగ నే నతని నేత్రద్వంద్వమున్ మూసితిన్.

సీ. భామామణీ! వాఁడు పైన మయ్యెడువేళ

నిమ్ముల నొకఁడైనఁ దుమ్మఁ డాయె

ముద్దుగుమ్మా! వాఁడు చద్ది గట్టెడువేళ

పకపక నొకగాలి పలుక దాయె

---

* బాలా నాకు విభుండు రేయి సుఖసౌభాగ్యం బెటింగింపఁగా.

నిందుముఖీ! వాఁడు నిలువెళ్లి పోవుటఁ
బంచను బిల్లడ్డగించ దాయె
జలజాక్షి రో! వాఁడు పొలిమేర దాఁటుచోఁ
గడఁగి గొబ్బునఁ బాల గట్ట దాయె

గీ. ఏల యూరక యలిగెనో నీలవేణి!
యెన్నఁ డిటు మళ్లి వచ్చునో సన్నుతాంగి!
†వేడ్కరతికేళి సలుపునో వెలది! నేఁడు
ఆసపడువారి నెఱుఁగఁడో అబ్జవదన!.

చ. సుమతను దాను నొక్కచెలి మానిని! నీవిభునామ మేమనన్
గమలజగంధి పల్కెఁ గరికంధిప్రజాపతిచంద్రికాతప
త్రములు త్రివర్ణయుక్తముగ వ్రాసియు నందులమన్యవర్ణముల్
క్రమమునఁ గూర్చి చూడ గజగామిని! నావిభునామ మయ్యెడిన్.

మ. అరవిందానన! నీమనోహరుని పే రారూఢిగాఁ బల్కుమా
మరుఁడున్ దామరసంబు కాంచనము భూమ్యాకాశముల్ గేశమున్
గరిమన్ మారుతపుత్రిచంద్రులను వేడ్కన్ మూఁడువర్ణంబులన్
బరఁగన్ వ్రాసినమధ్యవర్ణములు మత్ప్రాణేశ్వరుం డయ్యెడిన్.

మ. పొరుగూరన్ విభుఁ డుండి వేడ్కఁ బలరన్ బత్త్రంబునాభూషణో
త్కరముల్ సెచ్చెలి తెచ్చియిచ్చుటకుఁ గాంతారత్న మీక్షించి య
బ్బురమందెం గొనియాడెఁ దిట్టె నగచెన్ బోఁద్రోచె దీవించె నా
భరణంబుల్ వివరించుఁడీ సరసులై భావోదయస్థానముల్.

చ. రమణునిఁ గూర్చి యొండొకకరండము నంపుచు దానిమీఁద నొ
క్కముగుద సర్పమున్ బిదపఁ గామవిరోధినిఁ బైనమీరపుం
గొమరునిఁ జంపకంబు ననుఁగుంజెలిచే లిఖియింపఁజేసె భా
వము నిట మల్లినాథకవివర్యుఁడు కోరెడు వెల్వరింపఁగన్.

---

† వేడ్కనానందపఱుచునో వెలఁది! నేఁడు.

ఉ. కన్యకు నైదు జంఘలును గన్యకు నాఱు కుచంబు లెన్నఁగాఁ
గన్యకు నాల్గు కన్బొమలు కన్యకు నేడు విశాలనేత్రముల్
కన్యకు ద్వాదశంబు నులికానును గల్గుసులక్షణాఢ్య కా
కన్యకు నీకు నింకఁ బదికావలెఁ గస్తురిరంగనాయకా!

సీ. శృంగారవనమునఁ జెలులతోఁ గ్రీడించు
తొయ్యలిఁ గాంచెను ధూర్తుఁ డొకఁడు
తొడ కేలఁ జఱచుచుఁ గడనుండి తనుఁ జూడ
మొలనూలు సవరించె ముద్దుగుమ్మ
విటుఁ డొక్క జాజికెంగటఁ జేరి పరికింప
కేలచెంతకుఁ జేరె నీల వేణి
కంఠమాలిక సంజ్ఞగా జారుఁ డంటినఁ
గొమ్మయొజ్జనిప్రూవుగుత్తి విడిచె

గీ. వెలఁదిలీలలుఁ గని వాఁడు విన్నఁబోవ
సుదతికర్ణాగ్రమున నున్నసొమ్ముఁ జూపె
స్థలముఁ గులమును నామంబు నెలవు నెఱిఁగి
హితవు గలిగించె నవ్వు దయ్యతివ కతఁడు.

క. ఎంచఁగఁ జతుర్థజాతుఁడు
పంచమమార్గమున నేఁగి ప్రథమతనూజం
గాంచి తృతీయం బచ్చట
నుంచి ద్వితీయంబు దాఁటి యొప్పుగ వచ్చెన్.

సీ. రాముఁ డెవ్వానితో రావణు మర్దించె?
పరవాసుదేవుని పట్ణమేది?
రాజమన్నారుచే రంజిల్లుశర మేది?
వెలయఁ గానుకపంట విత్తునేది?
అలరంభకొప్పులో నలరుపూదం డేది?
సభవారి నవ్వించుజాణఁ డెవఁడు?

సీతపెండ్లికి నోలి చేసినవిల్లేది?
శ్రీకృష్ణుఁ డేయింటఁ జెలఁగుచుండు?

గీ. అన్నిటికిఁ జూడ నై దేసియక్షరములు
ఈవలావలఁ జూచిన నేకవిధము
చదువునాతఁడు భావజ్ఞచక్రవర్తి
లక్షణోపేంద్ర! ప్రాఘరాయక్షితీంద్ర!

తోకమూకతో, రంగనగరం, లకోలకోల, జంబీతబీజం, మందారదామం, వికటకవి, పంచాస్యచాపం, నందసదనం.

చ. నలశశిబింబలీలల నణంచుసతీమణిపాణిపల్లవం
బులు నగుమోము నారు జిగిమోవియు వాక్యములున్ బిసాళిమా
నులగిరిమం బణంచునరుణోష్ఠికుచంబులు మందయాన మ
య్యలకలు నాసికంబు తగునక్షులు నిబ్బరపుబ్బుగుబ్బలున్.

సీ. ఆద్యంతమధ్యమాంతాదిమధ్యంబుల
తేటిరక్కసిరాజు తెలియఁ దల్లి
ఆద్యంత ... ...
శివునిల్లు విఱిచెను క్షీరధార
ఆద్యంత ... ...
భార్యయు ఖడ్గంబు పరఁగఁ జెట్టు
ఆద్యంత ... ...
మాధ్వాన్నె యీపె ధూమంబు మఱియు

గీ. అన్నిటికిఁ జూడ మూఁడేసియక్షరములు
మొదలుతుదలును నడితుద మొదలునడుము
ప్రాణరక్షను లతలను బాదపములఁ
బరికరములందు నీపదా లరయవలయు.

ద్విపద. అంబలి గుమ్మడి యావాలు పొగడ
డంబుగా వీని కడం బరికించు.

పొడుపుఁ బద్యాలు.

క, పండగ నెండినదొక్కటి
పండకమతిపచ్చిదొకటి పడిఁ గాలినదిన్
దిండికి రుచియై యుండును
మండలమున జనుల కెల్ల మహిలో వేమా!—తాంబూలము.

ఆ. వ్రేలిమీఁదనుండు వెండుంగరముగాదు
వ్రేలిమీఁదనుండి నేలఁజూచు
అంబరమునఁ దిరుగు నదియేమిచోద్యమో
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ!.

క. ముక్కున పైనమునడచును
పక్కనునోరుండుగాలిపారణసేయున్
గ్రక్కున వేసిన కూయును
మక్కువతో దీనిఁదెలియుమనుజులుగలరే?.—బొంగరము.

క. శిలవృక్షులతలఁ బుట్టిన
చెలువలుముప్వురునుగూడి శుభలగ్నమునన్
తలవాకిటరమియింతురు
చెలువలరఁగదీనిఁదెలియు సుగుణులుగలరే! —తాంబూలము.

ఆ. చీరగట్టిరాత్రిసిగ్గునవొదిగుండు
పగలుచీరవిడిచిపనులుసేయు
చేయువాఁడికర్తచేడియుగాదయా
సమ్మెటాంకసోమ!జాణరాయ!.—పగడసాలకాయలు.

ఆ. ఆడఁబోవుచోట ఆయిండ్లవారెల్ల
సారెసారెకొట్టిచంపిరనుచు

పుట్టినిల్లు చేరు పొలఁతితోఁ గాదయా
సమ్మెటాంకసోమ! జాణరాయ!.

ఆ. పక్షిరాజు పేరఁ బరఁగిన మ్రానిపై
వెలఁగుపిట్టజనులు వేడ్కతోడ
ఆవునిచ్చెదమని అందఱు మ్రొక్కుదుర్
దీనిభావమేమి తిరుమలేశ!.—గరుడగంబం.

ఆ. మ్రానునందుపుట్టి మక్కువకాయలై
యింట్లలోనఁ బెరిగి పండ్లునవును
తీపురసములేదు తినరాదు చెప్పుమా
సమ్మెటాంకసోమ! జాణరాయ!

క. చెక్కులపసగలిగుండును
చక్కనిగుబ్బలనెసంగి సొరైయుండున్
చిక్కనొకగడియలోపల
మక్కువసతిగాదు చూడ మహిమండలిలోన్.—జోడుతలుపు.

సమస్య.

శంఖంబుల్ దివినుండిజాఱిపడియెన్ జంబూఫలప్రక్రియన్.

శా. ప్రేంఖత్పుష్పకచంపకాటవులదారిన్ వ్యోమమార్గంబునన్
రింఖద్వాయువశంబునం దగిలి యా నేత్రావికిం జొక్కి త
త్సంఖ్యా త్తంబులు తేంట్లమొత్తములు లక్షల్ కోట్లు పద్మంబులున్
శంఖంబుల్ దివినుండి జాఱిపడియెన్ జంబూఫలప్రక్రియన్.

ఉ. అంటని మ్రానిపండు కరియంటని కాముశరంబు తేఁటిము
క్కంటనిపువ్వు హంసముఖ మంటనితూఁడు పయోధినిప్పనీ
వంటనికత్తి మన్మథకృతమండలి కెందలిరాకు రాహువొ
వంటనిచంద్రబింబ మన నాన్నృపకన్య వెలింగెన త్తఱిన్.

చ లి.

మ. చలి! మమ్మీగతి బాధపెట్టెదవు నీసామర్థ్యముల్ పట్టిపే
దలపైఁ గాక ధగద్ధగాయితమణిస్తంభోన్నతాంతఃపుర
స్థలసంవాసితకామినీదృఢపరిష్వంగానుసంయుక్తని
శ్చలులౌ భోగులమీఁద లేశమును నీజంజాటముల్ సాగునే?

చ. చలిగా! నీకొకవార్త తెల్పెదను నిశ్శంకోద్భటుల్ దంపతుల్
గలయాయిండ్లకుఁబోకు దంపతులమేల్ కౌఁగిళ్లమధ్యంబునన్
నిలువన్ దార్ఢ్యము లేదు; మిట్టిపడినన్ నీప్రాణముల్ గొంకు; రే
చెలి లేకుండెడు బ్రహ్మచారులపయిం జెల్లించు నీదర్పమున్.

చ. తరణిసుకాంతభిత్తిమయతల్పగృహాంతరహంసతూలికా
స్థిరశయనస్థలీశయనశేశయపట్టులకోమలస్తనీ
పరమశరీరసంగపరభాగ్యులపాదనకైకదేశమున్
బెఱుకఁగ లేవు నీవు నిఱుపేదల నేఁచెద వేమి యోచలీ!

మ. చలి నీవెందుకు సందడించెదవు? నీశౌర్యంబు మూన్నాళ్లె గా!
కలకాలంబును నిల్వలేవు గదవే! కామున్నఁ బాకోజ్జ్వల
జ్జ్వలజాక్షీకుచకుంభమధ్యమునఁ బెల్చన్ జొచ్చి గోరాడలే
కిలలో బాలుర రోగులన్ విరహులన్ వృద్ధాళి బాధింతువా?

శా. స్థూలద్విత్రిపటావకుంఠనము కస్తూరీరజఃపాళికా
కాలాగుర్వనులేపనంబును వధూగాఢోపగూహంబులున్
గేళీగర్భనికేతనంబులును గల్గెం గాక లేకున్న నీ
ప్రాలేయాగమ మేవిధంబున సహింపన్ వచ్చునెవ్వారికిన్?

క. అహములు సన్నము లాయెను
దహనుఁడు హితవయ్యె దీర్ఘతరలయ్యె నిశల్
బహుళశీతోపేతంబై
యుహుహుహూ యన వణఁకె జగము లుర్వీనాథా!

వేసఁగిని మందమారుతము లేమి.

శా. ఆ కల్హాప ప్రదేశము నేఁడు పవనుం డాకాశవాపీతటా
శోకానేకవనాళిఁ గ్రుమ్మఱుచు నవ్వోచ్చ డాఁగెనో; లేక గం
గాకల్లోలవతీప్రవాహముల నూఁగఁ బోయెనో; లేక కాం
తాకహ్లారకపోలపాళి కలనిద్రాసక్తుఁడై యుండెనో!

పొగాకు.

ఇది పోర్చుగీసువారిచే మన దేశమునకు మూఁడువందల సంవత్సరములకు మున్ను కొని తేఁబడినది. అంతకుఁ బూర్వమిచ్చట లేదు.

సీ. దంతలనాటీఘోరదంతిహర్యక్షంబు
కుష్ఠరోగాచలకులిశధార
పీనసాండజభూరివైనతేయస్వామి
వాతాటవీదావవహ్నికీల
జలదోషహిమపూరచండార్కకరరోచి
బహుళకాసాంభోధిబాడబంబు
ఉరుతరాజీర్ణైణగురుతరవ్యాఘ్రంబు
ముఖరోగనిఖిలజీమూతపవన
గీ. మనఁగ వార్తకు నెక్కితి వఖిలజనుల
జీవరత్నాదివ్యసంజీవి వగుచుఁ
బ్రస్తుతింపంగ సకలదిక్పతులసభల
నూర్జితం బగునీరాక యోపొగాక!
సీ. ఆఁకొన్నమనుజుల కమృతంపుసేవయై
యుండుగా నీరాక యోపొగాక!

మతిహీనులకు సరస్వతిని ప్రసన్నగా
నొనరించు నీరాక యో పొగాక!

అతిపథిశ్రమమెల్ల నణఁపఁ గర్పూరమై
యుండుగా నీరాక యో పొగాక!

రతికాంతు లూరింప రసపాకగుళికయై
యుండుగా నీరాక యో పొగాక!

గీ. అవని వార్తకు నెక్కెతి వఖిలజనుల
జీవరక్షణదివ్యసంజీవి వగుచుఁ
ప్రస్తుతింపంగ సకలదిక్పతులసభల
నూర్జితంబగు నీరాక యో పొగాక!

సీ. నీమహత్త్వము మును నిర్జరు లెఱిఁగినఁ
దరితోడ నమృతంబు తెఱవఁబోరు
నీవిధంబును మును పావని యెఱిఁగిన
సంజీవివెదకెడిజాడఁ బోడు
నీవార్త మును దేవతావైద్యు లెఱిఁగిన
నౌషధావళికిఁ బ్రయాసపడరు
నీరీతి మును మౌనినికరంబు లెఱిఁగిన
బలుతపోనిష్ఠలు సలుపఁబోరు

గీ. సంతతోత్కృష్టజీవరక్షణములకును
రోగముల్ పాపమోక్షంపుయాధి దెలుపఁ
బుడమిలోపల జనులను బ్రోవ నీవు
ఒనరజనియించితివో గాక! యో పొగాక!

సీ. పైగోపసరముగాఁ బ్రార్థించి నిముఁ దెచ్చి
నిమ్మపంటిరసాన నీడనార్చి
పుటకలులేకుండఁ బొడిసన్నముగఁజేసి
సిరికొల్ది ధూమ్రంపుఁజిట్టినించి

లలి నొక్కనిడుదనాళీప్రుఁగ్రోవి సంధించి
చిన్నారిపటుకారి చేతఁబూని
జాతిరత్నమువంటి చంద్రనిప్పాఘటించి
నిజధూమములహరిచే నెగడుఘనుల

గీ. కెంతఘన మెంతదీపన మెంతసొగసు
సంతతోద్రేకలాహిరిసార్వభౌమ!
సకలగుణశీల! యెటువంటిసుకృతవేళ
నుదయమందితివో కాక! యోషాగాక !

సీ. బంధురామోదప్రభావిభ్రమంబుల
నెనయుకెందమ్మికే కీపాగాకు
పరిమళాంచితకళాప్రావీణ్యవిభవంబు
లెనయుగేదంగికే కీపాగాకు
ఘనతరానూనసుగంధప్రదీప్తుల
నెనయు చెంగల్వకే కీపాగాకు

గీ. జలధిపర్యంతధారుణీవలయనిలయ
పాంథసందోహమోహసంపత్కరంబు
నగుచు ధారుణి విలసిల్లె నందమైన
యించువిలుకానిచేతిబా కీపాగాకు

క. మీరుం బాగ ద్రాగుదురా
వారిజభవ ! వామదేవ ! వైకుంఠ ! హరీ !
ఓరీ నారద ! వినురా
యీరేడుజగంబులకును నిది ముఖ్యమురా !

క. భుగభుగమని పొగ లెగయఁగ
నగణితముగ నాజ్యధార లాహుతిగాఁ గా
నిగమాదిమంత్రయుతముగఁ
బాగద్రాగనివాఁడు దున్నపోతై పుట్టున్

క. పొగక్రోవికి సతిమోవికి
నగణితముగ నూరబావి కమృతంబునకున్
దగ నుచ్ఛిష్టత లేదని
ఖగవాహనుతోడఁ గాలకంఠుఁడు పల్కెన్.

చ పదపడి ధూమపానమునఁ బ్రాప్తములౌఁ ఐదుమూఁడుచేటులున్
మొదల ధనంబుపోవుట నపుంసకుఁడౌట విదాహమౌటయున్
వెదకుచుజాతిహీనులను వేఁడుట తిక్కుట చొక్కుటల్ రుచుల్
ఐదలుట కంపువేయుట కళల్ దొలఁగించుట రిమ్మపట్టుటల్
పెదవులునల్లనై చెడుట పెద్దములోఁగుట బట్టకాలుటల్.

మూషకచక్రవర్తి.

సీ. నిర్ణిద్రవిషయుక్తనిశితదంష్ట్రిలఁ బూని
ఛేదించు నెటువంటి గాపెలైన
దారుణోద్యద్దంతతతిచేత ఖండించు
గుఱుతుగా నెటువంటికోఁకలైన
పటుసురంగాగారభేదితంబుగాఁ ద్రవ్వఁ
బొంకాన నెటువంటిభూమిలైన
కీచుకీచుధ్వని ప్రాచుర్యమహిమచే
ఐర్ణించు నెటువంటివారినైన
గీ. అతఁడు సామాన్యుఁడే నరేంద్రాలయాంత
రంతరానేకపేటికాక్రాంతవస్తు
హరణసురధాణి యవ్వినాయకుపతాణి
చారుతరమూర్తి మూషకచక్రవర్తి.

మార్జాలచక్రవర్తి.

సీ. క్షీరఘటాంబుధిస్థితికుంభసంభవ
బహుమూషకోరగపక్షిరాజ
శుకకులమత్తేభనికరకంఠీరవ
శలభసంకులవనజ్వాలికీల
వృశ్చికదానవవిష్ణుసుదర్శన
వాయసమేఘదుర్వారపవన
కుక్కుటపర్వతఘోరవజ్రాయుధ
రౌద్రాంధకారమార్తాండతేజ
గీ. వ్యాఘ్రకులమాతులస్వామిశీఘ్రగమన
పైనములదొర్తి దొత్తులపాలిమిత్తి
రమ్యతరమూర్తి నఖరసంప్రాప్తకీర్తి
సకలగృహవర్తి! మార్జాలచక్రవర్తి.

ఫుల్లకవి.

సీ. కోణంగి నాట్యముల్ క్రోఁతు లాడించఁగా
నూరఁబందులు సభ నున్నయట్లు
గూఁబకూఁతలు విని గువ్వలు తలలూఁచి
పోయి కాకులయొద్దఁ బొగడినట్లు
కాలువదరినుండి కప్ప లంకించఁగా
నెండ్రకాయలు తలలెత్తినట్లు
ఎనుబోతుబిరుదులు మనుబోతు పొగడంగ
మేలుమేలని గొర్రె మెచ్చినట్లు

గీ. ఓగుదగిడ్డీలు తమలోన నొకరి కొకరు
మెచ్చుకొనుచుందు రెటువంటి పిచ్చితనమొ!
మేలుమే లెట్టిగుణము నిర్మించినాఁడు
పుల్ల కవి నేలు గోపికావల్లభుండు.

సీ. దొరకైన కరణముతో విరోధము సెబ్బ
అతిలోభిమొండికి నర్థి సెబ్బ
పార్థివోత్తమునకు బహునాయకము సెబ్బ
పెనుఱంకుటాలికిఁ బిల్ల సెబ్బ
దాతకు రాజుకుఁ దామసంబులు సెబ్బ
వసుధ నిల్లాలికి వగలు సెబ్బ
ఘనుఁడైన విద్యాధికున కహంకృతి సెబ్బ
యరయ దుర్బుద్ధి యెవ్వరికి సెబ్బ

గీ. మిమ్ముఁగొల్వమి యన్నింట మేటిసెబ్బ
సెబ్బలెవ్వియు మిముఁ గొల్వఁ జేర వెఱచు
శైలకోదండకాండ! నిజాముకొండ
బాలగోపాల! రాధికాప్రాణలోల.

సీ. నరనాథవంశకాననము దహించుట
కవనీసురులవిత్త మగ్నికీల
జననాయకుల నిజైశ్వర్యాబ్ధి నింకింప
బ్రాహ్మణక్షేత్రంబు బాడబంబు
పార్థివోత్తములసంపచ్చైలములు గూల్ప
భూసురధనము దంభోళిధార
జగతీశ్వరులకీర్తిచంద్రిక మాపవి
ప్రోత్తముధనము సూర్యోదయంబు

గీ. విప్రతతిసొమ్ముకంటెను విషము మేలు
గరళమున కుర్విఁ బ్రతికృతి కలదుగాని

హానిమాన్పంగ నిల నౌషధములులేవు
కాన బ్రహ్మాస్త్రములు పట్టఁ గాదు పతికి.

రాజ్యతంత్రము.

సీ. బ్రాహ్మణభూములపై నాస యుంచకు
దేవతాద్రవ్యంబు తెరువు పోకు
తగలంచగొండిని దగవరి సేయకు
కపటికి సత్త్రాధికార మియకు
గుడిపారుపత్తెంబు కడుభోగి కియ్యకు
చెనఁటికి నిండినసీమ యియకు
విత్తహీనులకును గుత్తలుకట్టకు
మఱి జారచోరుల మఱుఁగనియకు
గీ. నీచజాతులవారి మన్నింపఁబోకు
మత్తదాంధుల వాకిలి ద్రొక్కనియకు
* * *
తలఁపు ధర్మాభివృద్ధి కావలయు నేని.

సీ. గాంభీర్యపరులను గడిదుర్గమున నుంచు
చతురుని సేనాధిపతినిఁ జేయు
పాయక సరసుల రాయబారులఁ జేయు
ముచితజ్ఞు దగ్గఱ నుంచికొనుము
మఱిధనాఢ్యోత్తముల మణియగార్లను జేయు
మతిమంతుఁ గరణికమార్గుఁ జేయు
పరఁగ విశ్వాసులఁ బరిచారకులఁ జేయు
కరుణాన్వితుని గార్యకర్తఁ జేయు
గీ. సతతవిధ్యుక్తమతిఁ బురోహితునిఁ జేయు
నవరసాలంకృతుని మహాకవిని జేయు

షణ్మతజ్ఞానవంతు నాచార్యుఁ జేయు
వార్తకెక్కినకీర్తి కావలయునేని.

సీ. శరణన్నశత్రునిఁ జనవిచ్చి రక్షించు
దీనులమనవులఁ దెలియ వినుము
విష్ణుభక్తులజోడు విడువక వర్తించు
మాధవుపైచింత మఱవఁ బోకు
పేదసాదులనేలఁ బిలిచి రక్షింపుము
పలుచనిపలుకులు పలుకఁబోకు
అన్నదమ్ములసొమ్ము లపహరింపఁగఁ బోకు
తలిదండ్రిహితవును దప్పఁబోకు

గీ. దయయు సత్యంబు మదిలోనఁ దలఁగనియకు
పరసతులమీఁద భావంబు పాఱ నీకు
భగవదర్పణకానిది పట్టఁబోకు
వెలయ మోక్షాభివృద్ధి కావలయునేని.

సీ. నమ్మినవారల నమ్మి వర్తింపుము
నమ్మనివారల నమ్మఁబోకు
మఱి శత్రువులమీఁద మఱపించి దండెత్తు
కై జీతగాండ్రను గలుగనేలు
పోడిమి గెల్చినవారిఁ బోనీక మన్నించు
వంచించు మన్నీల గొంచెపఱుచు
వెరపుమాలినవాని దొర సేయఁ బోకుము
పందకు సేనాధిపత్యమియకు

గీ. చేరి చనవిచ్చి దాయల మీఱనియకు
నిక్కమైనట్టి రాజులలెక్క లెల్ల
నెలమి సశ్రద్ధచేయక తెలియవినుము
వెలయభాగ్యాభివృద్ధి కావలయునేని.

అష్టకష్టములు.

సీ. ఆరయఁ బరదేశయాత్ర సేయుట యొండు
తనకుఁ దానే వండుకొనుట రెండు
కులసతి నెడఁబాసి తొలఁగిపోవుట మూఁడు
వెలయంగ యాచకవృత్తి నాల్గు
తనసరివారిపంచను జేయకొను టైదు
గుఱుతెఱుంగనిరాజుఁ గొల్చు టాఱు
చదువునేరకయుండి సభకుఁ బోవుట యేడు
నెన్న దారిద్ర్యంబు నెన్మిదవది
గీ. అష్టకష్టంబు లనియెడునవ్వి యివ్వి
గాన యిటువంటి వెవ్వరికైన వలదు
చారుతరమూర్తి! దేవతాచక్రవర్తి!
రమ్యగుణధామ! కావేటిరంగధామ!

క. ఆడిన మాటలు దప్పిన
గాడిదకొడుకంచుఁ దిట్టఁగా విని యయ్యో!
వీఁడా నా కొకకొడుకని
గాడిద యేడ్చెం గదన్న ఘనసంపన్నా!

క. అసమానదానవిద్యా
రసికత లేనట్టివరుని బ్రదు కేటికి సీ
కస వేఱుక తిని బ్రదుకదె
పసరము తనకడుపు నిండఁ బర్వతకొండా!

క. సమశీలశ్రుతియుతులకు
సమధనవంతులకు సమసుచారిత్రులకుఙ్

దమలోన సఖ్యము వివా
దము దగుఁగా కసములకును దగునే యెందున్?.

క. కోటానకోటు లిచ్చినఁ
గూటికి సరిరాదు దేవకోటులు రారా
పాటించి యజ్ఞవాటికిఁ
గూటికి మాఱెళ్లకొండ! గుణరత్ననిధీ!.

క. అనిఁ వ్రాసిన విధి నవ్వును
ధనసంపద నవ్వు నుచితదానవిహీనున్
దనయుని ముద్దాడంగాఁ
బెనిమిటిఁ గని జార నవ్వుఁ బిచ్చ్యయరేచా!

క. పదివేలమంది కిచ్చియుఁ
దుద కొక్కని కీయకున్న దొరకవు కీర్తుల్
పదివేలు నోము నోఁచిన
వదలదె యొకఅంకు వంక ఎన్నియసుంకా!.

క. ఇప్పటియన్నముకొఱకై
త్రిప్పులఁ బడి కుందనేల? దేవుఁడు శిలలోఁ
గప్ప కొసంగెడు హారము
కుప్పలుగ మహేంద్రవాళ! గోకర్ణేశా!.

క. చెప్పినపని యొనరించిన
యప్పణఁతుక గల్గుగహన మది సదనమగున్
జెప్పినపని యొనరింపని
యప్పణఁతుక కల్గుసదన మది గహనమగున్.

గువ్వలచెన్నని పద్యములు.

క. అడుగఁ దగువారి నడుగక
బడుగుల నడుగంగ లేమిఁబాపం గలరా !
పడగళ్లఁ గట్టుపడు నా
గుడి రాళ్లను గట్టుకున్న గువ్వలచెన్నా.

క. సారాసారము లెఱుఁగని
బేరజముకు బుద్ధిసెప్పఁ బెద్దలవశమా?
నీరెంత పోసి పెంచినఁ
గూరౌనా నేలవేము ! గువ్వలచెన్నా !.

క. కలిమిగలవాఁడె మనుజుఁడు
విలసితసత్కీర్తిచేత వెలయఁగవలదా?
కలిమేమి యొల్లకాలము
కులగిరులా కదలకుండ? గువ్వలచెన్నా !.

క. కలిమిగలలోభికన్నను
విలసితముగఁ బేద మేలు వితరణియైనన్
జలిచెలమ మేలుగాదా
కులనిధి యంబోధికన్న? గువ్వలచెన్నా !.

క. విలువరుస దానగుణములు
గలవారికిఁ గాక లోభిగాడ్దెలకేలా !
తలు పేల చాఁపగుడిసెకుఁ?
గులపావనకీర్తిపన్న ! గువ్వలచెన్నా !.

క. వెలివిద్య లెన్నియైనను
గులవిద్యకు సాటిరావు కుంభినిలోనన్
వెలకాంత లెంద ఱున్నను
గులకాంతకు సాటిరారు గువ్వలచెన్నా !.

క. తల లెంతపెంచుకొన్నన్
కులధర్మము విడిచి కన్నకూళ్లుం దిన్నన్
గలుగదు మోక్షము చిత్తము
విలయము గాకున్న విజనవేములచెన్నా!.

క. ఎన్నఁగల జీవరాసుల
నన్నిటిగర్భమునఁ బుట్టి యట మనుజుండై
తన్నెఱిఁగి బ్రదుకవలెరా
కొన్నాళ్లిఁక నెచటనున్న! గువ్వలచెన్నా!.

ఉ. వారక యీశ్వరుండు తలపై ధరియించినయంతమాత్ర న
న్వారిజవైరి తీరెడ సరివత్తువె యంత్ర్వైతప్రావ! నీపసన్
వారిధు లుబ్బునో దెసలు వన్నెలఁ జేయనో చంద్రకాంతముల్
నీరవునో చకోరములనెవ్వగ దీఱునో తాప మాఱునో!.

ఉ. పీనసరోగి నిన్నుఁ దిలపిష్టసమానము చేసినంతనే
వానివివేకహీనతకు వందుఱ నేల కురంగనాభమా!
మానవతీకపోలకుచమండలమండితచిత్రపత్రికా
నూనవితానవాసనల నొంచుట లోకము నిన్నెఱుంగదే!.

ఉ. ఎవ్వఁడ వీవు కాళ్లు వెుగ మెట్టిన? హంసమ; నెందు నుండువో?
దవ్వుల మానసంబుననను; దాన విశేషము లేమి తెల్పుమా?
మవ్వపుఁగాంచనాబ్జములు మౌక్తికముల్ గల వందు; నత్తలో?
యవ్వి యెఱుంగ; మన్న నహహా! యని నవ్వె బకంబు లన్నియున్.

మ. ధర నత్యుత్తముఁడైన ధీరునిమనస్తాపంబు దీర్పంగ స
త్పురుషానీకమ యోపుఁగాని యొకయల్పుం డోపునే తీవ్రదు
స్తరనై దాఘనిదాహతాప మడఁపన్ ధరాధరాంచద్రసో
త్కరధారావళి గాక యర్వా మనునే గంగాంబువెతోయంబులున్?

ఉ. చేతికి వచ్చుకార్య మెడసేసితి వర్థులు శత్రులైరి యిం
కేతరిసైనఁ గార్యము ఘటించెదనన్న ఘటింపనీవు నీ

ఱేఁతగునట్టిచెయ్దమును జేసితి వింతియకాక యింకనా
వ్రాఁ తోకయింత మార్పఁగలవా గ్రహచారమ! దుర్విచారమా!.

ఉ. కా దనిపించుకోఁదగదు కానిగుణంబు వహించి లోభిచే
తే దనిపించుకోఁదగదు లేనిమరాశకుఁ బోయి యిందురా
రా దనిపించుకోఁదగదు రట్టడిరై కరినెక్కి దిడ్డిదూ
ఱే దదియెంత? తుంపెరపురీహనుమంత! నితాంతవైభవా!

చ. ఎనయఁగ హీనుదంట జలమింతయు నిల్వని పాడుగుంట నీ
చునకుఁ బదార్థమంట తనుఁ జూచి సహింపనియూరనుంట లే
దనియెడుచేనిపంట వెసనాఁకటికందనివంట మంటకా?
జనకసుతాభిరామ! బుధసన్నుత! శ్రీపెనుమళ్లరాఘవా!

చ. కరిగమనల్ దురాత్ములనెకాని రమింపరు హీనజాతికా
పురుషులఁగాని భూభుజులు ప్రోవరు కానలఁగాని మేఘముల్
కురియవు సత్యశౌచములకుం బెడఁబాసినవానిఁగాని యిం
దిర సరియింప దుర్వ్యయవిసీతులఁగాని భరింప దెంతయున్.

చ. పిలువనికూటికిన్ వెతలఁబెట్టుధరావరుఁ డేలువీటికిన్
జలములు లేనియేటికిని సారెకు బందుగు లున్నచోటికిన్
బలువురతోటిపోటికి నృపాలురసాటికిఁ బోవరాదయా
బలవదరీ! దరీకుహరభాస్వదరీ! యాదరీదరీహరీ!

ఉ. తంత్రులులేనివీణయును దానమురాగము లేనిగీతమున్
మంత్రములేనిసంధ్యయును మానములేనితపంబు వేదవి
ట్తంత్రములేనియాగముఁ బదజ్ఞతలేనికవిత్వతత్త్వమున్
మంత్రులులేనిరాజ్యము సమానము లియ్యవి దుష్ప్రియుక్తముల్.

ఉ. గందపుఁ జెట్టుక్రింద నురగంబు పయోనిధి బాడబాగ్ని మా
కందఫలంబుక్రింద నొకకంగురుదుంప జగద్విలోకనా
నందము మేఘునందుఁ బవి నాఁచినమాడ్కి నకారణంబుగా
నందురు దాతసన్నిధి నయోగ్యులు కొందఱు మల్లికార్జునా!

ఉ. చూతఫలావతంస! నినుఁజూచిన గన్నులపండు వయ్య! లో
పాతిశయంబునన్ బరిమళాన్విత మయ్యె దిశౌఘ మెల్ల వి
ఖ్యాతియొనర్చె నీగుణము లైనను గల్గను నాకు నెమ్మదిన్
గౌతుక మెప్డు నీహృదయకర్కశభావము జూడఁజూడఁగన్.

శరభాంకలింగమా

చ. పెనిమిటికిం దలారికిని బిమ్మటివారికి బంధుకోటికిన్
వనరుహనేత్ర తా వెఱచి వాకిటి కేఁగదుగాక! యాత్మ నె
వ్వాని మఱి పొందరాదె బలవంతపుఁగాఁపులు పెట్టి కామినీ
జనముల నేలువారు నెఱజాణలయా శరభాంకలింగమా!

చ. పోరిఁబోరి మేఁకమాంసములు బొక్కుచు నిక్కుచు సోమయాజినై
సురపురి కేఁగి రంభకడఁ జొక్కుచు సోలుచుఁ గామయాజినై
ధరణికి డిగ్గి యింట్లఁబడి తండులమెత్తుచుఁ గర్మయాజినై
సొరిఁదిరుగాడుకామి మిముఁ జూడఁడయా శరభాంకలింగమా!

ఉ. గారుడమంత్రసిద్ధుఁ డురగంబులచేఁ గఱపించుకొన్నఁ ద
ద్ఘోరవిషంబు లెక్కవఁట కుంభినిలో శివమంత్రసిద్ధుఁడై
జారవినోదియై విషయసంగతిఁ జెందినఁ జెందుఁగాక యా
పూరితమోహపాశములఁ బొందఁడయా శరభాంకలింగమా!

ఉ. కండలు వహ్నిదేవునకుఁ గాలినయెమ్ములు భూమిదేవికిన్
వండినకూడు కాకులకు వాతిహిరణ్యము చీర మాలకున్
నిండినసొమ్ము భూపతికి నిత్యము ప్రాణము మృత్యుదేవికిన్
మిండతయాలు వన్యులకు మేదినిలో శరభాంకలింగమా!

ఉ. వండెడువాని సత్కవిని వైద్యుని మంత్రిని దంత్రవాదినిన్
గొంటెముపల్కువాని రిపుఁ గూడినవాని ధనేశునిన్ మహీ

మండలమేలువానిఁ దనమర్మ మెఱింగినవాని నిష్టునిన్
ఖండితమాడునే నదియు గండమయా శరభాంకలింగమా

భైరవా.

చ. కలిగినవానియింట శుభకార్యముగల్గినఁ గీడుగల్గినన్
బిలువకమున్నె బాంధవులు పిల్లగఁ బోయితదంగమంతయున్
దెలుపుచునుందు రాతనికి దీనునియింట శుభంబె కల్గినన్
బలుమఱుఁ బిల్చినప్పటికిఁ బల్కరుగా యెవరైన భైరవా!

చ. పరువు గ్రహింపనేర కొకపాటిదురాత్ముఁడు మించనాడినన్
సరసు లెఱింగి మార్కొనక సైఁచినయంతట సైచ్య మేలగున్?
అరుదుగవచ్చుమార్గమున కడ్డముగా నొకకుక్క వచ్చినన్
గఱచినఁ గోపగించి కరి కర్వఁగరాదుగద య్యభైరవా!

గీ. ఇఱుకరాదు చేతి నిసుమంతని పైనఁ
గొఱుకరాద యినుము కొంచెమైన
నఱుకరాదు నీళ్లు నడిమికి రెండుగా
బెఱుకరాదు బావి పెల్లగిలఁగ.

ఉ. ఎక్కడి కేఁగెదో వడుగ! యేఁగెద బెండ్లికి; మాడ లేవిరా?
నిక్కము నాల్గు చేఁగలవు; నీకటరా యవియేవి చూపుమీ;
యొక్కటి త్రోవలోఁ గనెద నొక్కటి కొక్కరిఁ బూటపెట్టెదన్
ఒక్కటి తప్ప నెంచెద మఱొక్కటి లే దని కొక్కరించెదన్.

సీ. పోఁకలు నములుచు నాకులు చేకొని
 నున్న మడ్డివవాఁడు శుద్ధవిధవ
ఇద్దఱు నొకచోట నేకాంతమాడంగ
 వద్ద జేరినవాఁడు పట్టివిధవ

అలితోఁ గలహించి యాఁకలి కా దని
పస్తున్నవాఁ డొక్క పంజివిధవ
వారకాంతలయిండ్ల వాసంబుచేయుచు
మగనికేడ్చెడువాడు మడ్డివిధవ
చదువుచెప్పినజీత మదనులో నీయక
మిటకరించెడువాడు మేటివిధవ
త్రోవబోయెడు స్త్రీలతో మొగంబిగిలించి
ముచ్చటాడెడువాఁడు ముష్టివిధవ
కట్న మిచ్చెద నని కాలమందీయక
గోళ్లు గిల్లెడువాడు కొంటెవిధవ
ఇంటి అంకెయుఁగక యిరుగుపొరుగుఅంతు
వెంటాడువాఁ డొక్క యొంటవిధవ
దారిద్ర్యములనుండి తనపూర్వసంపద
లూరకతలఁచువాడు త్తవిధవ

... ...

ఉ. శ్రీకరమూర్తి! హరిగుణశేఖర కొమ్మయమంత్రి తిక్క! నీ
రాకలుగోరుముగ్ధ కనురాగము మీఱిన మన్మథాగ్నిచేఁ
బ్రాకటమైనముత్యములు భస్మములాయెను వేగ రావనా!
యాకులుపోఁకలుం గలుగ నంతియె చాలును సున్న మేటికిన్?.

చ. అసదృశగంధబంధుర మటంచు వడిన్ జనుదెంచి కేతకీ
ప్రసవమునందుఁ జెంది మకరందము పెందమిఁ గ్రోలలేమికిన్
దెసచెడి కుందనేమిటికిఁ దేఁటి! యరాళకరాళకంటక
ప్రసవముచే భవత్తనువు వ్రయ్యక వచ్చిన మేలు చాలదే !

మ. తవణింతున్ నుతి కాలకంఠమకుటాట్టాల ప్రతోళీమిళ
త్స్రవమానామరసింధుబంధురపయస్సంభారగంభీరవా
గ్వ్యవహారైకధురంధరత్వమున జిహ్వాలోలమత్తల్లికిన్
జవికిం దల్లికిఁ గారవేల్లికధనుర్జ్యావల్లి నీరుల్లికిన్.

మ. శరణింతున్ నతి హైహయప్రమదదార్ఢ్యధ్వస్తోహినీసీరభృ
చ్ఛ్రీవమానామృతశీకరాఘనవనీజప్రాంతరౌపమ్యా స
ద్భువనాజాండపకు షత్రసప్తతిసముద్యత్సా ప్రదుమత్ఖండకున్
అవితుంగోద్భవకాంపకున్ బ్రబలరేఖాదండ కాదొండకున్.

ఉ. తూరుప్రసాఁటీక్షత్రియులతోరపుబాంధవలీల యద్భుత
స్ఫారవిలాసమందును వివాహమహోత్సవముల్ నిరన్నస
త్కారపరిగ్రహంబు లవిధాయకకల్పితవిద్విషత్క్రియా
చారము లన్యవర్ణజనవర్జితహాస్యరసాలవాలముల్.

అత్తింటి కోడలు.

సీ. పాయగిళ్ళఁ గూర్చుండి ప్రొద్దు పుచ్చఁగ నేర్చె
నీలాటిరేవున నిల్వనేర్చె
అత్తాఁడుబిడ్డల నాడిపోయఁగ నేర్చె
గూర్చుండి నట్టింట గొణుగనేర్చె.
పనివేళ మూల్గుచుఁ బండుకుండఁగ నేర్చె
జెంపను సున్నంబు నింపనేర్చె
పసిబిడ్డ లేడ్వంగ విసరి కొట్టఁగ నేర్చె
నొకరెంకుపస్తులు నుండనేర్చె

గీ. పెళ్లిపెళ్లన మెటికలు విఱువనేర్చె
నెవ్వరును నాకు లేరని యేడ్వనేర్చెఁ
బుట్టినింటికిఁ జెప్పుకోఁ బోవ నేర్చె
నవుర! యత్తింటికోడలి యవగుణములు!

సీ. వాలము మలిచియు నేలఁ గాళ్లణఁచియు
ధాత్రిపైఁ బొరలియుఁ దాల్మి విడిచి

వదనంబు తెఱచియు నుదరంబుఁ జూచియుఁ
బెక్కుపాటులఁబడ్డఁ గుక్క కొక్క
కడిమాత్రమన్న మాఁకలిదీఱ నిడఁబోరు
నాగంబునకుఁ బ్రాస్థవంబుతోడ
కబళశతంబులు కరమున కందీయ
నాఁకలిదీఱఁగ నదిభుజించు

గీ. ఎంతవేఁడిన హీనున కివ్వ రీరు
ఇచ్చిరేనియుఁ గడుఁ గొంచె మెచ్చులేదు
ఘనున కూరక యుండినఁ గాంక్షదీఱ
గురుతరార్థంబు లిత్తురు ధరణిపతులు.

గీ. పౌరుషజ్ఞానకీర్తులఁ బరఁగనేని
వానిజన్మంబ దొక్కపూ టైనఁ జాలు
నుదరపోషణమాత్ర మీయుర్విమీఁదఁ
గాకి చిరకాలమున్న నేకార్యమగును?.

నియోగులు.

గీ. భాగ్యవశమున బుద్ధిసంపన్నుఁ డగును
బుద్ధిబలమున నృపులకుఁ బూజ్యుఁడగును
నృపులు మన్నింప నయకళానిపుణుఁ డగును
పూని రాజ్యము నడుపఁ బ్రధానుఁడగును.

ఉ. వ్రాలివిగోఁ గనుంగొనుము వన్నియమీఱఁగ వ్రాలికేమి నా
వ్రాలు సుధారసాలు కవిరాజులకెల్ల మనోహరాలు వ
జ్రాలు సరస్వతీవిమలచారుకుచాగ్రసరాలు చూడఁ జి
త్రాలు మిటారిమోహనకరాలు నుతింపఁ దరంబె యేరికిన్?.

ఉ. మేదినినాథుఁ డర్థివను మించినకార్యము చక్కసేయ స
మ్మోద మెలర్పఁగా గణకముఖ్యునిసఖ్యము లెస్స యెట్లనన్

ఆదటఁ గాలుఁ డల్లియు గతాయు వటన్నను జిత్రగుప్తుఁ డా
'గా' దొలఁగించి 'శా' మొదట గ్రక్కున వ్రాసి సజీవుఁ జేయఁడే.

చ. హరిహరి! యేమి సాంబశివ! అయ్యా! భయంపడి పల్కనోడదన్
ఆరమరలేల పల్కు; భవదగ్రపురంధ్రి వెదక్కు యేదయా?
సిరికిని దానికిం బవక చీఁదరయె త్తిఁగఁ జింతపల్లెలో
వరికరణాలయిండ్లకడ వారక యున్నదయా యుమాపతీ!

క. అధికార మబ్బినప్పుడు
బుధులు ప్రమోదించి వీఁడె పురుషోత్తముఁ డం
చధికంబుగ గొనియాడెదు
విధమున వర్తింపఁ దరమె వేల్పులకైనన్?.

మ. విధిసంకల్పముచే నొకానొకఁడు తా విశ్వంబుపాలించుచో
బధిరం బెక్కువ చూపు తక్కువ సదా భాషల్ దురుక్తుల్ మనో
వ్యధతో మత్తతతోడ దుర్వ్యసనదుర్వ్యాపారతం జెందు న
య్యధికారాంతమునందుఁ జూడవలదా యాయయ్యసౌభాగ్యమున్.

క. ఉద్యోగ మొదవినప్పుడు
సద్యోమద మొదవి పూర్వసరసత లుడుగున్
విద్యావంతున కైనను
విద్యాహీనునకు వేఱె వివరం బేలా!

సీ. బళిబళీ! మీతాతబల్లెంబుచేఁబూని
పుల్లాకుతూటుగాబొడిచినాఁడు
ఎద్దుచ్చపోయంగ నేఱులై పాఱంగ
లంకించి లంకించి దాటినాడు
కలుగులోనూ కప్ప గఱ్ఱుగఱ్ఱు మనంగ
కట్టారి తీసుక గదిమినాడు
నాగలాపురికాడ నక్క తఱుకురాగ
తిరువళూరూకాడ తిరిగినాడు

ఎలుక యెదురుకురాగ నిల్చె చేతనుబూని
యేడాలు బారులు యెగిరినాడు
గీ. ఔర! వీనిపరాక్రమం బద్భుతంబు
*　　*　　*
*　　*చిన్నపక్ష్మాతలేంద్ర!

— —

భారతకథనుగూర్చి చాటువులు.

ఉ. శ్రీరతతోడ నీరథము ద్రిప్పఁగతిన్ గురురాజుసేనపై
సారతఁ బోవనిమ్ము ననుఁ జూడుము పేర్చి తదీయయోధులన్
బేరడఁగించి యాపసులఁ బెంపెసలార మరల్పకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. సారథిగమ్మి యుత్తరుఁడ! చాలు జయించెద నింద్రుఁడైన నా
బారికి నడ్డమైన మును బ్రహ్మ లిఖించిన వ్రాలు తప్పునే
ఘోరత శంఖనాదమున దిగ్విజయంబును జేయకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. నీరజనాభ! నీవు చని నెయ్యముతో మనపాలు వేఁడఁగాఁ
గౌరవు లీక తక్కినను గాఢనిరంతరచండమండితో
దారదురంతదంతురశితాస్త్రపరంపర లేయకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. వారిజనాభ! యెల్లి చని వాసవుఁ డడ్డము వచ్చి నిల్చినన్
వారిజబాంధవుం డపరవారిధిఁ గ్రుంకకమున్న సైంధవుం
జేరి శిరంబు ద్రుంచి ధరణీస్థలికిం బలిసేయకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. పాఱెడుభీముఁ బట్టుకొని పట్టి శరంబున నూని నవ్వి ని
ష్ఠూరకము (?) లాడినట్టి రవిసూనుని ధర్మజ! నీవు చూడఁగా
ఘోరరణంబులో నెదిరి గుండెలు వ్రక్కలు సేయుచున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. పాలడుగంగఁ గౌరవులపాలికిఁ బోవ నతండు లోభియై
పా లది యేడదో యనినఁ బాలు తెలం గెఱుఁగంగ భీమభూ
పాలునిపాలు తాను తనపాలిటిరాజ్యము నన్నపాలు నా
పాలు సమస్తసైన్య మని పల్కుము పంకజనాభ; యచ్చటన్.

సీ. చరణారవిందము ల్స్మృతి మది నెంచి
ముమ్మాఱు రాజుకు మ్రొక్కిరనుము
వచ్చినవైరంబు వారింప నూహించి
మాభూము లిమ్మను మనుజవిభుని
ఆరీతి నృపతికి హర్షమ్ము గాకున్న
నేవురి కైదూళ్లనీయు మనుము
పుడమిమీఁదఁ దామాట కొడఁబడకుండెనా
నడవడి రొటెఁగించి నడుపుమనుము

గీ. పనులు సేయంగ నేదేనిఁ బంపు మనుము
పంపు పనిసేయు సేవకభటుల మనుము
ధర్మమార్గంబు వినబుద్ధి దవర దేని
కదలిరమ్మను కలనికిఁ గమలనాభ!

మ. పదరుల్ పల్కక ధర్మజా త్రిగతి భూభాగమ్ము మారాజ్యసం
పద మా కిమ్మను మీయకుండిన మహాబాహాబలస్ఫూర్తి మై
యెదురై రమ్మను వచ్చి మద్బలము దా నేపారఁగాఁ జూచుచో
గదఘాతంబుల నూరువుల్ వెగిపడున్ గంజాక్ష! యింతేటికిన్?

మ. కలహం బేటికి వద్దువద్దను మిటుల్ గర్వాంధుఁడై మమ్ముఁ దా
జాలకం జూచుట నీతిగా దనుమ యీక్షోణీతలంబందునన్ -

నిలుపన్నేరఁ డధర్మవృత్తి ననుమా నీ విన్నియుం బల్కితిన్
బలవద్వైరమె కోర దుర్మరణముల్ ప్రాపించు నంచాడుమా!.

శా. పాండవులన్న దైవమును పౌరుషముం గలవారు వారికిం
గొండొక కీడుచేసి నిలఁగూడదు కూడనిలోభ మూని వి
రిండితనంబునన్ ధర హరింపనె చూచెదవేని వారు నిన్
బిండలివం డొనర్తు రని పేర్చి యథార్థ మెఱుంగఁ జెప్పుమా!

ఉ. మచ్చరమేల కర్ణ! విను మానవు లర్జునితోడివారలా?
రచ్చల మెచ్చు లాడెదవు రాజును దమ్ములు నిచ్చ మెచ్చఁగా
వచ్చినవాఁడు ఫల్గునుఁడు వాని నెదుర్కొను యోధఁ జూడుమా
చెచ్చెర నూర జోగులకు శేషునికంతము లంటవచ్చునే!

క. వరమునఁ గుంతికి సుతుఁడై
వెరవెఱుఁగక యేటివరద విడిచినపిదపన్
ధరయెల్ల నేలెఁ గర్ణుఁడు
దరిఁ జేర్పను గూడువెట్ట దైవముగాదే!

గోలకొండ మాలముండ పూలదండ కొత్తకుండ అనుపదములతో భారతకథకు సంబంధించునట్లు చెప్పఁ బడినపద్యము

గీ. ఓయికురురాజ! నీకొడు కుత్తిగోల
కొండవలెనుండు తృణ మాల ముండ దీఁకను
ఖండనంబున గెల్తురు పాండుసుతులు
ఉదరమునఁ బూలదండ రేకొత్తకుండ.

పాండవు వర్తనము.

సీ. ఇభపట్టణంబున కేగునాఁటికి ధర్మ
రాజు పదాఱువర్షములవాఁడు
వాయుజుండు పదేను వత్సరంబులవాఁడు
పదునాలుగేండ్లు విప్వమ్చునకును
పరికింపఁ గవలకుఁ బదుమూఁడు వర్షముల్
జననీసమేతులై సౌఖ్యముండి
విద్యలు నేర్చిరి వెసఁ బదుమూఁడేండ్లు
లక్కయిం టాఱు నెలలువసించి
దిరవుగా నార్నెల లేకచక్రమునందు
నేఁడాది ద్రుపదుని యింటనున్కి
యిదువత్సరములు యౌవరాజ్యంబున
నిరువదిమూఁడేండ్లు నింద్రపురిని
వనము నజ్ఞాతంబు చనెఁ బదుమూఁడేండ్లు
నటమీఁద ముప్పదియాఱు నేండ్లు
రాజ్యాభిషేకంబు రాజులెల్లను గొల్వ
ధర్మంబుతో మించి ధాత్రిప్రోవు
శ్రీకృష్ణుకృపకల్మి సిద్ధసంకల్పత
నష్టోత్తరశతహాయనము లుర్విఁ
గీ. తెలఁగి పట్టంబు తుదఁ బరీక్షితున కొసఁగి
సోదరులు సతి జతగూడి సారిది దివికి
నరిగి వేడుక స్వర్గసౌఖ్యంబు గనిరి
పాండవులు వారియశ ముర్వి నిండివెలసె.

ఈశ్వరాజ్ఞ.

గీ. కర్మ మెవరికైనఁ గడఁ ద్రోవఁగారాదు
ధర్మరాజుఁ దెచ్చి తగనిచోటఁ
గంకుభట్టుఁ జేసెఁ గటకటా! దైవంబు
ఏమిచేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ!.

గీ. కష్టవేళలందుఁ గమలాసునకైన
ననుభవింపవలయు ననిలసుతుని
వంటపూటివానివలెఁ జేసె దైవంబు
ఏమిచేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ!.

గీ. పాటు తప్పదు సుమి బ్రహ్మాదులకునైన
నీడుగానిచోట నింద్రతనయుఁ
బేడివానిఁ జేసి పెట్టఁడా దైవంబు
ఏమిచేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ!.

గీ. అనువుగానివేళ నధికుల మనరాదు
కాల మెఱిఁగి రీతిఁ గడపవలయు
విశ్వమేలునకులుఁ దశ్వశిక్షకుఁ డాయె
నేమిసేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ!.

* * * *

గీ. పూర్వజన్మకృతము పోవ దెవరికైన
మాన్పరాదు దైవమాయచేత
ద్రౌపది యొకరేఁడు తగనిబాములఁ బడె
నేమిసేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ!.

తెలుఁగుభారతము.

సీ. ఆదిపర్వము వసు, నరయంగ సభ నేత్ర
మారణ్య మద్రి, విరాట శరము

పెద్ద బాలశిక్ష.

చక్కగ పరిష్కరించి అనేక నూతనవిషయములు, భూగోళ చరిత్రాంశములు, పటములుఁ జేర్చి మంచికాగితములపై పెద్దక్షరములతోఁ జక్కఁగఁ బ్రకటించియున్నాము. సాధారణ ప్రతి రు. 0-8-0. మేలు ప్రతి రు. 0-12-0.

చాటుపద్యమణిమంజరి. 1, 2, భాగములు.

శ్రీ వేటూరి. ప్రభాకరశాస్త్రిచే సమకూర్పఁబడినది. ఇయ్యది ప్రాచీనాద్భుతచాటుపద్యరత్నమాలకూర్పు. కథా వృత్తాంతములు చక్కఁగా వ్రాయఁబడినవి నీతి శృంగార హాస్యయుక్తిచమత్కారగర్భితము లయినవి; చాటుధారలు, ఒక్కొక్కపద్యము లక్షవరహాలు!! శ్రీకృష్ణదేవరాయలు చాకలికి జమీనొసఁగుట మొదలగు చరిత్రవిశేషములును గలవు. ప్రథమభాగము మొదటికూర్పుప్రతులన్నియు చెల్లి పోయినందున ఇంకను అనేక నూతనచరిత్రాంశములు, 750 క్రొత్తపద్యములఁ జేర్చి పునర్ముద్రణము చేసినారము.
ప్రతి 1-కి రు. 1-4-0. రెండవభాగము ప్రతి 1-కి రు. 1-10-0.

శ్రీ మహాభక్తవిజయము.

ఇదివఱకు మన ఆంధ్రభాషలో సర్వాంగసుందరమైన భక్తవిజయము ప్రకటింపఁబడియుండలేదు. శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారిచే వ్రాయించి ఈ మహాభక్తవిజయమును ప్రకటించినారము. శ్రీ శాస్త్రిగారి ముద్దులు మూటగట్టు పదరచన, మనోహరమగు వర్ణనాచాతుర్యము ఆంధ్రదేశీయులకు తెలియనివిగావు. రెండవకూర్పున అనేకులు భక్తులచరిత్రలు చిత్రపటములు క్రొత్తగ చేర్చినారము. ప్రతి 1-కి రు. 4-0-0